

Cace, Sorin; Neagu, Gabriela; Raț, Cristina; Ivasiuc, Ana

Research Report

Politici de incluziune a romilor în statele membre ale Uniunii Europene

Strategy and Policy Studies (SPOS), No. 2013,2

Provided in Cooperation with:

European Institute of Romania, Bucharest

Suggested Citation: Cace, Sorin; Neagu, Gabriela; Raț, Cristina; Ivasiuc, Ana (2014) : Politici de incluziune a romilor în statele membre ale Uniunii Europene, Strategy and Policy Studies (SPOS), No. 2013,2, ISBN 978-606-8202-39-6, European Institute of Romania, Bucharest

This Version is available at:

<https://hdl.handle.net/10419/141816>

Standard-Nutzungsbedingungen:

Die Dokumente auf EconStor dürfen zu eigenen wissenschaftlichen Zwecken und zum Privatgebrauch gespeichert und kopiert werden.

Sie dürfen die Dokumente nicht für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, öffentlich zugänglich machen, vertreiben oder anderweitig nutzen.

Sofern die Verfasser die Dokumente unter Open-Content-Lizenzen (insbesondere CC-Lizenzen) zur Verfügung gestellt haben sollten, gelten abweichend von diesen Nutzungsbedingungen die in der dort genannten Lizenz gewährten Nutzungsrechte.

Terms of use:

Documents in EconStor may be saved and copied for your personal and scholarly purposes.

You are not to copy documents for public or commercial purposes, to exhibit the documents publicly, to make them publicly available on the internet, or to distribute or otherwise use the documents in public.

If the documents have been made available under an Open Content Licence (especially Creative Commons Licences), you may exercise further usage rights as specified in the indicated licence.

Politici de incluziune a romilor în statele membre ale Uniunii Europene

INSTITUTUL EUROPEAN DIN ROMÂNIA
STUDII DE STRATEGIE ȘI POLITICI – SPOS 2013
Studiul nr. 2

POLITICI DE INCLUZIUNE A ROMILOR
ÎN STATELE MEMBRE ALE UNIUNII EUROPENE

Autori:
Sorin CACE (coordonator)
Gabriela NEAGU
Cristina RAȚ
Ana IVASIUC

București, 2014

Coordonator de proiect din partea Institutului European din România
Iulian Oneașcă

© Institutul European din România, 2014
ISBN online 978 – 606 – 8202 – 39 - 6
Bd. Regina Elisabeta nr. 7-9
Sector 3, București
E-mail: ier@ier.ro
Website: www.ier.ro
Grafică și DTP: Monica Dumitrescu
Foto copertă: <http://www.sxc.hu/>

Studiul exprimă opinia autorilor și nu reprezintă poziția Institutului European din România.

CUVÂNT ÎNAINTE

Promovarea unor politici publice riguros fundamentate, sprijinite pe analize și dezbateri prealabile, reprezintă un element esențial în furnizarea unor rezultate de calitate și cu impact pozitiv asupra vieții cetățenilor. Institutul European din România, în calitate de instituție publică cu atribuții în sprijinirea formulării și aplicării politicilor Guvernului, a continuat și în anul 2013 programul de cercetare-dezvoltare dedicat *Studiilor de strategie și politici (Strategy and Policy Studies – SPOS)*.

Programul SPOS este menit a sprijini fundamentarea și punerea în aplicare a politicilor Guvernului României în domeniul afacerilor europene, oferind decidenților politici informații, analize și opțiuni de politici.

În anul 2013, în cadrul acestui proiect au fost realizate *patru studii*, care au abordat arii tematice relevante pentru evoluția României în context european. Cercetările au urmărit furnizarea unor **elemente de fundamentare** și a unor propuneri de măsuri în domenii cheie precum **piața de energie electrică și gaz** (*Liberalizarea treptată a piețelor de energie electrică și gaz și impactul acestui proces asupra economiei românești*), **politica de incluziune** (*Politici de incluziune a romilor în statele membre ale UE*), **libera circulație a lucrătorilor** (*Estimarea impactului liberei circulații a lucrătorilor români pe teritoriul UE, începând cu 01.01.2014; realități și tendințe din perspectivă economică, ocupațională și socială, la nivel național și european*) și **competitivitatea pe piața unică** (*Avantajele competitive ale României pe piața internă UE*).

Studiul de față, *Politici de incluziune a romilor în statele membre ale UE*, a beneficiat de contribuțiile unei valoroase echipe de cercetători formate din:

Dl **Sorin Cace** este doctor în sociologie și economie, cercetător științific gradul II în cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română. Este președinte al Asociației CATALACTICA și director al Jurnalului practicilor pozitive comunitare.

Dna **Gabriela Neagu** este doctor în sociologie și cercetător științific la Institutul de Cercetare a Calității Vieții. Majoritatea lucrărilor sale - articole în reviste de specialitate, capitole carte, volume - sunt concentrate pe problematica accesului la educație al populației, mobilitate socială și calitatea învățământului.

Dna **Cristina Raț** este lector la Departamentul de Sociologie a Universității Babeș-Bolyai Cluj-Napoca și redactor executiv al revistei *Studia UBB Sociologia*, având doctorat în Sociologie (2008). Cercetările ei adresează efectele politicilor sociale asupra sărăciei în țările din Europa Centrală și de Est și situația minorității rome din zone marginalizate, deprivat.

Dna **Ana Ivasiuc** a absolvit în 2004 facultatea de Antropologie Culturală și Sociologia Dezvoltării din Leiden, Țările de Jos, precum și un Master în Migrații și Relații Interetnice la Universitatea Paris VII. Din anul 2009 coordonează activitățile de cercetare derulate de Agenția de Dezvoltare Comunitară „Împreună” în domeniul incluziunii romilor. În prezent, este în curs de a-și finaliza studiile de doctorat în sociologie și antropologie în cadrul SNSPA, în domeniul problematicei romilor.

Pe parcursul realizării studiului, echipa de cercetători s-a bucurat de contribuția activă a dlui **Iulian Onească** în calitate de coordonator de proiect din partea Institutului European din România, precum și de sprijinul unui grup de lucru, alcătuit din reprezentanți ai principalelor instituții ale administrației centrale cu atribuții în domeniu.

În final, adresez mulțumirile mele atât cercetătorilor, cât și tuturor celor care au sprijinit derularea acestei cercetări.

Gabriela Drăgan

Director general al Institutului European din România

CUPRINS

Summary	1
Sinteză	14
Introducere	18
Cap. 1. Politici de incluziune socială la nivel european: mainstreaming versus targeting	20
Cap. 2. Populația roma în Bulgaria, Slovacia, Republica Cehă, Finlanda, Franța, Grecia, Ungaria, Italia, România, Spania și Marea Britanie.....	32
Cap. 3. Educație și incluziune socială: bune practici	54
Cap. 4. Sănătate și incluziune socială: bune practici	75
Cap. 5. Ocupare și incluziune socială: bune practici	86
Cap. 6. Locuire și incluziune socială: bune practici.....	101
Cap. 7. Spre o politică comună de incluziune a romilor. Abordări europene și naționale	115
CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI.....	124

SUMMARY

The aim of the study is to offer to decision-makers the necessary data regarding European policies of social inclusion for the Roma, with focus on the practices which have shown a positive impact in the fields of education, employment, housing and health, and to accompany the analysis with policy recommendations for a more efficient and effective action in promoting Roma inclusion.

The second chapter, *Social Inclusion Policies at the European Level: Mainstreaming versus Targeting* offers a brief historical overview of the European policy framework within which social inclusion was conceptualised and its corresponding policies were articulated, along with preoccupations with the situation of the Roma, defined as a European minority subject to centuries-long discrimination. It reminds the reader the definition of „social inclusion” mentioned in European documents and connects the development of the concept and its corresponding social policies to the discourse on the risks of poverty and social exclusion, which can be found already in the 1984 documents of the Council of European Communities. The first part of the chapter presents the emergence and evolution of the Lisbon agenda (2000) and the Open Method of Coordination in the Domain of Social Policies (OMC) that became operational soon after, along with the main indicators aimed to measure the extent and depth of poverty and social exclusion in EU member states, i.e. the Laeken indicators and the currently employed AROPE indicator. It discusses the role of the *European Platform against Poverty and Social Exclusion*, launched in 2010 as part of the Europe 2020 strategy for smart, sustainable development that fosters social inclusion. The *Platform* aims to stand for a political commitment of EU member states to promote social innovation and more efficient use of European funds for the objectives of social inclusion. Recently, the European Commission also recommended adding a series of social indicators (i.e. the rate of long term unemployment and the neither-in-work-nor-in-education rate among the youth) in the monitorization of the European common market.

In the current socio-economic and political context, the issue of *mainstreaming versus targeting* of ethnic Roma European citizens, who often face problems of persistent, multiple deprivations, hardened by social and spatial marginalization, is not an easy problem to address. While mainstreaming aims at integrating a specific Roma focus into general EU policies on promoting anti-discrimination and social inclusion, targeting aims at designing programmes with a specific focus on Roma. Although seemingly divergent, the two strategies can and should be combined in order to ensure the social inclusion of the Roma: for example, the institution of school and health mediators for deprived communities, including the Roma, can be seen as a targeted approach that ensures access to mainstream education and health care services. In a similar way, mainstream regional planning with the help of European development funds may encompass targeted action for the most deprived settlements, which often correspond to segregated Roma communities.

In order to investigate the manifold aspects of *mainstreaming versus targeting* in the Roma inclusion area, the second part of the chapter 2 analyses the evolution of the European commitment to this issue. The first official recommendation issued by Council of the European Communities dates back to the cold war period and asks member states to implement measures to tackle discrimination against the *Gypsies* (the ethnonym used back then), defined as a group among *Travellers*: maintaining sites for caravans with adequate public facilities (community centres, access to water, electricity, phone, fire safety etc.), ensuring alternative accommodation in regions with cold climate, educational programs for children (in case that access to regular public schooling cannot be ensured), vocational training programs for adults, the establishment of national agencies that include representatives of Traveller populations and also of non-governmental organizations working with Traveller communities, the issuing of modifications to national legislations on social services and benefits so as to ensure the access of Travellers, etc.

In Romania, slightly later, the Communist Party (PCR) designed a plan to address „the problems raised by the *Gypsy (Țigani)* population”, using data from a sociological research commissioned by PCR and the 1977 national Census. Although the background study of the plan is nuanced in terms of what we may call the main dimensions of social inclusion (education, health, work, housing, social participation), the cultural and political rights of the ethnic minority are conspicuously ignored and the plan aims at assimilation, with an undertone that criminalizes poverty and itinerant lifestyle.

After the change of the political regime in 1989 and the possibility that post-socialist countries might join the European Union, a key role was taken by the Conference on Security and Cooperation in Europe (the future OSCE), who drew attention to the problems faced by Roma populations throughout Europe (East and West) at the 1990 Copenhagen meeting. A year later, the Office for Democratic Institutions and Human Rights was established within OSCE, with a *Contact Point on Roma and Sinti Issues* in Warsaw, led by two prominent Roma intellectuals, Nicolae Gheorghe and Andrzej Mirga. Throughout the 1990s, the office tried to mobilize European institutions to address the problems face by the Roma, defined as a European minority, and to put international pressure on national governments.

In this context, CoE issued in 1993 a consistent set of recommendations to European states for the improvement of the situation of the Roma, which restated previous recommendations on the rights of ethnic minorities, but also those on policies concerning Traveller populations. The document acknowledged the status of the Roma as a European minority subject to historical discrimination, but it still used the term *Gypsy*. The Resolution 16/1995 of the Congress of Regional Authorities *For a Tolerant Europe: the contribution of Rroma (Gypsies)* used alternatively the two ethnonyms, but (following a roundtable in Ploiesti, November 1996) the Resolution 44/1997 of the Council of Europe stated that the term *Roma* should be used in order to refer to various groups known as *Roma, Sinti, Manoush, Gitanos, Tigani, Tsiganes etc.*

In the same year (1997), the European Commission answers Romania’s request to join the EU, asserting that more progress was needed including the field of improving the situation of the Roma.

After the launching of the *Open Method of Coordination in the Domain of Social Policies (OMC)*, Romania issued the first *National Plan to Combat Poverty and Promote Social Inclusion*, the *National Strategy for Improving the Situation of the Roma* (2001) and established the *National Agency for the Roma*. In 2002, after the presentation of the national strategies for social inclusion set by the Lisbon Agenda (2000), CoE set forth a new set of recommendations (Resolution 1557/2002) which laid more emphasis on the role of the European Union and indicated six conditions that member states should fulfil in improving the situation of the Roma: (1) solving the legal status of the Roma, (2) specific programs that ensure the participation of the Roma (as citizens and as a minority community) in political decision-making, (3) equal-treatment in the field of various public services, (4) affirmative action in the benefit of the most disadvantaged, including the Roma, (5) specific institutional measures to protect Romani culture, (6) the combating of racism, xenophobia, and intolerance.

More than ten years after the launching of the Lisbon Agenda, it is now clear that the commonly agreed targets in the field of social inclusion were not reached; the complex bureaucracy of reporting, as well as that accessing European funds, hindered the attainment of objectives to combat poverty and social exclusion.

The *Decade of Roma Inclusion 2005-2015*, with similarly ambitious objectives, did not receive the expected political and financial commitment from national governments, and it can be anticipated that by 2015 only few of its aims will be attained. At the opening of the conference *National Roma Strategies – Ensuring a Comprehensive and Effective European Approach* (08.11.2011), Livia Jaroka, Roma MEP from Hungary, asserted that the EU should avoid repeating the mistakes of the Roma Decade by adopting a stricter monitorization of policies, identifying good practices but also policies that failed; she welcomed the initiative of the EC to critically assess all national strategies for Roma inclusion.

After the first *European Roma Summit* (16.09.2008, Brussels) a *Platform for Roma Inclusion* was created within DG Justice; nonetheless, Roma organizations criticised the *Summit* for failing to set specific

targets and mechanisms that monitor the progress of nation states. The second *Summit* (8-9.04.2010, Cordoba) discussed the evolution of the situation of the Roma between 2008-2010 and concluded that almost no progress had been made; ten principles were set forth in order to guide social inclusion policies for the Roma: “1. *Constructive, pragmatic and non-discriminatory policies*, 2. *Explicit but not exclusive targeting*, 3. *Inter-cultural approach*, 4. *Aiming for the mainstream*, 5. *Awareness of the gender dimension*, 6. *Transfer of evidence-based policies*, 7. *Use of Community instruments*, 8. *Involvement of regional and local authorities*, 9. *Involvement of civil society*, 10. *Active participation of the Roma*”.

The most important turning point in the role of the EU concerning the situation of the Roma was the creation of the *European Framework for the National Roma Inclusion Strategies* (24.06.2011) for the Europe 2020 programming period, which includes monitorization and evaluation instruments, which enable the EC to set forth specific recommendations for each EU member state. Some of these recommendations are going to be presented in the second chapter of this study.

On 23.06.2013, at the 8th meeting of the Platform for Roma Inclusion, the EC Commissioner on Work, Social Affairs and Inclusion called for „urgent actions” for the integration of the Roma, mentioning that four out of five ethnic Roma European citizens live under the poverty line, only one put of three has a job and only one out of every two Roma child aged 3-5 participates in preschool education. The Commissioner highlighted that Roma organizations, as well as organizations working in the interest of the Roma, should gain a larger role in the process of planning the use of EU funds for the 2014-2020 period.

The third chapter, *The situation of the Roma population in Bulgaria, Slovakia, the Czech Republic, Finland, France, Greece, Hungary, Italy, Romania, Spain and the United Kingdom*, offers a comparative summary on the situation of the Roma population in European member states, presents the main policy approaches from the national strategies for Roma inclusion (with emphasis on the four fields highlighted by the EC, namely education, work, health and housing) and the most important critiques of the EC, European Roma Rights Centre and the civil society (monitoring reports financed by the Open Society Foundations between 2012-2013). The synthetic descriptions of each country’s progresses and failures in the field of Roma inclusion were helpful in order to identify the good practices presented in the following chapters 3-6.

The ways in which EU countries respond to the problems of multiple deprivation, social and spatial marginalization of the Roma, are marked by the historical configurations of their welfare states, national legislations on fundamental human rights and anti-discrimination, cultural policies concerning the recognition of ethnic diversity and the political representation of ethnic minorities. Whereas France and the United Kingdom adopted in the past several measures aimed at the social integration of local Gitans/Manoush/Gypsies and Gens du Voyage/Travellers, they responded differently to the challenge of increasing migration of impoverished Roma families from Southern-Eastern Europe (including Romania), partly due to their different legacies on integrating immigrants. Italy and Spain also differ considerably: whereas Italy has built segregated Roma camps outside of the cities in order to respond to housing needs, Spain financed programs aiming at desegregation and dissolution of *slum* areas (such as the IRIS program in Madrid, described in Chapter 6), which were nonetheless stopped due to the financial crisis. Finland offered in the past several good practices in the field of social inclusion of traditional Kale (Roma population living in Scandinavia and Nordic countries), yet now has to find policy solutions to an unexpectedly high number of Roma migrants from Southern and Eastern Europe. Greece, often criticized for its refusal to recognize the existence of ethnic minorities and upgrade its welfare system, did not manage to develop a convincing strategy of Roma inclusion. The Czech Republic, Slovakia and Hungary portray similar problems of regional concentration of poverty, especially in rural areas and urban peripheries inhabited mostly by Roma. Recently, these countries experienced increasing ethnic hatred and violence against the Roma, while school segregation and housing deprivation remained unsolved problems. Bulgaria and Romania have the largest and most deprived Roma populations in the EU, where protection against forced evictions and access to public services (including social rights, education and health care) are still problematic. Weak state capacity in the new EU-member countries and widespread anti-Roma sentiments among majority populations undermine the opportunities to use European funds in order to address the problems faced by the Roma from marginalized, impoverished settlements. The

chapter concludes with a synthetic presentation of the main recommendations of the EC dating to 2012 concerning the planning of social interventions and the four priority domains of inclusion.

The fourth chapter is dedicated to the analysis of the situation of the Roma minority with regards to education, with a focus on the positive practices implemented at national and European level in the field of education.

The access of the Roma to education is one of the most frequently approached topics of research and intervention, both in Romania and in other European states. Ensuring the equality of access to education for all the members of a society has proven to be an ambitious and difficult objective so far. It is however important to note that both the involvement of public and private stakeholders in identifying solutions and measures in this area, and the interest to promote and disseminate positive results in this field have been constant.

With its focus on the comparative analysis of the situation of the Roma in Romania and in other member states with regards to education, as well as on the analysis of good practices in the field and the formulation of policy recommendations, the study is part of the preoccupations to contribute to increasing the access to education of the Roma to education, as well as to increasing the educational achievements of Roma children.

The chapter is structured around these three focal points, with the evaluation of the current situation of the education level of Roma (school participation, educational results/achievements, the determinants of equality/inequality of access and attainment in education, measures/programs implemented thus far and the results obtained, the comparative analysis of the situation in Romania and other member states), good practices and a section on policy recommendations in the field of education.

The level of education of the Roma minority has been a constant interest in numerous studies and research reports, since it is widely appreciated that an increase of the level of education would increase the chances of solving a series of problems, from the integration on the labor market to the improvement of the health situation. The analysis of data obtained through these studies allows us to depict the image of the situation of the Roma with regards to their access to education and school achievements.

Some of the studies focused on analyzing the educational capital of the Roma, while others have analyzed the relationships between diverse factors – economic, social and cultural – and the access to education and achievements of Roma children in the education system. Recent research also contributed to shifting the focus from the participation of Roma children to education to the lack of quality of the educational process in schools with a high percentage of Roma children, pinpointed as one of the main factors of exclusion of the Roma. In recent years, research has focused on the analysis of the impact of different measures, strategies and educational programs aimed at improving the Roma in the field of education. The data published by the UNDP, the World Bank and the European Commission show an improvement of the education level of the Roma, especially with regards to the age group under 16; however, this improvement is insufficient for ensuring increased chances of integration on the labor market.

The data analyzed in the report reflect a smaller difference between Roma and non-Roma regarding the compulsory level of education, but the differences regarding both the pre-school level and the higher secondary level remain important: only 37% of Roma children, compared to 63% of non-Roma, are included in the pre-school level and only 23% of Roma children, compared to 83% of non-Roma, follow up their studies after the lower secondary cycle.

The history of support educational programmes is relatively recent – dating back to the seventies – when research showed that disadvantaged populations have significant problems regarding access to education and attainment. Thus, towards the middle of the sixties, the United States and then Great Britain initiated the organisation of public educational programs for pre-school children – *Head Start* – which encompassed activities aimed at preparing pre-school aged children for education through complex education and health services for children and parents from disadvantaged groups.

At EU level, one of the best known educational programs is the French initiative called *Zones D'Education Prioritaire*, or *Educational Priority Areas*. This type of programs aims at selecting education institutions from socio-economically disadvantaged areas, especially within urban settings, and organising extra educational activities with children and teachers.

In Romania, the development of support educational programs has only been possible after the nineties. Among the support educational programs implemented in Romania after 1989 were: “Milk and Roll”, aimed at providing school aged children with one dairy and one pastry product each day, within the school institutional setting; the program Euro 200, aimed at providing funding for families to acquire computers for educational purposes; the program “Money for High School”, aimed at covering a share of the expenses incurred for maintaining children from the rural areas in high schools; the program “Second Chance”, aimed at correcting school dropout among both children and adults. While the above mentioned programs did not focus specifically on the Roma, starting the early nineties the Romanian Government implemented affirmative measures for the Roma population, encompassing reserved places for Roma candidates in high schools and certain universities. One of the major shortcomings of the educational programs for the Roma is the fact that the policy cycle did not include impact evaluations of the implemented measures. Assessments of the affirmative measures and other educational policies for the Roma have been issued by the Roma civil society, but the impact analyses often remain incomplete and fragmented, failing to offer decision makers all the information needed to adapt policies to the real needs of the Roma in the field of education. However, previous reports underline a series of findings regarding the impact of educational policies. Among these, it has been noted that the efficiency of educational policies is increased when the sustainability of measures is ensured, through financial support but not exclusively. Other successful factors have been underlined, among which the necessity of improving the legal framework according to the socio-economic and political evolution of the national context, the increase of the cooperation between various public and private institutions, the inclusion of adult family members in other educational programs of support.

Another measure aimed at improving the situation of the Roma in the field of education was identified in increasing and intensifying knowledge sharing and cross-fertilisation of successful educational programs implemented in various EU member states. The current study offers an image of some of the successful educational initiatives implemented elsewhere in the European Union. It is relevant to study these initiatives and analyse the degree to which they can be adapted to the local context and integrated in public policies.

The positive practices described and analysed in the current study underline a number of success factors which could be replicated and scaled up in educational programs and policies aimed at the Roma. First, in order to make schools attractive and efficient in their mission, it is important to create and stimulate an inclusive, friendly and motivating environment for all children. This can be done by means of measures aimed at reflecting culturally specific elements in school curricula and teaching materials, as well as through training teachers in intercultural and inclusive education. Another successful method implemented in various educational programs is the focus on strengthening the relationship between teachers and children, on one hand, and teachers and parents, on the other hand, through the active involvement of both children and parents in the educational environment. Specific measures which can support this type of objectives are the involvement of Roma parents in the decisional structures of schools, as well as in extracurricular activities, and the active involvement of Roma children in structures such as the students’ parliament. Also, the inclusiveness of the school environment can be enhanced by adopting interactive teaching methods, as well as alternative pedagogy methods focused on the needs of students (for instance the Step-by-Step pedagogy). Another element of success has been identified in the use of a Roma teaching assistant in classes with a large share of Roma students. Finally, an important measure which should be undertaken in order to improve the inclusiveness of schools is to ensure a framework in which acts of discrimination are prevented and sanctioned thoroughly.

Another area in which actions can be undertaken to improve the educational outcomes for the Roma is enhancing the quality of the educational process. Research has shown that lack of quality is one of the main factors leading to substandard educational outcomes among the Roma. Thus, the necessity to improve indicators of quality in education is one concrete area in which policies can play a major role. For

this purpose, it is imperative to set up a continuous monitoring system for the indicators of quality of the educational process, with a focus on the schools with a majority of Roma children, which are reputed for not attracting the most motivated human resource in the education system. Standardised tests should be applied periodically in order to identify the shortcomings of the education process in these schools. Replicating a program such as „Teach for America”, in which motivated human resources are drawn to work for a period of time in the so called „Roma” schools, coupled with an increased investment in these schools, can be an effective tool in improving the educational outcomes of students. Also, the financial per capita budget allocation needs to be closely monitored, with a view to ensure equality of funding for schools with a large share of Roma children which are dependent on other, larger schools with significantly less Roma students.

Another element of success of educational programs is the implementation of programs following an integrated approach, in which education is one of the dimensions being addressed. Research has shown that the situation of the Roma in education is impacted by other fields such as income generating activities, housing and infrastructure, as well as health. Tackling multiple issues is the only efficient method to impact educational outcomes. For instance, ensuring the access of parents to regular jobs can have a positive impact on the long-term investments in education. Finally, ensuring a good, timely start in education for children encompasses adopting measures aimed at enforcing the obligativity of registering all children in the preschool level.

The field of health with regards of Roma social inclusion reveals yet another series of gaps between Roma and non-Roma, analyzed in chapter five. The chapter starts with a review of the findings presented in recent research reports on the situation of health among the Roma. Thus, it is noted that higher poverty rates among the Roma negatively impact health-related outcomes, measured through the higher incidence of disease among the Roma, as well as a lower average life expectancy than in the case of the non-Roma, with a difference of up to seven years. Also, infant mortality rates are four times higher among Roma children than among the non-Roma.

The health-related problems which the Roma face are correlated with poor living conditions. Among the series of primary determinants of the health status, the report underlines substandard housing, the lack of infrastructure facilities such as water or heating, or the proximity to facilities associated with health risks, such as landfills. Overcrowding in certain Roma settlements leads to high risks of contagion and epidemics. Poverty and more specifically the lack of regular and sufficient income determine higher malnutrition levels and a higher incidence of nutrition-related ailments and deficiencies. Poverty diseases (TBC, hepatitis, certain dermatologic conditions) occur at a higher incidence rate among the Roma than the non-Roma.

Another set of determinants of the lower health status of the Roma are related to the difficult access to medical services and the lack of medical insurance coverage in the case of the Roma who are excluded from the formal labor market and the accompanying social security coverage.

Different research reports find different levels of subjective self-evaluation of the health situation of Roma respondents. The report underlines the fact that an overly optimistic auto-evaluation of the health status is not supported by factual evidence regarding health indicators among the Roma, pointing rather to the lack of information of Roma respondents regarding their health situation.

The insufficient information on health issues and preventive behaviors among the Roma has been underlined in a number of reports. Thus, deficient access to dental care services, immunization, medical tests in view of the prevention of certain forms of cancer (namely breast and cervical cancer) point to the deficient information of the Roma regarding preventive medical services. The same is valid regarding contraceptive measures among both Roma men and women, with a high incidence of abortion as preferred contraceptive method.

Among the barriers to the access to medical services the study underlines the lower rate of registration with a general practitioner in the case of the Roma, compared to the non-Roma, as well as a low trust in medical staff, lack of financial resources to cover the formal and informal costs related to

medical services, lower accessibility to medical facilities in the case of segregated, rural Roma settlements and discriminatory attitudes of medical staff towards the Roma. Thus, only 16% of the Roma evaluate the medical system positively, with an overwhelming 60% of Roma evaluating the Romanian medical system negatively.

The negative evaluation of the medical system encompasses administrative issues, but also issues related to the poor quality of medical services offered to the Roma. Among the administrative issues the report analyzes institutional barriers in accessing free medical services for the Roma segment excluded from health insurance coverage, maintained by the functioning rules of the system. Thus, for persons who are excluded from the formal labor market, it is compulsory to pay retroactively for 6 months the costs associated to health coverage in order to benefit from a health insurance. Often, this amount is impossible to gather for the most destitute families, who remain uncovered and can thus be discouraged to access medical services due to the associated costs.

Among the issues related to the quality of medical services, the report underlines discriminatory practices of medical staff towards the Roma, which include reluctance to consult Roma patients, lack of information regarding diagnostics and treatment, as well as spatial segregation in hospitals and discriminatory verbal utterances based on negative stereotyping of the Roma by medical staff.

The strategies of Roma to counteract these failures of the medical system are more costly on the long term and include intensive access of emergency care through the ambulance services and in hospitals, rather than preventive care through regular visits to the general practitioner.

Further, the report analyses the public policies in the field of health which are aimed at improving the situation of the Roma in this regard, stressing the lack of concrete action and measures. Thus, the National Roma Inclusion Strategy (2001-2010) mentions only general actions and stresses prophylactic measures, including information campaigns, stimulation of preventive care, evaluations of the health status and increasing the rate of vaccinations among the Roma. Through the same policy, Roma women are targeted for information campaigns regarding contraception, programs of medical protection of mother and child, but also mobile labs aiming at bringing services consisting of medical tests and counseling closer to women from Roma settlements. These programs were funded by the National Agency for the Roma. Other initiatives aiming at the prevention of HIV/AIDS and TBC were funded through the Global Fund, but their impact on Roma communities was minimal and no Roma NGO accessed funding through this program.

A complex intervention in the field of health for the Roma has been initiated by the civil society including Romani CRISS organization in 1996 and consisted in facilitating the link between the medical system and Roma communities by means of health mediators. Roma health mediators are Roma women with medium level education whose role is to inform communities about the administrative aspects of the medical system, as well as implement information campaigns aimed at preventive care, contraception, immunization etc. They also play the role of mediators between medical staff and the Roma and function as resource persons for medical staff employed within the public healthcare system. The intervention of Romani CRISS encompassed training Roma health mediators, elaborating the methodology of intervention of health mediators as well as advocacy actions aimed at obtaining the formal recognition of the health mediator. Due to its success, but also to the numerous advocacy efforts of the Roma civil society and international organizations, the Roma health mediator was institutionalized as public policy starting 2002 and replicated at national level.

Among the activities for which the Roma health mediators are responsible, we can name: support for the vaccination of children, support for the registration, counseling and medical follow-up of pregnant and lactating mothers, as well as the medical care of infants. Besides these responsibilities mentioned in the terms of reference of health mediators, they offer active support to authorities in a wide range of activities for the benefit of Roma communities, ranging from support in cases of lack of identity papers, support granted to social work directorates in elaborating social inquiries, administrative support for beneficiaries of the minimum guaranteed income and other forms of social benefits, counseling for victims of domestic violence and abuse etc.

The Roma health mediator program is an example of a mechanism through which the measures included in the National Roma Inclusion Strategy (2001-2010) can be implemented in practice, with the support of the involvement of public institutions from the field of health. Impact evaluations of this policy have pinpointed a positive correlation between the existence of a Roma health mediator and the health situation and preventive behavior of Roma communities. However, there are also shortcomings of the policy, related mainly to the decentralization process started in 2009, which has brought about negative developments, such as the reduction of the number of health mediators at national level, from nearly 700 to 420 in 2012, accompanied by the increase of the workload for the remaining health mediators, uncertainties regarding the institutional responsibilities for the components of coordination, monitoring and evaluation of the activity of health mediators, as well as concerning their lifelong professional learning. The report mentions also issues related to the uncertainty of the position of health mediators, since their contract is renewed on a yearly basis and the institutional funding mechanism lacks clarity.

The measures which policy makers can undertake in the field of health refer first and foremost to solving the problems related to the health mediator program: ensuring the sustainability of public funding, clarifying the aspects related to the coordination, monitoring, evaluation and lifelong learning of health mediators, investing in their lifelong learning and raising their professional level, increasing the number of health mediators as to provide sufficient coverage of Roma communities and clarifying the cooperation mechanisms between health mediators, public local authorities, county level health directorates and public medical institutions at local level.

The sixth chapter outlines the situation of the Roma minority in Romania in the field of employment, analyzes positive practices at national and European level and provides lessons learnt from these practices, which can be scaled up and replicated through public policies.

The importance of employment cannot be overrated with regards to the social inclusion of the Roma minority. As seen in previous chapters, lack of access to formal employment determines higher poverty rates among the Roma, which in turn triggers mechanisms of exclusion in various other fields, which produce vicious cycles of poverty. Lack of regular and sufficient income undermines long-term investments in the education of children, which in turn diminishes the educational stock of future generations and is likely to perpetuate exclusion from formal employment. Exclusion from the formal labor market is often accompanied by exclusion from medical coverage, which makes access to medical services difficult and costly. Also, lack of income determines substandard housing and barriers to the access to property. These complex relations between fields of social inclusion make employment central to policies aimed at the Roma; however, in times of economic crisis and shrinkage of the labor market, employment becomes one of the most difficult areas of intervention in policy making process.

The chapter focus on employment starts with an overview of the data regarding the access of the Roma to the labor market. The most recent domestic studies show that half of the Roma population between 15 and 64 years of age is inactive on the labor market. The share of the active Roma population on the *formal* labor market is 46%, compared to 90% in the case of the non-Roma. Among the Roma, the segments whose integration on the formal labor market is most problematic are the youth (with 22% who are active on the labor market) and women (with estimates varying between 19% and 26% according to different research reports).

Unemployment is, according to several sources, up to two times higher among the Roma than the non-Roma population. However, the situation is exacerbated by the fact that unemployment tends to be not only long-term, but also unregistered among the Roma, leading thus to distortions of the official statistics collected by the PES (Public Employment Services) on the Roma. Again, the most vulnerable segments of the Roma are in this regard the youth and women. The intersectionality of gender and age leads to Roma young women (between 15 and 24) being the most vulnerable group, with an unemployment rate of 62%.

The situation of the Roma improved slightly over the last 15 years, with an increase of approximately 10% of the segment active on the formal labor market. However, the situation remains concerning and the high incidence of informal employment indicates that a wide segment of the Roma is excluded from regular and sufficient income. Again, the highest incidence of informal employment, with

unregulated wages, work conditions and lack of access to health coverage, unemployment and pension benefits is noted among Roma young women, with 79% of them employed in the informal economy.

The overrepresentation of the Roma on the informal labor market induces high levels of precariousness and perpetuates the poverty cycle. Previous research reports have analyzed the barriers which hinder the access of the Roma to the formal labor market and found that they are related mostly to two determinant factors, namely the low educational stock and lack of professional training, as well as patterns of ethnic discrimination on the labor market.

In order to tackle these phenomena, numerous institutions and organizations have undertaken action in the field of employment. The current research report underlines the fact that in order to formulate relevant and efficient policies, one of the most important actions regarding the social inclusion of the Roma is to undertake and support rigorous research in order to identify the real causes of the precarious position of the Roma on the formal labor market, but also the success factors of various positive practices in this field. The report presents a number of positive practices and the lessons learnt from the interventions implemented by various organizations.

Summarizing the elements which define a good practice in the field of employment, the report focuses on several factors. The first element which increases the likelihood of interventions in the field of employment is to ensure a better correlation between professional training programs offered by PES or through ESF funded projects and the demands on the labor market, as well as complementing professional training with counseling and mediation in view of placing the workforce on the labor market, thus accompanying project beneficiaries through to the final objective of inclusion on the labor market.

Another area which requires concerted intervention is the PES, whose actions need more efficiency in tackling the problem of long-term and unregistered employment. Also, it is necessary to involve the PES, as well as other national institutions at central, regional and local level in activities related to anti-discrimination measures on the labor market, since this has been identified as one of the main barriers which the Roma face in their access to the formal labor market. In this area, it is important to address discrimination through both awareness campaigns directed at employers and prospective employees alike, and enforcing the mechanisms for the prevention and sanction of acts of discrimination on the labor market.

In the context of the economic crisis, entrepreneurship can be fostered in order to create jobs and income generating activities for the vulnerable segments. To this purpose, the concept of social economy can be one of the solutions aiming at providing the Roma with income and professional training. However, the legal framework of the social economy still needs to be clarified in Romania, and to this effect it is important to design an efficient mechanism for the implementation of social economy by correcting the deficiencies of the current law proposal, which will be debated at the beginning of 2014. One of the positive practices identified is that of the project “Romano ButiQ”, which combines social economy with a culturally-sensitive approach, by creating social workshops of traditional Roma crafts.

Also, the study reiterates the importance of designing complex interventions within an integrated approach, in order to address cumulative social vulnerabilities and support the integration on the labor market of multiply disadvantaged segments. For instance, coupling employment interventions with actions directed at improving the housing and infrastructure situation of families, or childcare facilities for Roma mothers who can enter the workforce is likely to increase the sustainability of interventions and policies. One example of the practical implementation of the much praised integrated approach is the project “Community Resource Centers”, which established 15 Centers in which beneficiaries receive support not only in professional training and entrepreneurship, but also in social work and healthcare services. The Centers are a model which can be replicated at national level and taken over by local authorities in order to support the disadvantaged segments of the population.

Research shows that increasing investments in actions aiming at integrating especially *women* on the labor market is likely to increase the long-term investment in the education and well-being of children, which in turn can trigger a positive effect (which international literature coined as “the generative effect”)

with high sustainability for the improvement of social inclusion indicators within the Roma minority. Policies designed to invest in Roma women and their integration on the formal labor market can thus prove very efficient and effective in combating social exclusion.

The seventh chapter deals with the situation of housing in the case of the Roma and starts with a critical overview of the scarcity of measures implemented by Romania in this field, both concerning municipal social housing and specific interventions targeting segregated and impoverished settlements inhabited mostly by ethnic Roma. The *Civil Society Monitoring Report on the Roma Inclusion Strategy* draws attention to the fact that although Romania ratified the European Social Charter, including Art. 30 on the right to protection against poverty and social exclusion, it failed to adopt Art. 31 on the right to housing. Forced evictions and inadequately planned relocations still constitute an important problem, especially in urban areas, often carried out under the pretext of urban regeneration (resulting from various reports of Amnesty International and Romani Criss).

The law on combating social marginalization (L.116/2002) defines as “marginalized persons” those beneficiaries of the Minimum Income Guarantee program (L.416/2001) who cumulate at least two of the risks to wellbeing stipulated by the law, including inadequate housing. Local authorities have the obligation to report all cases of social marginalization and may budget, from local resources, social inclusion measures such as rent subsidies or paying basic utility bills for persons and families at risk. However, local authorities regularly underreport the number of situations of marginalization, and rarely finance social inclusion measures aimed at tackling these problems. This is possible partly because of the lack of official data on the socio-economic status, housing situation and spatial segregation of families facing the risk of poverty; moreover, as official data split by ethnicity is even less available, public authorities may attempt to justify the lack of social interventions by the unavailability of data that could fundament policies.

The chapter also looks at the regulations and availability of social housing in Romania, pointing out that only 0.3% of the population benefits from public subsidized housing (social housing, ANL, etc.) as compared to EU average of 13.5%. According to the 2011 Census, only 1.4% of the Romanian housing stock belongs to the state sector. Under these circumstances, it is very difficult to address the issues of housing deprivation, unsafe habitat and spatial exclusion faced by many Roma families. According to a recent survey on the living conditions of the Roma in Romania approximately two thirds (67%) of ethnic Roma are living in segregated settlements (74% of them in settlements from rural areas). The 2011 Census reports that only 36% of Roma households have drinking water (as compared to 61% in the case of all households), 24% sewage (as compared to 43.5%), 16% electricity (as compared to 42%). Moreover, 68% of Roma households do not have a toilet inside or outside of the house.

The second part of the chapter discusses examples of best practice in the field of housing inclusion: (1) the project *O casă, un viitor* (*A house, a future*) carried out by Habitat for Humanity Romania in two villages with high percentage of Roma inhabitants; (2) the community development project of the „Împreună” Community Development Agency; (3) the renovation and house construction project of the ProRoma Organization (based in the Netherlands) in rural areas from the Central and North-West regions; (4) the *Arhipera* project of the Soros Foundation Romania; (5) the *Better Houses* project of the Social Assistance and Youth Foundation (FAST); (6) the community-based rehabilitation of the *Hell's Tower* in the city of Veszprem, Hungary by the Hungarian Malthese Charity Service; (7) the IRIS Program of the Autonomous Commune of Madrid (Council of Europe, 2011); (8) the local development program from Spišski Hrhov, Levoča District, Prešov region, North-East Slovakia; (9) the integrated housing project from Brno, the Czech Republic and (10) the social housing program from Iztok, Kyustendil, Bulgaria.

Based on the analysis of processes of housing deprivation and spatial marginalisation, existing policies and regulations, as well as that of good practices in Romania and abroad, the following recommendations emerged:

- the problem of housing should be addressed within integrated projects that contain also social inclusion measures in the fields of education, occupation, access to social and health care services;

beneficiaries should be enabled to support themselves on the economic market or, in case that they cannot engage in work, they should be assisted to receive social benefits according to the laws;

- relocations aimed at improving the housing situation of impoverished families should be carefully planned together with the beneficiaries, accompanied by social assistance measures, case work and community work (mediation, coaching, awareness-raising etc.) in order to prepare for the actual relocation both the beneficiaries and their future neighbours in the areas of relocation;

- forced evictions should be prevented and stopped;

- residential/spatial segregation on basis of socio-economic status should be tackled;

- public-private partnerships should be initiated in order to make housing programs more flexible and allow the implementation of housing projects that are well adopted to the needs of beneficiaries and their financial resources for covering rent and housing expenses;

- the public social housing stock should be enlarged, among other measures through the acquisition of deteriorated or unfinished constructions from the private market and renovating them using European structural funds;

- the access criteria to social housing (established through local councils' decisions) should ensure real access to all impoverished families and lone persons; in case that the (higher) level of education is used as an access criterion, most of the impoverished Roma families will be excluded from social housing;

- homes of deprived families that were built without proper authorisation, but which are situated in a suitable environment (neither in polluted nor in isolated areas), whenever possible, should be authorised in order to facilitate social inclusion (for example through the concession of the land to the families);

- the costs of the compulsory house insurance should not be deducted from the amount of the social aid/Minimum income guarantee (L.616/2001; MIG that targets the poorest segments of the society).

For GMI beneficiaries (L.416/2010), as well as beneficiaries of support allowance for needy families with children (L. 277/2010), subsidies should be available for repairing/extending their homes or for the construction of new dwellings.

Finally, the last chapter, *“Towards a common policy of Roma inclusion. European and national approaches”*, focuses on the comparison between European policies and the measures included in the Romanian National Roma Inclusion Strategy (in both its forms, the 2001-2010 document, as well as the 2011-2020 framework currently under revision).

The European Commission asked all Member States to formulate National Roma Inclusion Strategies (NRIS) by the end of 2011 and conducted in 2012 evaluations of these domestic strategies, accompanied by recommendations regarding the improvement of the proposed frameworks. In order to create a common framework for action towards the social inclusion of the Roma, the EC created the European Platform for Roma Inclusion, which brings together national governments, EU bodies, international organizations, as well as the Roma civil society, aiming at fostering cooperation and exchanges of experience between various stakeholders and provide analytical support to all parties concerned by Roma inclusion issues.

In order to ensure the efficiency of action directed at the social inclusion of the Roma, the EC has pledged to undertake a few concrete measures, such as improving the efficiency of the platform and supporting action undertaken within the platform; intervening for the organisation of Roma summits; supporting the principles of Roma inclusion in the elaboration, implementation and evaluation of policies; identifying and applying the most efficient mechanisms to include Roma issues in relevant policies; co-financing the formation of a European Roma representation network in order to ensure the feedback and input of the Roma in public policies.

The European Commission asked all Member States to correlate their NRIS with the four key fields of social inclusion: education, employment, health and housing. The chapter subsequently explores the measures formulated by each Member State in the four fields, analyzing the common, as well as the divergent elements adopted by the European states.

The field of education has been identified as a priority by all Member States. Measures in this field encompass concrete objectives in view of reducing the educational gap between Roma and non-Roma, increasing the access of the Roma to a quality education for pre-school children, actions towards reducing the phenomenon of school dropout before completing the first educational cycle and among high school children, increasing the number of Roma students in the tertiary level, actions in view of school desegregation and support activities such as remedial education and after-school programs.

In the field of employment, Member States recognize the importance of adopting an integrated approach in view of reducing the gaps between the share of employed Roma and the rest of the population. It has been acknowledged that in order to monitor the progress of measures in employment, actions should be based on valid statistics measured at the level of baseline indicators, with clear, quantifiable and realistic objectives. Also, action is needed in order to tackle unemployment among the rural Roma, both through agricultural and non-agricultural activities. Measures in the field of employment include providing access to finance for the creation of income generating activities, providing specialized staff in the Public Employment Services and tailored mediation services, as well as combating discrimination on the labor market and providing childcare facilities in view of supporting the entry on the labor market of Roma mothers. In the field of employment, an integrated approach has to rely on combining services of personalized assistance for job search, transitory programs of education and public works, as well as support for the creation of social economy units or other types of entrepreneurship.

The measures comprised in the NRIS of Member States include objectives to reduce the gaps on the labor market between Roma and non-Roma, general measures of equality of opportunity, supplementary measures targeting the Roma population, access to the bank system, access to employment in the public services, personalized services of counselling and mediation on the labor market, as well as measures to ensure an integrated approach between the field of employment and other fields of intervention in social inclusion.

In the field of health, the gaps in access to medical services between the Roma and the non-Roma have dictated a series of measures aimed at improving the access of the Roma to healthcare. In some of the Member States, there are already programs of health mediation, in which Roma play the role of health mediators between communities and the medical services and staff, but these programs should be complemented, within an integrated approach, by other measures embedded in efficient coordination mechanisms between different actors in the other fields of social inclusion. Thus, action in the field of health should be coordinated with action in education, employment, housing and social work. It has been acknowledged as well that measures in the field of health should also include awareness campaigns directed at improving the level of knowledge of the Roma regarding preventive care, family planning, immunization and the necessity of undergoing regular medical tests periodically.

Other than the general measures aimed at reducing the gaps between the Roma and the non-Roma in accessing quality medical care, NRIS of Member States comprise mainstreaming measures in the field of health, as well as measures targeting specifically women and children.

In the field of housing, even though many Member States recognize the necessity of implementing urgent action in view of improving the housing stock for the Roma, there are few measures which have been implemented within the praised integrated approach. It has been widely acknowledged that the involvement of local authorities in this field is essential. By way of consequence, The European Commission has invited Member States to promote measures of local development and to use the existing funding mechanisms (the European Regional Development Fund, the European Social Fund, the Cohesion Fund). It has also been acknowledged that Member States should direct action at granting non-discriminatory access to housing and stimulating social housing programs.

The NRIS include measures to reduce the gap between the Roma and the non-Roma in the quality of housing conditions and access to affordable and standard housing, including social housing. Western European Member States also include specific measures targeting migratory Roma populations.

With regards to the Romanian NRIS, it is essential to take into consideration the effects of the financial crisis, which has widened the gap between Roma and non-Roma in many social inclusion indicators. Thus, for instance, it is recommended that measures in the field of employment aim at realistic goals, such as integrating on the labor market the Roma population with a low educational capital.

The chapter analyzes further the Romanian Strategy for the Improvement of the Situation of the Roma 2001-2010, pointing at the strengths, but also the shortcomings of the document. Further, since the new NRIS drafted in 2011 is formulated on basis of the old Strategy from 2001, the chapter focuses on the shortcomings of the new document, outlining the fact that some of the objectives (namely in employment and education) remained the same as in 2001, as well as the fact that the new NRIS does not include a clear cut monitoring and evaluation instrument in view of monitoring the progress of the NRIS implementation.

The recommendations following the analysis of the shortcomings identified in the new NRIS focus on the necessity to design a comprehensive system of indicators, comprising baseline values and monitoring instruments, and taking into consideration research reports in adapting the indicators framework periodically, according to the realities in the field. Also, it has been highlighted that previous documents adopted by Romania before its adhesion to the EU have been abandoned or used to a lesser extent in practice, since the pressure on Romania to implement concrete action in the social inclusion of the Roma diminished once it joined the EU. Political and administrative instability – marked by the dissolution of certain institutions and the accompanying transfer of responsibilities to other bodies – has also hampered continuity and efficiency of action in the field of Roma inclusion, leading in some cases to lack of clarity regarding specific mandates of public institutions. The analysis leads to recommendations regarding the clarification of mandates and fields of responsibilities for the next NRIS and its efficient implementation.

SINTEZĂ

Scopul lucrării de față este acela de a oferi decidenților datele necesare privind politicile europene de incluziune socială destinate romilor, cu accent pe practicile și intervențiile care au demonstrat un impact pozitiv în domeniile educației, ocupării, locuirii și sănătății, precum și de a însoți analiza de o serie de recomandări de politici pentru eficientizarea acțiunilor în domeniul incluziunii romilor.

Primul capitol oferă o scurtă perspectivă istorică asupra cadrului de politici europene în care s-a conceptualizat incluziunea socială, articulând politicile și intervențiile privind populația romă, definită ca minoritate europeană supusă discriminării timp de secole. Astfel, capitolul definește principalele concepte utilizate în analiza politicilor destinate romilor, de la „incluziune socială” la concepte precum „mainstreaming” și „targeting”. De asemenea, primul capitol trece în revistă principalele momente marcante ale preocupărilor în domeniul politicilor pentru romi, atât la nivel european cât și la nivel național, detaliind recomandările europene privind obiectivele acestora și principiile incluziunii romilor adoptate la nivel european. Descrierea diverselor etape ale preocupărilor europene pentru incluziunea romilor, fie că este vorba de Agenda de la Lisabona, de Metoda deschisă de coordonare, de Decada de incluziune a romilor sau de Platforma de incluziune a romilor, este însoțită de analiza critică a punctelor slabe ale diferitelor abordări, cu accent pe lecțiile învățate din acestea. Astfel, printre punctele slabe remarcate se regăsesc aspecte ce țin de lipsa unei monitorizări asidue a implementării politicilor pentru romi, precum și de un cadru excesiv de birocratic și de lipsa de capacitate în accesarea fondurilor europene destinate incluziunii sociale.

Modul în care diferitele state membre ale Uniunii Europene (UE) au abordat problematica incluziunii romilor se înscrie în configurațiile istorice ale politicilor sociale naționale, precum și în cadrul legislativ privind abordarea minorităților naționale. De asemenea, statele membre ale UE s-au confruntat cu provocări diferite în această problematică, variind de la sărăcie și discriminare la migrația din ultimele decenii sau la problemele economice survenite după căderea zidului de la Berlin, ceea ce, din nou, a dat naștere unor diferențe în abordările problematicii romilor.

Capitolul al doilea descrie pe scurt caracteristicile politicilor destinate romilor în Bulgaria, Slovacia, Republica Cehă, Finlanda, Franța, Grecia, Ungaria, Italia, Spania și Regatul Unit, precum și o analiză sumară a indicatorilor de incluziune socială a romilor în statele menționate. Accentul cade și în acest capitol pe domeniile considerate prioritare, respectiv educația, ocuparea, locuirea și sănătatea. Analiza situației romilor în aceste state, precum și analiza abordărilor și politicilor implementate contribuie la conturarea unei imagini de ansamblu a acțiunilor întreprinse în sprijinul romilor, însoțită de criticile pe care diverse rapoarte le-au formulat cu privire la acestea. Capitolul include, la final, o sinteză a recomandărilor Comisiei Europene cu privire la îmbunătățirea politicilor pentru romi, preluate din Cadrul European pentru Strategiile Naționale de Incluziune a Romilor, cel mai recent instrument de cooperare europeană adoptat la nivelul Comisiei cu privire la problematica romilor.

Capitolele următoare (3, 4, 5, 6) prezintă o analiză aprofundată a situației romilor din România în domeniile prioritare de intervenție, precum și exemple de practici care au demonstrat un impact pozitiv, fie că erau intervenții ale unor instituții și autorități publice, fie ale unor organizații neguvernamentale.

În domeniul educației, abordat pe larg în cel de-al treilea capitol, situația romilor din România este caracterizată de inegalități marcate între populația de romi și cea majoritară în ceea ce privește capitalul educațional. Deoarece educația este un domeniu prioritar al intervențiilor destinate romilor, fiind privită ca factor cheie în creșterea nivelului de trai al comunităților sărace de romi, numeroase rapoarte au analizat indicatorii din acest domeniu. Folosind metodologii diferite de colectare și analiză a datelor, rapoartele diverse oferind atât cifre diferite, cât și perspective complementare asupra determinantilor capitalului educațional scăzut în rândul minorității rome. Sunt reliefate astfel diferențele dintre populația romă și cea

majoritară în ceea ce privește frecventarea diferitelor niveluri de învățământ, de la cel preșcolar la cel obligatoriu, primar și gimnazial, sau la învățământul liceal și universitar.

Cercetări recente au contribuit la formularea unei perspective a analizei acestor determinanți ce pune în centrul preocupărilor aspecte privind calitatea procesului educațional în școlile cu procent ridicat de copii romi, mutând astfel accentul de la o simplă participare a romilor la învățământ, la o abordare complexă, ce ține cont de mediul școlar, calitatea culturii organizaționale în școli, implicarea și calitatea formării cadrelor didactice și aspecte legate de comunicarea interculturală și de analiza relației dintre actorii implicați în procesul educațional, de la cadru didactic, la elev și la părinte. Conform acestor cercetări, calitatea scăzută a procesului educațional în școlile cu procent semnificativ de copii romi, cauzată printre altele, de așteptări scăzute ale profesorilor cu privire la performanțele elevilor romi, este principalul factor determinant al capitalului educațional scăzut în rândul minorității rome.

Capitolul analizează de asemenea, politicile educaționale destinate atât romilor, cât și populației defavorizate în general, care au fost implementate în România și care țin seama și populația romă, subliniind lipsa unor date riguroase privind impactul acestora asupra populației de romi, precum și slaba monitorizare a rezultatelor diferitelor măsuri educaționale implementate. Rapoarte ale unor organizații neguvernamentale subliniază totuși, pe lângă creșterea generală a nivelului de educație în rândul populației rome, observată de-a lungul ultimilor cincisprezece ani, câțiva factori de succes identificați în măsurile și proiectele educaționale implementate, recomandați a fi preluați în cadrul politicilor publice și replicați la scară largă. Aceștia se pot rezuma, din analiza exemplelor de practici pozitive identificate, la următoarele aspecte: stimularea și crearea unui mediu educațional prietenos, motivant și incluziv pentru toți copiii; întărirea relației dintre școală și familie, prin implicarea părinților inclusiv în structurile școlii și stabilirea unui dialog constructiv în beneficiul copilului; prevenirea și combaterea, prin sancțiuni clare, a faptelor de discriminare bazate pe criteriul etnic; creșterea calității procesului educațional în școlile cu procent semnificativ de elevi romi; implementarea unei abordări realmente integrate, prin care să se rezolve factorii determinanți ai abandonului școlar și părăsirii timpurii a școlii, printre care locuirea substandard, lipsa infrastructurii adecvate, și mai ales nivelul scăzut de trai și lipsa mijloacelor materiale și financiare de susținere a unei investiții pe termen lung în educația copiilor.

Analiza efectuată în capitolul patru în domeniul sănătății relevă, de asemenea, discrepanțe între indicatorii sectoriali măsurați în cadrul minorității romilor și în cadrul populației generale. Rata ridicată a sărăciei în rândul romilor determină o incidență crescută a bolilor, precum și o speranță de viață mai scăzută, în medie cu până la 7 ani și o rată mai crescută a mortalității infantile. Printre determinanții acestei situații se numără condițiile de locuire substandard, accesul scăzut la infrastructură (apă, canalizare, încălzire), proximitatea față de anumiți factori de risc în ceea ce privește sănătatea și siguranța (cum ar fi gropile de gunoi), suprapopularea în unele comunități și lipsa unor venituri regulate. Lipsa mijloacelor financiare conduce la o nutriție necorespunzătoare și la dificultatea de a face față plăților – formale sau informale – percepute în schimbul serviciilor medicale. De asemenea, situația este exacerbată de accesul deficitar la servicii medicale de calitate și de lipsa informațiilor referitoare la comportamente profilactice.

În domeniul instituțional, printre obstacolele majore care îngreunează accesul romilor la servicii medicale, se remarcă lipsa asigurărilor de sănătate, determinată de excluziunea de pe piața formală a muncii, în cazul multora dintre romi. O altă barieră o constituie comportamentele discriminatorii relevate în cazul cadrelor medicale față de etnicii romi, discriminarea ajungând și la forme extreme precum segregarea în sistemul spitalicesc. Toate aceste neajunsuri conduc la o calitate scăzută a serviciilor medicale acordate persoanelor de etnie romă, care, în proporție semnificativă, evaluează negativ sistemul medical din România. Barierele instituționale și cele determinate de sărăcie conduc la o suprasolicitare a serviciilor medicale de urgență, evaluată a fi lipsită de sustenabilitate și mult mai costisitoare pe termen lung, decât instituirea unui cadru care accentuează profilaxia și comportamentele preventive.

Capitolul analizează apoi politicile publice în domeniul sănătății destinate romilor, printre care se remarcă programul de mediere sanitară, considerat ca fiind o practică pozitivă, preluată din România către alte țări europene. Raportul detaliază punctele tari ale programului, dar și punctele slabe, pe care politicile publice ar trebui să se concentreze în perioada următoare, respectiv clarificarea aspectelor administrative legate de angajarea mediatorilor sanitari, sustenabilitatea financiară a programului, coordonarea,

monitorizarea și evaluarea activității acestora, formarea profesională continuă a mediatorelor și asigurarea legăturilor instituționale dintre diverșii factori implicați la nivel local în incluziunea romilor.

Cel de-al cincilea capitol abordează problematica ocupării în rândul romilor, considerată a fi centrală incluziunii sociale a romilor, întrucât lipsa unor venituri regulate și absența de pe piața formală a muncii induc excluziune sau precaritate în domenii conexe (locuire, educație, sănătate). Analiza datelor statistice disponibile în acest domeniu arată că șomajul în rândul romilor este de cel puțin două ori mai ridicat decât în rândul populației majoritare. Situația este exacerbată de faptul că șomajul în rândul romilor tinde să fie nu doar de lungă durată, ci și neînregistrat de statisticile oficiale și, prin urmare, dificil de combătut prin măsurile serviciilor publice de ocupare. Segmentele cele mai vulnerabile aflate în șomaj de lungă durată sunt femeile și tinerii de etnie romă, în rândul cărora șomajul poate ajunge la peste 60%.

Deși situația romilor în domeniul ocupării a cunoscut o îmbunătățire în ultimii cincisprezece ani, prin creșterea cu 10% a procentului de angajați pe piața formală a muncii, situația rămâne îngrijorătoare, majoritatea romilor fiind angrenați în segmentul economiei informale. Din nou, segmentul cel mai defavorizat este reprezentat de femeile rome din categoria de vârstă 15-24 de ani, în rândul cărora procentul de persoane aflate pe piața informală a muncii se ridică la 79%.

Suprareprezentarea romilor în segmentul informal al economiei induce precaritatea veniturilor, perpetuând cercul vicios al sărăciei și al excluziunii. Determinanții acestei situații sunt în special capitalul educațional scăzut în rândul romilor și lipsa unei calificări profesionale, însoțite de manifestări de discriminare la angajare și pe piața muncii.

Numeroase instituții publice și organizații neguvernamentale au întreprins acțiuni în domeniul ocupării și al stimulării antreprenoriatului în rândul romilor. Printre elementele de succes identificate în cadrul practicilor prezentate în raport se numără asigurarea corelării dintre cererea de pe piața muncii și oferta de calificări profesionale, atât în segmentul serviciilor oferite de agențiile de ocupare a forței de muncă la nivel județean, cât și în intervențiile sectorului neguvernamental, precum și suplimentarea cursurilor de calificare profesională cu servicii de consiliere și mediere pe piața muncii, în scopul acompanierii persoanelor în căutarea unui loc de muncă până la integrarea lor sustenabilă pe piața muncii. De asemenea, este necesară îmbunătățirea mecanismelor de funcționare a serviciilor publice de ocupare în scopul eficientizării acestora, precum și implicarea lor activă în acțiuni de combatere și prevenire a discriminării romilor la angajare și pe piața muncii.

În contextul crizei financiare și economice, este relevantă stimularea antreprenoriatului, în special prin întărirea segmentului economiei sociale. Recent adoptata lege a economiei sociale ar trebui să ofere un cadru juridic care să acopere nevoile de reglementare a acestui sector și integrarea sa în economia națională. Economia socială poate fi un răspuns potrivit pentru angrenarea forței de muncă disponibile a romilor, care constituie un potențial insuficient exploatat ce poate contribui la creșterea economică a României. Printre practicile pozitive identificate se numără proiectul *Romano ButiQ*, care îmbină crearea de ateliere de economie socială sustenabile, bazate pe meșteșugurile tradiționale practicate de romi, cu valorificarea capitalului de imagine pozitivă pe care meșteșugarii romi îl dețin și combaterea stereotipurilor la adresa romilor.

Studiul reiterează importanța proiectării unor intervenții bazate pe abordarea integrată, prin care se răspunde mai multor nevoi complementare și vulnerabilități cumulate identificate în comunitățile de romi. Astfel, se pune accentul pe necesitatea de a gândi, în cadrul aceleiași intervenții, acțiuni de creștere a capitalului educațional, acompaniate de calificare profesională și de stimularea antreprenoriatului, precum și de servicii sociale și de sănătate. De asemenea, pentru integrarea pe piața muncii a segmentului femeilor rome sunt necesare servicii de sprijin acordate copiilor (creșă, after-school). Numeroase studii evidențiază faptul că includerea femeilor pe piața formală a muncii este de natură să genereze schimbări pozitive, sustenabile și pe termen lung în comunitate, prin faptul că veniturile sunt reinvestite în cadrul familiei, fiind adeseori redirecționate către investiția în educația și bunăstarea copiilor. Astfel, prioritare ar trebui să fie politicile care favorizează și stimulează angajarea femeilor rome pe piața formală a muncii, acestea contribuind la creșterea nivelului de trai și la combaterea eficientă a excluziunii sociale pe termen lung.

Capitolul al șaselea abordează problematica locuirii, analizând situația precară a romilor în acest domeniu și ineficiența autorităților în rezolvarea problemelor de locuire și infrastructură. Situația locuirii în rândul majorității romilor este caracterizată de răspândirea locuințelor care nu satisfac criteriile minime ale locuirii decente (spațiu insuficient, condiții insalubre, lipsa infrastructurii de bază). Se evidențiază lipsa unor programe solide de construcție și furnizare de locuințe sociale și ineficiența autorităților în rezolvarea aspectelor juridice legate de drepturile de proprietate asupra terenurilor și locuințelor construite de romi. În acest domeniu se evidențiază de asemenea riscurile crescute de evacuare a comunităților rome situate pe terenuri proprietate publică, materializate de altfel prin acțiuni de evacuare întreprinse de unele autorități, uneori neînsoțite de eforturi de a asigura familiilor evacuate alternative viabile de locuire până la definitivarea situației.

Cea de-a doua parte a capitolului descrie exemple de practici pozitive implementate de organizații neguvernamentale în domeniul locuirii. Printre elementele de succes ale acestor intervenții se pot enumera: abordarea integrată a problematicii locuirii, prin intervenții axate pe acțiuni în domenii diverse (îmbunătățirea habitatului sau construcția de locuințe noi, acompaniată de intervenții educaționale, stimularea antreprenoriatului și incluziunii pe piața formală a muncii); asigurarea sustenabilității intervențiilor în domeniul locuirii prin însoțirea acestora de acțiuni menite să asigure venituri familiilor găzduite în locuințe sociale; încheierea de parteneriate public-privat prin care să se asigure flexibilitatea programelor, astfel încât acestea să acopere nevoile beneficiarilor luând în considerare inclusiv resursele acestora.

Recomandările autorilor studiului destinate decidenților în domeniul locuirii se axează pe câteva puncte esențiale, și anume: creșterea stocului de locuințe sociale, inclusiv prin achiziționarea unor spații deteriorate ce pot fi renovate cu ajutorul fondurilor europene; rafinarea criteriilor de atribuire a locuințelor sociale astfel încât segmentele cele mai defavorizate (tinerii, familiile monoparentale, familiile cu venituri reduse situate sub pragul sărăciei) să aibă un acces real și garantat; asigurarea actelor de proprietate sau de concesiune asupra terenurilor pe care s-au construit locuințe în comunități mari, atâta vreme cât acestea sunt situate într-un mediu nepoluat și conectat la serviciile publice (în proximitatea școlilor, grădinițelor, serviciilor medicale, a infrastructurii de transport); acordarea de subvenții pentru îmbunătățirea spațiului locativ în cazul familiilor nevoiașe.

Ultimul capitol al lucrării analizează politicile conținute în Strategia Națională de Incluziune a Cetățenilor Români Apartinând Minorității Rome (2011-2020), într-o perspectivă comparativă atât diacronic, pornind de la vechea Strategie a Guvernului României de Îmbunătățire a Situației Romilor (2001-2010), cât și sincron, prin analiza comparativă a cadrului european al strategiilor de incluziune a romilor. Capitolul analizează atât elementele comune, cât și cele divergente în diferitele strategii de incluziune a romilor înaintate de statele membre.

Comisia Europeană a analizat, în 2012, strategiile statelor membre de incluziune a romilor, formulând recomandări de îmbunătățire a acestora. Recomandările Comisiei Europene privesc corelarea politicilor cu nevoile reale ale comunităților de romi din fiecare stat membru, prin măsuri combinate de mainstreaming și targeting menite să reducă disparitățile dintre populația de romi și cea majoritară, în cele patru domenii cheie analizate în studiu. De asemenea, Comisia evidențiază necesitatea de a asigura un sistem de monitorizare și evaluare a progresului statelor membre prin indicatori de bază, stabilirea unor ținte realiste și măsurabile, bugetarea corespunzătoare a măsurilor cuprinse în strategii, inclusiv din fonduri publice naționale. De asemenea, Comisia recomandă clarificarea mandatelor diferitelor instituții implicate în incluziunea socială a romilor și reluarea obiectivelor stipulate de documentele formulate de România în perioada de pre-aderare. Este de asemenea necesară asigurarea unui cadru de stabilitate politică și instituțională, în scopul eficientizării acțiunilor întreprinse în domeniul incluziunii romilor.

INTRODUCERE

În 2006 Institutul European din România a lansat un program de cercetare-dezvoltare - **Strategy and Policy Studies – SPOS** - cu scopul de a permite realizarea unor studii de strategii și politici prin care echipe de specialiști din diferite domenii de activitate de interes național să contribuie la dezvoltarea culturală, socio-economică și politică a României. Scopul studiului a fost să ofere o sinteză critică a principalelor abordări conceptuale și a politicilor sociale care adresează problemele cu care se confruntă minoritatea romă în țările din spațiul european, punând în lumină exemple de bune practici din România și din alte țări ale UE, dar indicând și lipsurile, respectiv limitările care subminează eficacitatea unor programe de incluziune. Prin recomandările formulate în finalul lucrării, adresate în primul rând autorităților naționale și locale cu responsabilități în domeniu, studiul dorește să contribuie la prioritizarea problemei incluziunii romilor pe agenda politică națională, indicând totodată instrumente de politică socială ce pot fi folosite, atât de către instituțiile publice, cât și de organizațiile non-guvernamentale. Modelele de bună practică prezentate în studiu au fost selectate pe baza unor evaluări favorabile anterioare ale Comisiei Europene sau ale unor cercetători independenți (inter)naționali, unele dintre aceste programe fiind deja replicate, altele demonstrând fezabilitatea replicării lor într-o altă regiune sau țară.

Studiul realizat este structurat pe șapte mari capitole, fiecare dintre acestea abordând o temă distinctă, considerate de către comunitatea științifică, dar și de către decidenți prioritară pentru înțelegerea problematicei incluziunii romilor din România și nu numai.

Primul capitol - **Politici de incluziune socială la nivel european: mainstreaming versus targeting** - se concentrează pe două aspecte. Pe de o parte, pune în discuție documentele reprezentative la nivel european și la nivelul României, în care este conceptualizată problema sărăciei și a excluziunii sociale, în relație cu obiectivele europene de bunăstare și coeziune socială. Pe de altă parte, analizează dezvoltarea istorică a preocupărilor față de problemele minorității rome în spațiul UE, în strânsă legătură cu directivele europene de combatere a discriminării etno-rasiale și promovare a drepturilor culturale, politice și sociale în cazul minorităților. Prin analiza comparativă a acestor documente - definiții, obiective, strategii - autorii au definit contextul în care sunt abordate politicile de incluziune socială referitoare la minoritatea romilor din țările membre UE.

Cel de-al doilea capitol - **Populația romă în Bulgaria, Slovacia, Republica Cehă, Finlanda, Franța, Grecia, Ungaria, Italia, România, Spania și Regatul Unit** - aduce în discuție particularitățile problemelor cu care se confruntă minoritățile de romi în fiecare dintre aceste state membre UE și sintetizează principalele abordări din strategiile naționale de incluziune a romilor.

Următoarele patru capitole ale studiului: **Educație și incluziune socială - bune practici, Sănătate și incluziune socială - bune practici, Ocupare și incluziune socială- bune practici, Locuire și incluziune socială - bune practici** - abordează aspecte considerate relevante pentru procesul de integrare socio-economică, culturală, profesională a populației rome, nu doar din România, ci din toate statele membre. Premisa de la care au plecat autorii studiului (comună principalelor documente europene analizate în capitolele anterioare) constă în existența unei interdependențe puternice, care se întinde la nivel intergenerațional, între nivelul de educație, accesul la un loc de muncă decent, menținerea sau îmbunătățirea stării de sănătate prin utilizarea unor servicii medicale publice subvenționate, accesul la locuire adecvată, într-un mediu sănătos și ne-segregat. Similar altor analize anterioare, autorii re-afirmă importanța educației, inclusiv a educației preșcolare, pentru facilitarea incluziunii sociale.

Capitolul șapte - **Spre o politică comună de incluziune a romilor. Abordări europene și naționale** - prezintă pașii pe care urmează să-i parcurgă toate statele membre UE în scopul facilitării incluziunii sociale a romilor: strategii, obiective stabilite, măsuri ce urmează a fi aplicate, resursele financiare necesare a fi alocate acestui proces complex.

Pentru a fi cât mai relevant pentru tema abordată, studiul include prezentarea unor programe/studii de caz derulate sau în curs de derulare. Prin prezentarea unor exemple clare, concrete, autorii și-au propus să scoată în evidență necesitatea unor astfel de programe, factorii care influențează succesul lor, dar și principalele cauze care pot conduce către eșec, venind astfel în sprijinul autorităților publice și organizațiilor private interesate de inițierea și derularea unor astfel de acțiuni.

Studiul are la bază o bibliografie relevantă și de actualitate, a utilizat atât date statistice provenite de la instituții naționale și europene cu atribuții în culegerea și prelucrarea unor astfel de date (EUROSTAT, INS), cât și date rezultate în urma desfășurării de cercetări de tip cantitativ și calitativ în România și în alte state membre UE (de ex. cercetarea UNDP/WB/EC și FRA, 2011).

În procesul de redactare a studiului, membrii echipei de cercetare au beneficiat de sprijinul necondiționat al membrilor Institutului European din România, de discuțiile, consultările și sprijinul unor grupuri de lucru formate din reprezentanți ai principalelor instituții publice cu responsabilități în domeniu din România.

Principalul beneficiar al acestui studiu este Institutul European din România, însă lucrarea se adresează tuturor instituțiilor publice centrale și locale active în domeniu, precum Ministerul Afacerilor Externe, Ministerul Economiei, Comerțului și Mediului de Afaceri, Ministerul Muncii, Familiei, Protecției Sociale și Persoanelor Vârstnice, Ministerul Sănătății, Ministerul Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului, Camera Deputaților, Senatul României, autoritățile locale, Agențiile de Dezvoltare Națională, dar și organizațiile non-guvernamentale.

De asemenea, prin difuzarea largă a studiului, accesul la informație va fi asigurat tuturor celor interesați de problematica incluziunii sociale, în special a incluziunii sociale a romilor: cercetători, experți, doctoranzi, studenți, lucrători sociali, mediatori școlari, mediatori sanitari, comunitățile de romi și societatea civilă mai largă.

CAP. 1. POLITICI DE INCLUZIUNE SOCIALA LA NIVEL EUROPEAN: MAINSTREAMING VERSUS TARGETING

Termenul de incluziune socială a fost elaborat în conformitate cu Carta Drepturilor Fundamentale ale UE și prezentat în Raportul Comun privind Incluziunea Socială (2003) al Comisiei Europene ca fiind *„un proces care asigură faptul că cei expuși riscului de sărăcie și excluziune socială obțin oportunitățile și resursele necesare pentru a participa pe deplin la viața economică, socială și culturală și a se bucura de un standard de viață și bunăstare, considerat normal în societatea în care trăiesc. Se asigură o participare sporită la luarea deciziilor care le afectează viața și acces la drepturile lor fundamentale.”*¹

Orientarea politicilor sociale către incluziune socială s-a produs în contextul definirii sărăciei drept un risc social strâns legat de procesele de excluziune socială. Excluziunea socială apare ca și concept pentru prima dată în documentele Consiliului de Miniștri al Comunității Europene în 1975, însă a devenit un concept foarte popular între anii 1985-1990, în opinia unor analiști și datorită caracterului său imprecis (Atkinson, 1998; Ferrera *et al.*, 2002). Documentele Consiliului European din 1984 apelează deja la acest concept în definirea sărăciei: *„considerăm că sunt sărace acele persoane, familii sau grupuri ale căror resurse (materiale, culturale sau sociale) sunt atât de limitate încât îi exclud de la acele standarde minime de viață care sunt recunoscute drept acceptabile în societățile în care trăiesc”*².

Un rol important în promovarea interesului pentru problematica incluziunii sociale a revenit Observatorului de Politici Sociale pentru Combaterea Excluziunii Sociale. Astfel, în 1992 Comisia Comunităților Europene a recomandat prin rezoluția 92/441 ca statele membre să dezvolte sisteme de garantare a unui venit minim, să participe la schimburi de informații și experiențe relevante pentru politica socială, iar prin rezoluția 92/442 a înaintat ideea convergenței în politica socială la nivelul UE. Datorită opunerii Regatului Unit, Tratatul de la Maastricht din 1992 nu va include inițial articole privind politicile sociale. Acestea vor fi însă incluse ulterior, prin tratatul de la Amsterdam din 1997: articolul 135, referitor la combaterea excluziunii sociale și articolul 136, privind integrarea pe piața forței de muncă. Promovarea lor a fost legată de formularea în 1993 a Cărții Verzi pentru Politici Sociale Europene: Opțiuni pentru Uniune, urmată de un document programatic în 1994, Cartea Albă pentru Politici Sociale Europene: Calea Viitoare pentru Uniune³.

Totuși, regândirea combaterii sărăciei în termenii incluziunii sociale apare doar mai târziu, fiind introdus odată cu acordul asupra întăririi cooperării europene în domeniul politicilor sociale, prin Metoda Deschisă de Coordonare în Domeniul Politicilor Sociale (MDC) formulată la Consiliul European de la Lisabona din martie 2000, urmând ca în decembrie 2000, la Nisa, să fie stabilite obiectivele comune ale Strategiei Lisabona cu orizontul anului 2010. Au fost stabiliți și indicatorii comuni (cunoscuți drept indicatorii Laeken, revizuiți apoi subsecvent) pentru monitorizarea atingerii obiectivelor asumate. Învățarea și presiunea creată prin bunele sau relele practici ale statelor membre (peer-learning și peer-pressure) constituiau mecanismele de bază ale OMC, în absența unor reglementări legislative coercitive la nivelul UE în domeniul politicilor sociale (Ferrera *et al.*, 2002; Begg and Berghman, 2002).

¹ Comunicarea Comisiei către Consiliu, Parlament European, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor, *Raportul Comun privind Incluziunea Socială*- rezumând rezultatele examinării planurilor naționale de acțiune pentru Incluziune Socială (2003-2005), Bruxelles, 12.12.2003, COM(2003)773 final,

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0133:ro:NOT> (Accesat: 28.08.2013)

² Consiliul European, Decembrie 1984.

³ Commission of the European Communities: *European Social Policy – A Way Forward for the Union. Whyte paper*. Brussels, July 1994. http://aei.pitt.edu/1118/1/social_policy_white_paper_COM_94_333_A.pdf (Accesat: 01.03.2013).

Documentele Consiliului Europei (CoE) din 2001 căutau să avanseze cadrul conceptual al excluziunii sociale, definit ca un *“risc dublu”*, atât pentru individul direct afectat cât și pentru societatea mai largă, care își pierde coeziunea. CoE admite că acest risc este generat de procese structurale și afirmă că *“spirala cumulativă a dezavantajelor conduce la excluziune socială”* (CoE, 2001: 16). Conceptul are însă sens doar în contextul cetățeniei sociale și al statului social (*welfare state*), respectiv al consensului asupra ceea ce înseamnă *“a fi inclus”* (CoE, 2001: 11).

Raportul Comun privind Incluziunea Socială (2003) elaborat de Comisia Europeană⁴ doi ani mai târziu definește excluziunea ca fiind *“procesul prin care anumite persoane sunt marginalizate social și nu li se permite participarea deplină la viața socială în virtutea sărăciei lor, precum și privarea de la învățare pe tot parcursul vieții ca o urmare a discriminării. Aceste aspecte ducând la distanțarea lor față de locuri de muncă, venituri, oportunități educaționale, precum și de activități sociale. Aceștia au acces limitat la procesul de luare a deciziilor și totodată sunt foarte puțin vizibili pentru forurile decizionale.”* (Comunicatul CE, 2003).

Reducerea riscului sărăciei și a excluziunii sociale a fost reafirmată ca un obiectiv central al Strategiei Europa 2020. Pentru evaluarea profunzimii excluziunii sociale se folosește în prezent indicatorul AROPE, definit ca procent din populație care se află în cel puțin una dintre următoarele trei situații: 1) expus riscului sărăciei, definit drept venituri sub nivelul pragului de sărăcie,⁵ 2) în situația deprivării materiale severe, 3) locuire în gospodării cu o intensitate redusă a muncii contractuale⁶. Comunicatul din 2 octombrie 2013 al CE privind *Consolidarea Dimensiunii Sociale a Uniunii Economice și Monetare*⁷ prezintă o serie de propuneri noi ce vizează 1) întărirea monitorizării problemelor privind ocuparea și domeniul social, întărirea coordonării la nivelul politicilor; 2) creșterea solidarității și a acțiunilor privind ocuparea și mobilitatea forței de muncă; 3) consolidarea dialogului social (CE, Com(2013)690: 2). CE recomandă adoptarea unor indicatori sociali atât în cadrul monitorizării funcționării pieței comune europene, mai precis a ratei șomajului de lungă durată, a ratei tinerilor aflați în afara muncii și educației, cât și a setului de indicatori AROPE (CE, Com(2013)690: 6).

Planurile naționale de acțiune pentru incluziunea socială joacă un rol cheie în dezvoltarea Uniunii Europene, în sensul în care acestea transformă obiectivele comune în politici naționale, ținând cont și de circumstanțele naționale ale fiecărei țări membre precum și de particularitățile fiecărui sistem de protecție socială și ale politicilor sociale în sens mai larg (educație, sănătate, ocupare, locuire etc.).

Primii doi ani de implementare (2000-2002) a OMC în domeniul incluziunii sociale au însemnat practic redactarea rapoartelor despre situația națională privind sărăcia și excluziunea socială, respectiv formularea primelor planuri naționale; aceștia au decurs lin și au fost considerați de către Comisie și de către Consiliu, precum și de alți actori interesați, ca fiind un pas înainte. Prin urmare, Consiliul a decis în decembrie 2002 pregătirea unor noi Planuri naționale de acțiune pentru incluziune socială, care să aibă însă câteva modificări și anume: (1) necesitatea includerii obiectivelor naționale în Planurilor de Acțiune pentru incluziune socială în vederea atingerii Țintelor formulate în cadrul Consiliului European de la Barcelona; (2) un accent crescut pus pe diferența de gen în analiza excluziunii sociale și în evaluarea impactului politicilor; (3) evidențierea situațiilor dificile cu care se confruntă imigranții în procesul integrării sociale.

⁴ Comunicarea Comisiei Europene către Consiliu, Parlament European, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor, *Raportul Comunn privind Incluziunea Socială*- rezumând rezultatele examinării planurilor naționale de acțiune pentru Incluziune Socială (2003-2005), Brussels, 12.12.2003, COM(2003)773 final

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0133:ro:NOT> (Accesat: 28.08.2013)

⁵ EUROSTAT definește pragul riscului de sărăcie în termeni relativi, ca 60% din venitul median pe membru echivalent de gospodărie, scala OECD-2 (ponderează cu 0.3 fiecare copil sub 15 ani și cu 0.5 fiecare adult, exceptând capul de gospodărie).

⁶ Vezi Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/People_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion (Accesat: 10.05.2013).

⁷ Comisia Europeană (2013): *Strengthening the Social Dimension of the Economic and Monetary Union*. Com.690 (provisional). Brussels: EC. http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/president/news/archives/2013/10/pdf/20131002_1-emu_en.pdf (Accesat: 04.10.2013).

Strategia Lisabona nu a avut însă eficiența așteptată și obiectivele propuse pentru 2010, în particular cele privind combaterea sărăciei, nu au fost atinse: rata de sărăcie la nivelul UE ar fi trebuit redusă de la 18% în 2000 la 9% în 2010, dar s-a reușit diminuarea acesteia doar la 16.4% pentru UE-27 (Eurostat, 2011). Criza financiară globală a îngreunat considerabil atingerea acestor obiective, iar prioritizarea incluziunii sociale a rămas frecvent la nivel retoric. Astfel, indicatorul mai complex AROPE (descrie mai sus) arată că rata riscului sărăciei sau excluziunii sociale este foarte ridicată în Bulgaria (49.1%), România și Letonia (40%), Lituania, Grecia și Ungaria (31-33%), având valorile cele mai scăzute în Republica Cehă (15.3%), Olanda (15.7%) și Suedia (16%) (Eurostat, 2011). Între 2010 și 2011 rata a crescut cu 0.6% în medie pentru UE-27, România înregistrând însă o ușoară scădere de 1%, datorată probabil scăderii venitului median pe baza căruia se calculează pragul național relativ de sărăcie utilizat de Eurostat⁸.

În acest context, a fost lansat în 2010 Platforma Europeană de Combatere a Sărăciei și a Excluziunii Sociale⁹, ca parte integrantă a Strategiei Europa 2020 *“pentru creștere inteligentă, durabilă și favorabilă incluziunii”* cu scopul instituirii unui angajament comun al statelor membre, organelor europene și a principalelor părți interesate. Obiectivul comun al UE este scoaterea din sărăcie și excluziune socială a cel puțin 20 de milioane de persoane pe parcursul următorului deceniu. Platforma reprezintă un angajament politic¹⁰ care promovează noi direcții de acțiune precum folosirea mai eficientă a fondurilor UE pentru incluziunea socială, promovarea inovării sociale pe baza unor elemente concrete, îmbunătățirea colaborării și coordonării politicilor statelor membre, punerea accentului pe potențialul și avantajele economiei sociale precum și pe potențialul parteneriatelor (CE, Com(2010).

Platforma europeană de combatere a sărăciei și excluziunii sociale este unul dintre cele șapte inițiative-pilot ale Strategiei Europa 2020 pentru o creștere inteligentă, durabilă și favorabilă incluziunii.

Această platformă se bazează pe cinci domenii de acțiune¹¹:

1. Realizarea unor acțiuni pe întreg spectrul de politici, cum ar fi piața forței de muncă, ajutor pentru garantarea venitului minim, sănătate, educație, locuințe și accesul la conturi bancare de bază.
2. O mai bună utilizare a fondurilor UE pentru a sprijini incluziunea socială. Comisia a propus ca 20% din Fondul Social European să fie alocat pentru combaterea sărăciei și a excluziunii sociale.
3. Evidențierea punctelor tari și slabe ale politicilor sociale inovative înainte de a fi puse în aplicare pe o scară mai largă.
4. Lucrul în parteneriat cu societatea civilă pentru a sprijini mai eficient punerea în aplicare a reformelor de politică socială. Participarea persoanelor afectate de sărăcie în elaborarea politicilor sociale este acum recunoscută ca un catalizator al strategiilor de incluziune.
5. Coordonarea politicilor între țările UE la un nivel mai ridicat, conform OMC și Comitetul pentru protecție socială. (Platforma Europeană de Combatere a Sărăciei și Excluziunii Sociale, 2013).

Documentul recunoaște că „Sărăcia și marginalizarea anumitor minorități etnice, precum romii, au crescut” (CE, Com(2010): 11) și atrage atenția că sondajul realizat de Agenția pentru Drepturi Fundamentale (FRA)¹² relevă că *“jumătate dintre respondenții romi se confruntaseră cu discriminarea în precedentele douăsprezece luni și că o cincime fuseseră victimele criminalității cu motivație rasială. Numeroși romi trăiesc în locuințe și adăposturi de calitate scăzută și segregate. Pentru copiii romi, probabilitatea de a fi educați în școli segregate, de a avea o prezență scăzută și de a părăsi școala timpuriu este mai mare”* (CE, Com(2010): 11). În acest sens, CE a lansat apelul către statele membre să

⁸ Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/People_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion (Accesat: 20.05.2013).

⁹ Platforma Europeană de combatere a sărăciei și a excluziunii sociale <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=961&langId=ro> (Accesat: 29.08.2013)

¹⁰ Comunicarea Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor - Platforma europeană de combatere a sărăciei și a excluziunii sociale: un cadru european pentru coeziunea socială și teritorială (Bruxelles, 16.12.2010)

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0758:EN:NOT> (Accesat: 29.08.2013)

¹¹ Platforma europeană de combatere a sărăciei și a excluziunii sociale <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=961&langId=ro> (Accesat: 29.08.2013)

¹² Documentul CE Com(2010) face referire pe pag. 11 la Sondajul drepturilor fundamentale în UE privind minoritățile UE și discriminarea – romii, realizat de Agenția pentru Drepturi Fundamentale – FRA în noiembrie 2009.

prezintă Strategii Naționale de Incluziune a Romilor în 2011, în cadrul Strategiilor Naționale de Reformă Europa 2020. În interpelarea¹³ din Parlamentul European din 15.11.2011, Livia Jaroka, euro-parlamentar de origine romă din partea Ungariei, care a avut un rol important în creșterea interesului CE pentru problematica romilor și a fost raportor pentru Strategia UE de Incluziune a Romilor din Februarie 2011¹⁴, a salutat dedicarea unei secțiuni întregi a documentului programatic al Platformei Europene pentru Combaterea Sărăciei și Excluziunii Sociale pentru dificultățile cu care se confruntă minoritatea romă. În continuare, Jaroka a afirmat că *“Programele Naționale de Reformă Europa 2020 și Strategiile Naționale de Incluziune a Romilor, care urmează a fi transmise Comisiei la sfârșitul acestui an (2011 –n.n.) sunt egale în importanță și se consolidează reciproc; sper că, în ciuda tensiunilor politice și a dificultăților bugetare din mai multe state membre, Comisia va evalua cu atenție profesionalismul de substanță, complexitatea și fezabilitatea financiară a strategiilor naționale și va prezenta recomandări specifice pentru revizuirea lor”* (Jaroka, 2011:1).

Obiectivului Europa 2020 privind sărăcia ar trebui să acționeze în fiecare an ca un imbold în vederea punerii unui accent din ce în ce mai mare pe problemele sociale în cadrul Analizei Creșterii Anuale realizat de Comisia Europeană. Astfel, toate statele membre ale UE au transformat obiectivele Strategiei Europa 2020 în obiective naționale și în politici de stimulare a creșterii. Însă aceste eforturi individuale trebuie să fie coordonate pentru a obține impactul dorit asupra unei creșteri și coeziuni sporite.

Uniunea Europeană dorește ca ajutoarele financiare acordate să fie direcționate către țările care necesită mai mult ajutor și impactul acestora poate fi mai mare. Această abordare diferențiată înseamnă că pentru celelalte țări vor exista alte forme de cooperare. Noua abordare¹⁵ va favoriza și aspecte precum:

- Coordonarea țărilor donatoare va fi îmbunătățită și suprapunerea ajutoarelor va fi redusă, ceea ce face ca ajutorul Uniunii Europene să fie mai precis. Acesta fiind direcționat către sectoare cu un impact ridicat asupra reducerii sărăciei, cum ar fi locurile de muncă și protecția socială de calitate, sănătate, energie sau agricultură. În viitor, UE va alocă resurse în cadrul programelor individuale pentru fiecare țară și pentru maxim trei sectoare;

- Pentru ajutoarele financiare în vederea dezvoltării UE se vor utiliza instrumente financiare inovative, de exemplu, o combinație de granturi și împrumuturi, inclusiv implicarea sectorului privat;

- Se prevede o mai bună coordonare cu și între statele membre. Comisia dorește corelarea priorităților de investiții trasate de serviciile acestora cu nevoile de dezvoltare ale statelor membre bazate pe strategiile de dezvoltare naționale. Aceasta prevede, de asemenea, stabilirea unui cadru comun la nivel UE.

- Reafirmarea rolului crucial al coerenței politicilor în interesul dezvoltării (CE, 2011).

Având în vedere perspectiva *Agendei pentru Schimbare*, care va concentra sprijinul oferit de UE țărilor partenere în care reducerea sărăciei poate avea cel mai mare impact, precum și faptul că 2015 va fi anul în care vor trebui atinse obiectivele dezvoltării mileniului¹⁶, țările dezvoltate și în curs de dezvoltare vor trebui să acționeze cât mai rapid în acest sens. În consecință, noua politică trebuie să se asigure că politicile de dezvoltare a UE și ale statelor membre au cel mai mare impact posibil. Deoarece credibilitatea și eficiența ajutoarelor este pusă la îndoială, este foarte importantă utilizarea lor adecvată și demonstrarea aportului major al acestora pentru menținerea sprijinului politic și public pentru dezvoltare asistată.

Agenda pentru Schimbare pune accentul pe drepturile omului, democrație și o bună guvernare. În plus, propunerile prezentate cu privire la instrumentele financiare ale UE, inclusiv cele pentru democrație

¹³ Livia Jaroka, interpelare în Parlamentul European, 15.11.2011, Strasbourg.
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20111115+ITEM-005+DOC+XML+V0//EN&language=en&query=INTERV&detail=2-060-500> (Accesat: 29.09.2013).

¹⁴ Raportul privind Strategia UE de Incluziune a Romilor, 21 Februarie 2011,
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2011-0043+0+DOC+XML+V0//EN&language=en> (Accesat: 29.09.2013).

¹⁵ Document de lucru al Comisiei- Raport anual privind dezvoltarea Uniunii Europene și politicile de asistență externă și punerea lor în aplicare în 2011 (2012). Document disponibil la:
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0444:FIN:EN:PDF> (Accesat: 30.08.2013)

¹⁶ Traducerea termenului : ”Millennium Development Goals”

și drepturile omului, vin în sprijinul consolidării promovării democrației și a drepturilor omului și a intensificării sprijinului pentru dezvoltarea societății civile și a dialogului social.

În acest context, trebuie amintit și rolul Comitetului pentru Protecție Socială¹⁷ (CPS), cu rol consultativ pentru UE, stabilit prin Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (articolul 160), având următoarele atribuții:

- monitorizarea condițiilor sociale în cadrul UE și dezvoltarea politicilor de protecție socială la nivelul țărilor membre: incluziune socială, asistență medicală, îngrijire pe termen lung, prin intermediul OMC;
- promovarea discutării și coordonării politicilor între guvernele naționale și CE; în particular, pregătirea discuțiilor CoE privind protecția socială, luarea în vedere a recomandărilor fiecărei țări în contextul semestrului european;
- realizarea unor rapoarte și avize din proprie inițiativă sau la cererea CoE sau CE.

Lansarea, în 5 aprilie 2011, la Strasbourg, a Cadrului European pentru Strategiile Naționale de Incluziune a Romilor, trebuie înțeleasă în contextul descris mai sus al preocupărilor europene pentru combaterea sărăciei și a excluziunii sociale, dar și al demersurilor privind combaterea rasismului și xenofobiei, respectiv asigurarea drepturilor umane fundamentale indiferent de rasă, etnie, sex, apartenență religioasă, orientare sexuală etc. Astfel, în 21 februarie 2011 este prezentat în Parlamentul European Raportul privind Strategia UE de Incluziune a Romilor 2011, întocmit sub conducerea MEP Livia Jaroka¹⁸, în care se solicită Comisiei Europene (în sinteză, cf. Art.17 al Raportului):

- să-și asume rolul de lider în coordonarea strategică în ceea ce privește evoluțiile din cadrul domeniilor prioritare, precum și în îndeplinirea obiectivelor care au legătură cu strategia, împreună cu statele membre și în conformitate cu principiul subsidiarității;
- să instituie grupul operativ ca organism permanent pentru a echilibra diferitele interese naționale și sectoriale;
- să revizuiască strategia și să o actualizeze, după caz, în mod periodic, solicitând aprobarea Parlamentului European și a Consiliului pentru modificările aduse;
- să țină seama de domeniile prioritare și de obiectivele strategiei în toate inițiativele sale privind politicile relevante și planificarea programelor la nivelul UE;
- să întocmească rapoarte referitoare la implementarea și evoluțiile rezultate în urma strategiei și a planurilor naționale de acțiune, cu evaluarea rezultatelor (inclusiv niveluri de referință și indicatori) și să informeze anual Consiliul și Parlamentul, ținând seama de faptul că eficiența politicii și evaluarea ex-post ar trebui să devină un criteriu pentru oferirea unui sprijin susținut;
- să asigure colectarea datelor și difuzarea datelor statistice necesare și să asigure consolidarea și larga folosire a bunelor practici dezvoltate la nivel local;
- să valideze conformitatea planurilor naționale cu strategia UE;
- să modifice cadrul de reglementare a finanțării încrucișate, să diminueze obstacolele birocratice, să simplifice și să accelereze procedurile de accesare a fondurilor UE și, de asemenea, să solicite statelor membre să introducă proceduri simple și normative de finanțare și să facă recurs la subvențiile globale;
- să introducă treptat garanții instituționale obligatorii în vederea integrării măsurilor nediscriminatorii și antisegregaționiste, ținând seama de Directivele 2000/43/CE și 2004/113/CE, precum și să monitorizeze aceste măsuri și să combată stigmatizarea;
- să asigure implicarea în toate etapele a principalilor actori interesați și a comunităților de romi de la toate nivelurile prin intermediul Platformei europene a romilor și să coopereze cu celelalte instituții, cu statele membre și autoritățile locale și regionale, cu instituțiile internaționale de finanțare, cu organismele de programare transnaționale și cu organizațiile interguvernamentale, precum și cu organizațiile neguvernamentale (Vezi Parlamentul European, 2011, Art. 17).

¹⁷ Document disponibil la: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=758&langId=en> (Accesat : 15.09.2013)

¹⁸ Parlamentul European, Raportul privind Strategia UE de Incluziune a Romilor, 21.02.2011, Art.17. Raportor: Livia Jaroka, MEP. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2011-0043+0+DOC+XML+V0//RO> (Accesat: 29.09.2013).

Raportul subliniază că strategia trebuie implementată la nivel local (art.18) și solicită (art.36) un *“angajament real”* al Comisiei și al statelor membre *“de lansare a unor programe mai bine ținute și orientate spre dezvoltare, complexe, flexibile și durabile, care să acopere perioade mai lungi și suprafețe mai semnificative; aceste programe ar trebui să pună accent pe microregiunile cele mai dezavantajate (...), abordând în același timp problema sărăciei rurale și suburbane și a cartierelor de romi segregate și insistând asupra îmbunătățirii condițiilor de locuit precare (de exemplu, lipsa apei potabile, a încălzirii, a electricității și a instalațiilor sanitare), precum și asupra acordării de asistență suplimentară familiilor, astfel încât acestea să își mențină condițiile de locuit îmbunătățite; solicită, de asemenea, Comisiei să monitorizeze rezultatele proiectelor după încetarea finanțării”* (Parlamentul European, 2011, Art. 36).

În urma discutării raportului în Parlamentul European, CE¹⁹ va iniția Cadrul European pentru Strategiile Naționale de Incluziune a Romilor, care reafirmă că cele mai importante dimensiuni ale îmbunătățirii integrării romilor (educația, ocuparea pe piața muncii, sănătatea și locuirea) sunt în competența autorităților naționale sau regionale, dar UE *“are un rol important în coordonarea acțiunilor statelor membre. Poate susține acest lucru cu instrumente financiare și politice puternice: legislația Europeană privind combaterea discriminării, coordonarea politicilor, obiective comune de integrare și fonduri structurale”*. (CE, 2011, Memo 11/216). Chiar dacă Directiva de Egalitate Rasială (Race Equality Directive, 2000/43/EC) și celelalte directive privind combaterea rasismului și a xenofobiei²⁰ au un caracter legal coercitiv la nivelul UE, acestea trebuie transpuse în legislațiile naționale, iar implementarea lor efectivă presupune o serie de alte măsuri de suport pentru persoanele din grupuri expuse discriminării, precum etnicii romi. Astfel, se conturează o dilemă privind asigurarea non-discriminării și asigurarea accesului la politici de suport, care presupun ținerea acestora către categorii de populație definite drept vulnerabile. Aceasta se transpune în dilema *“mainstreaming versus targeting”*.

„Prin mainstreaming se urmărește integrarea focalizării pe romi în politicile europene generale de combatere a discriminării și promovare a incluziunii sociale. Targeting presupune programe focalizate în mod special pe romi, considerați un grup dezavantajat, deprivat social, care necesită acțiuni (ținute) în cadrul configurat al drepturilor fundamentale și egalității” (Sobodka, 2013: 1).

Mainstreaming versus targeting reflectă o dilemă mai veche a politicilor de protecție socială, de alegere între universalism și selectivitate (Titmuss, 1967). Ambivalența devine și mai apăsătoare în condițiile unei populații puternic stigmatizată și deprivată de resurse, cum este pătura săracă a minorității rome. Titmuss argumenta că ținerea selectivă a măsurilor de protecție socială către cei dezavantajați nu doar că implică o birocrație costisitoare și expusă erorii, dar alimentează tensiuni sociale între beneficiari și cei considerați ne-eligibili. Aplicat la măsurile afirmative ținute spre populația romă cu venituri scăzute, constatarea lui se traduce în costul material și social al dovedirii statutului de etnic rom, respectiv în adâncirea diviziunii sociale dintre romi și majoritari prin suprapunerea stigmei de *“asistat social”* la prejudecățile deja existente. Pe de altă parte, deficitul de capital material și cultural-educational al minorității rome din comunitățile dezavantajate este atât de pregnant, încât cu greu ar putea accesa facilitățile de care restul populației beneficiază. Conștientizând aceste dileme, recomandările europene a încercat o balansare între promovarea accesului egal și favorizarea celor dezavantajați, prin îmbinarea politicilor de *mainstreaming* și *targeting*, sintetizate în principiul vizării explicite, dar nu exclusive (Consiliul Europei, 2010).

Primul document oficial al Consiliului Europei (CoE) care vizează populația romă, datează încă din perioada războiului rece și încadrează populațiile de romi (*Gypsies*) în categoria grupurilor nomade sau cu

¹⁹ Comisia Europeană, Comunicat de presă, 5 Aprilie 2011, Strasbourg. MEMO 11/216, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-11-216_en.htm (Accesat: 29.09.2013).

²⁰ Aceste directive sunt: Directiva 2000/43/CE a Consiliului din 29 iunie 2000 de punere în aplicare a principiului egalității de tratament între persoane, fără deosebire de origine rasială sau etnică; Directiva 2000/78/CE a Consiliului din 27 noiembrie 2000 de creare a unui cadru general în favoarea egalității de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă; Directiva 2004/38/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 29 aprilie 2004 privind dreptul la liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre pentru cetățenii Uniunii și membrii familiilor acestora; Decizia-cadru 2008/913/JAI din 28 noiembrie 2008 privind combaterea anumitor forme și expresii ale rasismului și xenofobiei prin intermediul dreptului penal.

un mod de viață itinerant (*Travellers*)²¹. Recomandările de atunci solicită statelor europene luarea unor măsuri de combatere a discriminării, amenajarea unor locuri de așezare pentru caravane (dotate cu un centru comunitar, sursă de apă, electricitate, telefon, precauții în caz de incendiu etc.) și asigurarea unor alternative de locuire, în special în zonele cu climă răcoroasă, programe educaționale pentru copii în apropierea taberelor de caravane, atunci când școlarizarea lor nu este altfel posibilă, oferirea de pregătire profesională adulților pentru îmbunătățirea șanselor de angajare, înființarea unor agenții naționale cu rol consultativ, care să includă reprezentanți ai comunităților de romi și populației nomade, cât și ai organizațiilor non-guvernamentale ce lucrează în interesul lor, respectiv să aducă ajustări legislației naționale pentru asigurarea accesului egal la protecție socială și servicii medicale. În România, în aceeași perioadă, apare primul plan de redresare a situației “țigănilor” asumat de Partidul Comunist Român, pe baza unor cercetări sociologice în comunitățile de romi segregate sau cu un mod de viață itinerant, respectiv a datelor Recensământului din 1977. Deși studiul elaborat este surprinzător de progresiv și nuanțat în raport cu mai multe dintre ceea ce am numi acum dimensiunile incluziunii sociale (educație, sănătate, ocupare, locuire, participare socială), drepturile culturale și politice ale minorității etnice rome sunt ignorate²².

După schimbările de regim politic din 1989 și posibilitatea extinderii Comunității Europene către Est, documentul CoE (care includea populația romă în rândul celor cu un mod de viață itinerant) a necesitat revizuire. Un rol important revine în acest sens Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa, viitoarea Organizație pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE), care, în cadrul întâlnirii de la Copenhaga din 1990, a atras atenția asupra problemelor cu care se confruntă populațiile de romi în întreaga Europă, Vest și Est (pentru istoria rolului OSCE în promovarea unor politici în favoarea minorității rome vezi Mirga, 2011). Un an mai târziu, în cadrul OSCE se înființează Biroul pentru Instituții Democratice și Drepturile Umane (ODIHR) și este desemnat un înalt comisar pentru drepturile omului, iar în 1994 se stabilește un *Punct de Contact pentru Problemele Populațiilor de Roma și Sinti*, cu sediul în Varșovia, în fruntea căruia vor lucra Nicolae Gheorghe și Andrzej Mirga. Politica activiștilor intelectuali romi din țările postsocialiste ale Europei de Est la începutul anilor 1990 a fost de a mobiliza instituțiile internaționale, și în primul rând a celor Europene, pentru a exercita presiune asupra guvernelor naționale în scopul îmbunătățirii situației minorității rome (Gheorghe, Mirga, 1997).

În acest context apare primul set de recomandări consistente ale CoE privind politicile pentru minoritatea romă, definită ca o minoritate europeană, în februarie 1993²³. Documentul face referire la recomandările anterioare privind drepturile minorităților etnice²⁴ și recomandarea deja menționată din 1969, privind persoanele de etnie romă și alte popoare călătore.

Recomandarea CoE din 1993 nu constituie însă un „simplu” set de recomandări, ci un document programatic ce instituie o anumită definiție a statutului minorității rome și tematizează situația sa în țările europene:

“- În rândul minorităților, un loc special este rezervat pentru romi (*Gypsies*). Răspândiți în toată Europa, dar fără să aibă o țară a lor, ei constituie o minoritate Europeană veridică, dar una care nu se încadrează în definițiile minorităților naționale sau lingvistice.

- Ca și o minoritate non-teritorială, romii contribuie în mare măsură la diversitatea culturală a Europei. Contribuția lor este variată în diferitele părți ale Europei, prin limbă și muzică sau prin comerț și meșteșuguri.

²¹ Recomandarea CoE nr. 563/1969, document disponibil:

<http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta69/errec563.htm> (Accesat :15.09.2013)

²² Partidul Comunist Roman, Secția pentru probleme militare și de justiție (1978): Informare privind unele probleme pe care le ridică populația de țigani în țara noastră. București, 30.01.1978. Disponibil la:

http://www.militiaspirituala.ro/detalii.html?tx_ttnews%5Btt_news%5D=189&cHash=17bcd59f589de31d0c4c3576da072f02

(Accesat: 14.09.2013)

²³ Recomandarea 1203/1993 <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta93/errec1203.htm>

(Accesat: 14.09.2013)

²⁴ Recomandarea 1134/1990 <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=15168&lang=en>

(Accesat 14.09.2013)

- Cum țările din Europa centrală și de est au devenit acum state membre [ale Consiliului Europei, n.n.] numărul romilor care trăiesc în aria Consiliului Europei a crescut în mod drastic” (CoE, 1993, Recomandarea 1203, par.2-4).

Documentul cuprinde recomandări explicite în domeniul culturii, educației, accesului la informație, drepturilor egale și a „vieții de zi-cu-zi” (aici sunt incluse măsuri pe care le-am numi acum de „incluziune socială” privind participarea socială și locuirea), urmate de recomandări „generale” privind relația statelor cu minoritățile de romi, necesitatea unor cercetări privind situația lor, raportarea și colaborarea în interiorul comunității europene. Dintre aceste recomandări, cele mai progresive în termenii asumării unor politici incluzive sunt:

- Consiliul Europei ar trebui să confere un rol consultativ organizațiilor internaționale reprezentative ale romilor;

- Un mediator pentru romi ar trebui desemnat de către Consiliul Europei, în urma consultării organizațiilor reprezentative ale romilor [sunt descrise atribuțiile sale în raport cu organizațiile de romi și cu autoritățile europene];

- Statele membre ar trebui să raporteze Secretarului General al Consiliului Europei din doi în doi ani despre progresul realizat în îmbunătățirea situației romilor și în implementarea recomandărilor Consiliului Europei (CoE, 1993, Recomandarea 1203, par. xxi-xxiii).

Dacă recomandarea din 1993 a CoE folosește exclusiv termenul de „Gypsies” („țigani”, iar termenul „rom” nu apare deloc), rezoluția 16/1995 a Congresului Autorităților Regionale Europene²⁵ „*Pentru o Europă tolerantă: contribuția Rromilor (Țiganilor)*” prin care se promovează desfășurarea unor programe de combatere a rasismului și xenofobiei în rândul tinerilor, folosește alternativ termenul de „țigani” și „rrom”, scris însă cu dublu-r. În urma unei mese rotunde organizate de CoE în Ploiești (28-29 Noiembrie 1996), se revine asupra documentului prin rezoluția 44/1997. Rezoluția felicită UE pentru dedicarea anului 1997 combaterii rasismului și xenofobiei, apreciază munca Punctului de Contact pe Probleme de Romi și Sinti de la OSCE-ODIHR și clarifică utilizarea termenul de „rom” (cu un singur „r”) pentru a desemna diferitele populații de romi, țigani, Sinti, Manush, Gitanos etc. (Rezoluția 44/1997, art. 14 și 15²⁶).

În același an, România a primit răspuns din partea Comisiei Europene privind candidatura sa de stat membru: CE consideră că România nu a progresat încă suficient în privința îmbunătățirii situației romilor și a reformei sistemului de protecție a copiilor din centrele rezidențiale²⁷. După lansarea Metodei Deschise de Coordonare în Domeniul Politicilor Sociale (MDC, România formulează, alături de Planul Național Antisărăcie și pentru Incluziune Socială, și Strategia Națională pentru Îmbunătățirea Situației Romilor (2001) și înființează Agenția Națională pentru Romi.

În 2002, anul prezentării primelor strategii naționale pentru incluziune socială în cadrul Agendei Lisabona, CoE elaborează un nou set de recomandări (1557/2002), care pun mai mult accent pe rolul CoE, decât documentul din 1993 și precizează șase condiții necesare²⁸ pentru îmbunătățirea situației romilor din statele membre:

- rezolvarea statutului legal al romilor;

- elaborarea și implementarea unor programe specifice de îmbunătățire a integrării romilor ca indivizi și a comunităților de romi ca grupuri minoritare în societate cu scopul asigurării participării lor în procesele de luare a deciziilor la nivel local, regional, național și European;

²⁵ Document disponibil la :

<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=826573&Site=Congress&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=CACC9A&BackColorLogged=EFEA9C> (Accesat: 15.09.2013)

²⁶ Rezoluția 44/1997, art. 14 și 15 disponibile pe :

<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=848461&Site=Congress&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=CACC9A&BackColorLogged=EFEA9C> (Accesat : 15.09.2013)

²⁷ EC, Doc/97/18, p.19 și p.111

²⁸ Consiliul Europei, Recomandarea 1557/2002, paragrafele a-f, vezi

<http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta02/errec1557.htm> (Accesat: 15.09.2013)

- garantarea tratamentului egal al minorității rome ca o minoritate etnică sau națională în domeniul educației, ocupării, locuirii, sănătății și serviciilor publice;
- elaborarea și implementarea unor acțiuni pozitive și favorizarea (tratamentul preferențial al) păturilor sociale deprivat, inclusiv romii, ca o comunitate dezavantajată, în domeniul educației, ocupării și locuirii;
- adoptarea unor măsuri speciale și crearea unor instituții speciale pentru protecția limbii, culturii, tradițiilor și identității rome;
- combaterea rasismului, xenofobiei și intoleranței și asigurarea unui tratament non-discriminatoriu a romilor la nivel local, național și internațional (CoE, 2002, Recomandarea 1557, par. a-f).

La zece ani după lansarea Agendei Lisabona, analizele arată că mecanismele OMC de „peer-pressure” interstat, nu au condus la rezultatele așteptate, iar birocrăția anevoioasă a raportărilor, în special în cazul proiectelor cu finanțare europeană, a împiedicat atingerea scopurilor fixate.

Critici similare pot fi aduse și programului Decada Incluziunii Romilor 2005-2015, desfășurat de 11 state europene (nu toate membre UE) în colaborare cu Națiunile Unite, Comisia Europeană, Banca Mondială, Open Society Foundation și o serie de organizații non-guvernamentale care reprezintă interesele minorității rome, precum *European Roma Rights Center* sau *International Romani Union*²⁹. Obiectivele ambițioase ale Decadei au fost doar în mică parte atinse, în primul rând datorită alocărilor insuficiente de resurse de către guvernele naționale și a coordonării insuficiente. În deschiderea conferinței *National Roma Strategies – Ensuring a Comprehensive and Effective European Approach* (08.11.2011)³⁰, Livia Jaroka, euro-parlamentar din Ungaria care își asumă o identitate etnică romă, a declarat că UE trebuie să evite greșelile ”Decadei” prin identificarea cât mai clară a bunelor practici, dar și a măsurilor care au eșuat, ceea ce este posibil doar printr-o monitorizare strictă³¹, Jaroka salutând intenția CE de realiza evaluări critice ale Strategiilor.

Primul *European Roma Summit*³² a avut loc în 16 Septembrie 2008 la Brussels, sub coordonarea DG Muncă și Coeziune Socială. A fost creată o *Platformă pentru Incluziunea Romilor*³³, în cadrul DG Justiție, cu scopul facilitării consultărilor inter-statale și europene. Organizațiile rome au criticat abordarea CE, care s-a rezumat la recomandări adresate statelor membre, fără a stabili obiective precise măsurabile, un proces de monitorizare a activității statelor membre și o directivă europeană privind îmbunătățirea situației romilor. În particular, a creat indignare faptul că Summit-ul nu a condamnat acțiunile guvernului italian de amprentare a romilor din taberele improvizate³⁴.

Al doilea Summit³⁵ s-a întrunit în 8-9 aprilie la Cordoba, unde a fost prezentat un raport al evoluției situației romilor în perioada 2008-2010 (de fapt, situația a stagnat în această perioadă), care se încheie cu prezentarea în Anexă³⁶ a celor nouă principii menite să ghideze politicile incluzive.

- Politici constructive, pragmatice și non-discriminatorii;
- Țintire explicită dar nu exclusivă;

²⁹ Document disponibil pe: www.romadecade.org

³⁰ Conferința a fost organizată de Open Society Foundations și găzduită de Parlamentul European în 08.11.2013 cu scopul de a facilita convergența Decadei Incluziunii Romilor cu Cadrul Strategic European de Incluziune a Romilor drept două procese politice care se susțin reciproc în atingerea unor obiectivelor propuse.

Vezi: <http://www.opensocietyfoundations.org/events/national-roma-strategies-ensuring-comprehensive-and-effective-european-approach> (Accesat: 15.09.2013).

³¹ Vezi sinteza declarațiilor MEP Livia Jaroka pe pagina ei oficială,

http://jarokalivia.hu/news_display/clear_distinction_between_good_and_failed_practices_is_the_key_for_successful_roma_integration_programs/ (Accesat: 15.09.2013)

³² First European Roma Summit, 16.09.2013, document disponibil la:

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=88&langId=en&eventsId=105> (Accesat: 15.09.2013).

³³ Document disponibil la: http://ec.europa.eu/justice/discrimination/roma/roma-platform/index_en.htm (Accesat: 15.09.2013).

³⁴ Vezi declarațiile lui George Soros și Mihaelei Mihalache, Open Society Foundations, <http://www.romea.cz/en/news/world/eu-criticized-at-first-european-roma-summit> (Accesat: 15.09.2013).

³⁵ Second European Roma Summit, 8-9 April 2013, document disponibil la:

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=88&langId=en&eventsId=234&furtherEvents=yes> (Accesat: 15.09.2013)

³⁶ CE, 2010: Anexa, pp: 35-37

- Abordarea interculturală;
- Vizarea participării în populația mainstream
- Conștientizarea dimensiunii de gen
- Transferul politicilor bazate pe dovezi (*evidence-based policies*)
- Utilizarea instrumentelor comunitare
- Implicarea autorităților regionale și locale
- Implicarea societății civile
- Participarea activă a romilor (CE, 2010: Anexa, pp: 35-37).

Dintre acestea, pot fi considerate inovative, comparativ cu recomandările anterioare: vizarea tuturor celor care trăiesc în condiții similare, indiferent de etnie (prin vizare explicită, dar nu exclusivă); accentuarea schimbului intercultural, dincolo de combaterea prejudecăților, recunoscând faptul că minoritarii romi și populațiile majoritare au ce învăța unii de la alții (abordarea interculturală); implementarea unor politici ce susțin participarea romilor în societatea mainstream și combat segregarea în domeniul locuirii și al pieții muncii (vizarea participării în societatea mainstream).

Cotitura cea mai remarcabilă nu a constituit-o însă *Roma Summit*³⁷, ci aprobarea de către Consiliul European în 24 iunie 2011 a Cadrului European pentru Strategiile Naționale de Incluziune a Romilor pentru perioada programatică 2020, care includ instrumente de monitorizare, evaluare și recomandări statelor membre privind acțiunile întreprinse în scopul îmbunătățirii situației romilor. În Capitolul 7 al lucrării de față sunt prezentate cele mai importante remarci formulate de CE la adresa Strategiilor Naționale în iunie 2013.

În 23 iunie 2013, la cea de-a opta reuniune a Platformei pentru Incluziunea Romilor, comisarul european pentru muncă, afaceri sociale și incluziune a invocat necesitatea unor “acțiuni urgente” pentru integrarea romilor³⁸, menționând în discursul său faptul că 4 din 5 etnici romi din Europa trăiesc sub pragul de sărăcie, doar unul din trei are un loc de muncă, iar, în rândul copiilor preșcolari, doar unul din doi merge la grădiniță. Comisarul a subliniat necesitatea implicării organizațiilor rome, respectiv a organizațiilor care reprezintă interesele lor, în procesul de planificare a utilizării fondurilor europene pentru perioada 2014-2020.

Bibliografie:

1. Atkinson, T. (1998) Social Exclusion, Poverty and Unemployment, In *Exclusion, Employment and Opportunity*, Vol. CASE Paper4 (Ed, Atkinson, T., Hills, R.) Centre for the Analysis of Social Exclusion, London School of Economics, London.
2. Begg, I., Berghman, J. (2002) EU social (exclusion) policy revisited, *Journal of European Social Policy*, 12: 179-94.
3. Comunicarea Comisiei către Consiliu, Parlament European, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor- *Raportul Comun privind Incluziunea Socială- rezumând rezultatele examinării planurilor naționale de acțiune pentru Incluziune Socială* (2003-2005), Brussels, 12.12.2003, COM(2003)773 final.

³⁷ Document disponibil pe: http://ec.europa.eu/justice/discrimination/roma/roma-summits/index_en.htm (Accesat: 15.09.2013)

³⁸ Vezi Laszlo Andor, Urgent action for Roma integration (press release). Speech 579/13, DG Employment, Social Affairs and Inclusion, 26.06.2013.

4. Comunicarea Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor - *Platforma europeană de combatere a sărăciei și a excluziunii sociale: un cadru european pentru coeziunea socială și teritorială* (Bruxelles, 16.12.2010)
5. Comunicarea Comisiei Europene către Parlamentul European și Consiliul Europei (2013): *Strengthening the Social Dimension of the Economic and Monetary Union*. COM(2013)690 (provisional). Brussels: EC. http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/president/news/archives/2013/10/pdf/20131002_1-emu_en.pdf (accesat: 04.10.2013).
6. Document de lucru al Comisiei- Raport anual privind dezvoltarea Uniunii Europene și politicile de asistență externă și punerea lor în aplicare în 2011 (2012)
7. European Commission (2010): Roma in Europe: The Implementation of European Union Instruments and Policies for Roma Inclusion – Progress Report 2008-2010. Brussels: April 2012.
8. European Commission (1997): Opinion on the membership request of Romania. http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/dwn/opinions/romania/ro-op_en.pdf
9. Ferrera, M., Matsaganis, M., Sacchi, S. (2002) Open Coordination against Poverty. The new EU 'social inclusion process', *Journal of European Social Policy*, 12: 227-239.
10. Laszlo, A (2013) Urgent action for Roma integration (press release). Speech 579/13, DG Employment, Social Affairs and Inclusion, 26.06.2013.
11. Mirga, A., The Roma and Sinti. Status and Outlook, OSCE Yearbook, 2011, pp. 303-318. (<http://www.core-hamburg.de/documents/yearbook/english/11/Mirga-en.pdf>)
12. Mirga, A., Gheorghe, N., The Roma in the Twenty-first Century: A Policy Paper, Project on Ethnic Relations--Princeton, USA, 1997
13. Partidul Comunist Roman, Secția pentru probleme militare și de justiție (1978): Informare privind unele probleme pe care le ridică populația de țigani în țara noastră. București, 30.01.1978.
14. Sobotka, E. , *Targeting and mainstreaming the integration of Roma at the EU and European level* , 2003
15. Titmuss, Richard (1997): Universalism versus Selection. Prelegere publică la Conferința Națională a Bunăstării Sociale, Londra, Aprilie 1967. Textul prezentării reprodus în C. Pierson, și M. Castles (eds.) (2000): *The Welfare State Reader*. Cambridge: Polity Press.

Pagini web:

- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0133:ro:NOT>
- <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=961&langId=ro>
- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0758:EN:NOT>
- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0444:FIN:EN:PDF>
- <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=758&langId=en>
- <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta69/erec563.htm>
- http://www.militiaspirituala.ro/detalii.html?tx_ttnews%5Btt_news%5D=189&cHash=17bcd59f589de31d0c4c3576da072f02

- <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta93/erec1203.htm>
- <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=15168&lang=en>
- <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=826573&Site=Congress&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=CACC9A&BackColorLogged=EFEA9C>
- <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=848461&Site=Congress&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=CACC9A&BackColorLogged=EFEA9C>
- <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta02/erec1557.htm>
- www.romadecade.org
- <http://www.opensocietyfoundations.org/events/national-roma-strategies-ensuring-comprehensive-and-effective-european-approach>
- http://jarokalivia.hu/news_display/clear_distinction_between_good_and_failed_practices_is_the_key_for_successful_roma_integration_programs/
- <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=88&langId=en&eventsId=105>
- http://ec.europa.eu/justice/discrimination/roma/roma-platform/index_en.htm
- <http://www.romea.cz/en/news/world/eu-criticized-at-first-european-roma-summit>
- <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=88&langId=en&eventsId=234&furtherEvents=yes>
- http://ec.europa.eu/justice/discrimination/roma/roma-summits/index_en.htm
- http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/dwn/opinions/romania/ro-op_en.pdf
- <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20111116+ITEM-013+DOC+XML+V0//EN&language=en&query=INTERV&detail=3-455-000>
- <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20111115+ITEM-005+DOC+XML+V0//EN&language=en&query=INTERV&detail=2-060-500>
- http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-11-216_en.htm
- <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2011-0043+0+DOC+XML+V0//RO>

CAP. 2. POPULAȚIA ROMA ÎN BULGARIA, SLOVACIA, REPUBLICA CEHĂ, FINLANDA, FRANȚA, GRECIA, UNGARIA, ITALIA, ROMÂNIA, SPANIA ȘI MAREA BRITANIE

Pornind de la date estimative comparative privind situația minorității rome în Bulgaria, Slovacia, Republica Cehă, Finlanda, Franța, Grecia, Ungaria, Italia, România, Spania și Marea Britanie, relevante dimensiunilor incluziunii sociale, acest capitol discută particularitatea problemelor cu care se confruntă minoritățile de romi în fiecare dintre statele membre menționate și sintetizează principalele abordări.

Uniunea Europeană (UE) și statele membre au responsabilitate comună în domeniul incluziunii romilor și în acest scop au la îndemână o gamă de instrumente și politici în domeniul lor de acțiune. UE a dezvoltat un set de recomandări privind creșterea integrării sociale a grupurilor vulnerabile, iar directivele europene privind egalitatea rasială, combaterea discriminării și a xenofobiei instituie obligații legale statelor membre, inclusiv în ceea ce privește situația romilor. Acestea au fost înglobate în cadrul unor viziuni strategice generale (Strategia Lisabona, Strategia Europa 2020) sau în mod particular destinate minorității Roma (Deceniul de incluziune a romilor 2005-2015, Platforma europeană pentru incluziunea romilor, Cadrul European pentru strategiile de integrare națională a romilor – 2020). Una dintre concluziile semnificative ale Summit-ului European³⁹ privind romii a fost recunoașterea rolului UE referitor la sprijinirea statelor membre în vederea implementării politicilor de incluziune a romilor, prin coordonarea acestor politici și acordarea de sprijin financiar prin intermediul fondurilor structurale.

În toate statele membre s-au elaborat strategii naționale pentru incluziunea romilor (*National Strategies for Roma Inclusion* – NSRI) la solicitarea Comisiei Europene, iar acestea au fost adoptate de fiecare țară membră a Uniunii Europene. Conform estimărilor COE (2013) numărul persoanelor de etnie romă la nivelul celor 47 de state ale Europei este de aproximativ 11.175.300 de persoane (media estimărilor) iar în cadrul statelor membre ale Uniunii Europene (UE-27) trăiesc aproximativ 6.162.200 de persoane de etnie romă. În vederea eliminării discriminării bazate pe rasă, etnie, culoare, religie sau limbă, etnice, religioase, sexuale etc.), Consiliul Europei a înființat Comisia Europeană împotriva Rasismului și Intoleranței (ECRI)⁴⁰, un organism independent de monitorizare a drepturilor umane specializat în probleme legate de rasism și intoleranță. În cadrul Deceniului de Incluziune a Romilor 2005-2015, potrivit raportului “*NO Data - NO Progress*” al Open Society Foundations (iunie 2010)⁴¹ se menționează ca principal impediment al monitorizării situației minorității rome: “lipsa de date privind comunitățile de romi rămâne cel mai mare obstacol pentru a evalua condițiile de viață și de a analiza impactul politicilor naționale relevante și a măsurilor” (OSF, 2010). Critici similare au fost formulate anterior de European Roma Rights Centre (2004), iar art.44 al Raportului privind Strategia UE de Incluziune a Romilor (21.02.2011) solicită statelor naționale și organizațiilor internaționale (ILO și OECD sunt menționate explicit) colectarea de date privind situația minorității rome, care permit monitorizarea efectelor strategiilor de incluziune⁴². Diferențierea etnică a datelor, în special a celor colectate de autoritățile publice naționale sau regionale, riscă să conducă însă la adâncirea diviziunii sociale și întărirea stigmatizării. În

³⁹ Conform informațiile prelucrate de pe site-ul

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:004E:0007:0011:RO:PDF> (accesat: 22.09.2013).

⁴⁰ Vezi: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/default_en.asp (accesat: 28.09.2013).

⁴¹ Open Society Foundations (2010): *No Data, No Progress. A report within the Decade of Roma Inclusion 2005-2015*. http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/no-data-no-progress-country-reports-20100628_0.pdf (accesat: 29.09.2013).

⁴² Raportul privind Strategia UE de Incluziune a Romilor, 21.02.2011, Parlamentul European, Strassbourg. Raportor: Livia Jaroka. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2011-0043+0+DOC+XML+V0//EN&language=en> (accesat: 29.09.2013).

Grecia, Italia, Spania).

Formularea unor Strategii naționale de incluziune focalizate pe minoritatea romă a însemnat pentru o parte dintre statele membre reluarea și îmbunătățirea unor strategii existente deja, gândite ca parte integrantă a Agendei Lisabona și re-evaluate apoi în cadrul Decadei de Incluziune a Romilor 2005-2015, un proiect politic comun asumat de UE, Banca Mondială, UN, Fundația pentru o Societate Deschisă, Uniunea Internațională a Romilor și o serie de alte organizații non-guvernamentale⁴³. Bulgaria, Slovacia, Republica Cehă, Ungaria, România și Spania participă în acest proces prin instituțiile naționale desemnate (așa cum sunt prezentate în tabelul 2.1).

Tabel nr. 2.1: Instituția responsabilă la nivel național pentru Decada Incluziunii Romilor

	Bulgaria	Slovacia	Rep.Cehă	Ungaria	România	Spania
Coordonator național Decada Incluziunii Romilor	National Council for Cooperation of Ethnic and Integration Issues	Office of the Plenipotentiary of the Government of Slovakia for Roma Communities Ministry of the Interior	Government Commission for Human Rights and General Director of the Human Rights Section Office of the Government of the Czech Republic	<i>State Secretariat for Social Inclusion</i> , Ministry of Human Resources	Agenția Națională pentru Romi	Deputy Directorate for Social Programmes

Sursă: Informații preluate de pe site-ul www.romadecade.org

Notă: Finlanda, Franța, Grecia, Italia și Marea Britanie nu sunt incluse în acest program.

Noile state membre din CEE se confruntă, pe de o parte, cu prejudecăți puternice ale populațiilor majoritare împotriva romilor, care conduc uneori la acte de agresiune motivate etnic, iar pe de altă parte cu o slabă capacitate administrativă de a mobiliza resursele (naționale și europene) necesare îmbunătățirii situației romilor din zone segregate, marcate de multiple dezavantaje.

⁴³ A se vedea informațiile disponibile pe site-ul www.romadecade.org

Tabelul nr. 2.2: Estimări privind populația de etnie romă

	Bulgaria	Slovacia	Rep.Cehă	Finlanda	Franța	Grecia	Ungaria	Italia	România	Spania	Marea Britanie
Populația de etnie romă conform estimărilor naționale (%)	325,343* (4.9%)	440,000 (8%)	150-200,000 (1-1.5%)	10-12,000 (0.2%)	n.d.	50,000 (0.4%)	750,000 (7.5)	130-150,000 (0.2%)	730-970,000 (4%)	750,000 (1.4%)	80-300,000 (0.1-0.4%)
Populația de etnie romă conform recensământului din 2011	325,343 (4.9%)	105,738 (2%)	13,109 (0.1%)	n.d.	n.d.	n.d.	315,583 (3.1%)	n.d.	619,007 (3.2%)	n.d.	57,680 (0.07%)
Populația de etnie romă conform estimărilor Consiliului UE (%)	750,000 (10.3%)	500,000 (9%)	250,000 (1.9%)	11,000 (0.2%)	400,000 (0.2%)	265,000 (2.4%)	700,000 (7%)	140,000 (0.2%)	1,850,000 (8.3%)	725,000 (1.5%)	225,000 (0.3%)

Notă: Am notat cu n.d. situațiile în care nu există date.

Tabelul nr. 2.3: Indicatori privind deprivarea populației de etnie romă pe dimensiunile educație, ocupare, acces la servicii de sănătate, Olocuire și bunăstare materială în 2011

	Bulgaria	Slovenia	Rep.Cehă	Franța	Grecia	Ungaria	Italia	România	Spania
Rata riscului de sărăcie în rândul romilor	88%	91%	83%	97%	89%	82%	97%	81%	91%
Rata riscului de sărăcie în rândul populației non-rome din proximitate	50%	47%	50%	37%	53%	38%	43%	40%	71%
Persoane cu vârsta 20-64 de ani de etnie romă care s-au declarat șomere	53%	34%	48%	19%	28%	37%	28%	28%	39%
Persoane cu vârsta 20-64 de ani de etnie romă angajate cu contract	35%	29%	43%	13%	25%	36%	10%	32%	19%
Tineri romi cu vârsta între 20-24 ani care au terminat cel puțin școală generală sau profesională	19%	19%	30%	7%	4%	24%	15%	10%	5%
Copii romi cu vârsta între 7-15 ani care nu frecventează școala	15%	3%	3%	12%	36%	5%	11%	22%	8%
Copii romi cu vârsta între 4 ani și vârsta școlarizării (6 sau 7 ani) înscriși la grădiniță sau o altă unitate preșcolară	45%	29%	31%	57%	9%	83%	53%	45%	78%
Persoane de etnie romă deprivat de cel puțin de una dintre următoarele utilități gospodărești: bucătărie, toaletă, baie în casă sau electricitate	77%	56%	15%	-	36%	43%	30%	86%	4%
Adulți de etnie romă care au asigurare de sănătate	45%	92%	87%	94%	60%	92%	79%	52%	98%

Sursă: UNDP/WB/EC Regional Roma Survey și FRA Pilot Roma Survey (2011).

Notă: Finlanda și Marea Britanie nu au fost incluse în cercetare.

Modalitatea prin care statele Uniunii Europene răspund problemelor cu care se confruntă persoanele de etnie Roma depinde puternic de configurația sistemelor de politici sociale, de cadrul național de protecție a drepturilor umane fundamentale și combaterea discriminării, dar și de politicile culturale de recunoaștere a minorităților etnice. Astfel, chiar dacă Franța și Marea Britanie au în comun problema valurilor de migranți romi din Europa Centrală și de Est (CEE), care necesită alte tipuri de măsuri de intervenție socială decât populațiile locale de Gitans/Gypsies și Gens du Voyage/Travellers, răspunsurile celor două țări sunt foarte diferite, explicabile prin tradiții politice diferite privind etnicitatea, rolul statului în protecția socială a imigranților, relațiile interculturale. Similar, Italia și Spania au avut politici diferite de incluziune a romilor, care au fost parțial preluate și în măsurile care vizează în prezent etnicii romi migranți. Și situațiile din Republica Cehă, Slovacia și Ungaria prezintă un pattern similar de probleme referitoare la segregarea spațială marcantă, segregarea școlară (în particular prin ponderea ridicată a copiilor romi care frecventează școli speciale pentru copii cu dizabilități mentale sau retard), agresiuni anti-rome motivate etnic, cazuri de sterilizare fără consimțământul pacienților rome, locuire inadecvată și riscul evacuării. Finlanda, recunoscută atât pentru sistemul de protecție socială bine încheiat cât și pentru integrarea cu succes a minorității rome Kale, a propus o Strategie apreciată de CE, în timp ce Grecia, cu un sistem de protecție socială mai degrabă rudimentar și cu o istorie de nerecunoaștere a drepturilor minorităților etnice, nu a reușit să formuleze o strategie convingătoare. Noile state membre din UE se confruntă, pe de o parte, cu prejudecăți puternice ale populațiilor majoritare împotriva romilor, care conduc uneori la acte de agresiune motivate etnic, pe de altă parte cu o slabă capacitate administrativă de a mobiliza resursele (naționale și europene) necesare îmbunătățirii situației romilor din zone segregate, marcate de multiple dezavantaje. În continuare, vor fi prezentate sintetic principalele probleme, abordări inovative și critici aduse *Strategiilor* de către CE, ERRC și societatea civilă, cu sprijinul OSF.

Bulgaria

Precum alte țări din Europa, Bulgaria a fost puternic afectată de criza economică globală și șansele de incluziune ale persoanelor de etnie Roma au scăzut și mai mult. Conform Recensământului din 2011, minoritatea romă din Bulgaria numără 325.343 persoane, reprezentând 4.9% din populație, dar estimările Consiliului Europei indică o cifră dublă, de cca. 750,000 persoane, adică 10.3% din populație

Autoritățile din Bulgaria au reușit să pună în aplicare angajamentul față de Deceniul de incluziune a romilor 2005-2015, adoptând recent Strategia Națională pentru Integrarea Romilor, dar evaluările privind situația minorității rome din Bulgaria atrag atenția asupra unor dezavantaje adânci și multiple⁴⁴. Strategia Bulgariei analizează situația locativă, nivelul de educație, integrarea pe piața muncii și accesul la servicii de sănătate, relevând puține progrese față de evaluările anterioare ale Băncii Mondiale (2003) și UNDP (2003).⁴⁵ Cea mai gravă problemă cu care se confruntă romii din Bulgaria constă în creșterea nivelului de retorică anti-romi și a discriminării. Deși Bulgaria a fost evaluată ca fiind una dintre cele mai avansate țări din punct de vedere al prevederilor legislative menite să combată discriminarea -din anul 2004 a intrat în vigoare Legea privind protecția împotriva discriminării (Act on Protection against Discrimination, 2003)-, în realitate, situația continuă să fie îngrijorătoare. Într-un studiu efectuat de Agenția Europeană pentru Drepturi Fundamentale Drepturi, 26% dintre respondenții care au luat parte la studiu au declarat că s-au simțit discriminați în ultimele 12 luni din cauza etniei lor (European Union Agency for Fundamental Rights, 2009: 4).

⁴⁴ Civil Society Monitoring Report on the Implementation of the National Roma Integration Strategy and Decade Action Plan 2012 a fost elaborat de o coaliția de organizații non-guvernamentale formată din: Open Society Foundations, Indi-Roma 97 Social Foundation, Health of the Roma People Foundation, Roma Academy for Culture and Education Association, Roma Solidarity Foundation, Integro Association, Nov Pat Association, Amalipe Centre for Intercultural Dialogue and Tolerance, and World without Borders Association. Vezi Dimitrov, D., Grigorova V., Decheva J., (2013), *Civil Society Monitoring Report on the Implementation of the National Roma Integration Strategy and Decade Action Plan in 2012 in BULGARIA*, [disponibil pe: http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9270_file4_bg_civil-society-monitoring-report_en.pdf] (Accesat: 22.09.2013).

⁴⁵ Vezi: United Nations Development Programme (UNDP) (2003). *The Roma in Central and Eastern Europe. Avoiding the Dependency Trap*; UNDP, Ringold, D., Orenstein, M., Wilkens, E. (2003). *Roma in an Expanding Europe: Breaking the Poverty Cycle*. Washington: The World Bank; EC/WB/UNDP and FRA Joint Roma Survey, 2011.

Așa cum este situația altor țări europene, și în cazul Bulgariei romii se confruntă cu un nivel scăzut de integrare pe piața muncii asociat cu un nivel scăzut de educație în rândul acestora. Conform datelor unei cercetări coordonate de Fundația Secretariatul Deceniului de Incluziune a Romilor și Open Society Institute Sofia, doar 1/3 dintre persoanele de etnie Roma sunt angajate în prezent, iar dificultățile de obținere a unui contract de muncă au avut variate motive: 25% au invocat originea etnică iar 22% nivelul scăzut de calificare, *“gravitatea situației stă în faptul că 44% ei nu au fost angajați niciodată dar paradoxal este faptul că circa 80% declară că-și caută un loc de muncă și ar accepta orice fel de loc de muncă”* (Dimitrov D. et. al., 2013: 8). Similar, cercetarea UNDP/WB/EC și FRA (2011) indică un procent de 53% în rândul etnicilor romi cu vârsta între 20-64 de ani care se confruntă cu șomajul, doar 35% din aceeași categorie de vârstă având un loc de muncă contractual (vezi Tabelul 2.3).

În privința educației, mai puțin de o cincime dintre tinerii romi cu vârsta între 20-24 de ani au finalizat cel puțin o școală generală sau profesională (19%), iar 15% din rândul copiilor de 7-14 ani nu frecventează școala. De educația preșcolară beneficiază doar 45% dintre copiii de etnie romă cu vârsta între 4 ani și vârsta școlarizării (vezi Tabelul 2.3). Totuși, CE admite că în domeniul școlarizării copiilor Bulgaria a înregistrat progrese (CE, 2012). Locuirea precară și segregată rămâne o problemă dificilă de redresat, în special la periferiile orașelor, unde sunt zone compacte de locuire precară și izolată (*slum*). 77% dintre etnicii romi sunt deprivați de cel puțin una dintre utilitățile gospodărești de bază (bucătărie, toaletă, baie în casă sau electricitate), iar Raportul Național estimează că două cincimi din populația romă locuiesc în gospodării neracordate la rețeaua de apă⁴⁶. În urma schimbării legislației privind eliberarea actelor de identitate în mai 2011, mai precis introducerea obligativității dovedirii domiciliului stabil prin acte de proprietate sau chirie, mulți etnici romi din zone defavorizate nu au mai putut obține acte de identitate (CE, 2012: 20-21). Problema este comună și României, unde locuitorii din slum-urile periferice pot obține doar carte de identitate temporară, care (pe lângă faptul că generează neîncredere din partea unui potențial angajator) expiră după doar un an. CE a criticat Strategia pentru tratarea insuficientă a problemei școlarizării în rândul tinerilor care au împlinit deja 16 ani, a lipsei asigurărilor de sănătate (doar cca. 50% dintre etnicii romi sunt asigurați în sistemul public) și a planificării prea generale, fiind necesară o cuantificare mai precisă a obiectivelor operaționale (CE, 2012). În august 2012, guvernul bulgar a creat un grup de lucru interdepartamental condus de Ministerul Fondurilor Europene, la care iau parte și organizații ale societății civile, cu scopul facilitării utilizării fondurilor europene în scopul incluziunii romilor pentru perioada programatică 2014-2020 (Dimitrov et al., 2013: 17-8).

Referitor la proiectarea, implementarea și monitorizarea politicilor guvernamentale asupra integrării minorităților etnice din Bulgaria, Consiliul Național de Cooperare pe Probleme Etnice și Integrare (NCCEII)⁴⁷ reprezintă organismul consultativ și de coordonare.

Slovacia

Referitor la problemele întâmpinate de minoritatea Roma, Guvernul Slovaciei a adoptat Planul Național de Acțiune al Deceniului de Incluziune a Romilor 2011-2015 (planul de acțiune revizuit în 2011) precum și Strategia Republicii Slovacie pentru integrarea romilor 2012-2020 (aprobată în anul 2012). „Plenipotențiarul Guvernului pentru comunitățile de romi” este organismul oficial care se ocupă de *„punerea în aplicare a instrumentelor sistemice pentru a depăși excluziunea socială și pentru a promova integrarea romilor, coordonarea și asigurarea faptului că sarcinile care decurg din planul de acțiune revizuit și care au fost atribuite la diferite ministere sunt îndeplinite, participarea la elaborarea strategiilor și a actelor administrative cu scopul de a îmbunătăți situația comunităților de romi și în pregătirea și implementarea programelor finanțate de UE referitoare la comunitățile de romi”*⁴⁸. Suportul politic pentru implementarea unor măsuri de îmbunătățire a situației romilor este ambivalent: Strategia Națională de Incluziune, formulată cu aportul Băncii Mondiale și UNDP în ianuarie 2012, a fost înlocuită de noua guvernare aleasă în aprilie 2012 printr-un plan de reformă conceput de Biroul Plenipotențiar

⁴⁶ Strategia Națională de Integrare a Romilor 2012-2020. Guvernul Bulgariei, Sofia, p.22.

⁴⁷ Conform <http://www.ncceii.government.bg/page.php?category=63>

⁴⁸ Conform Statutul Plenipotențiar al Guvernului pentru comunitățile de romi - Government Plenipotentiary for Romani Communities (GPRC) disponibil pe http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/friedman_2005.pdf

pentru Comunitățile de Romi (OPGRC – înființat în 1999⁴⁹), în fruntea căreia a fost desemnată în septembrie 2012 o persoană de etnie romă.

Potrivit *Recensământului Populației și Locuințelor 2011* al Slovaciei, minoritatea romă este de 105.738 persoane, reprezentând 2% din populație. Estimările Consiliului Europei indică o cifră mult mai mare, de cca. 500.000 de etnici romi, reprezentând 9% din populație. Chiar dacă Slovacia a ratificat diferite reglementări privind incluziunea romilor (inclusiv Directiva privind egalitatea rasială a Uniunii Europene), transpunerea în practică este lentă. Influențele politice din ultima perioadă derulate în Slovacia (alegeri parlamentare anticipate în 2012) au redus eforturile făcute de predecesori, stăgănând o mare parte din demersurile pozitive.

Raportul ERRC (2013) indică existența a 11 cazuri documentate de construire a unor ziduri în jurul așezărilor romi sărace de către autoritățile locale sau cu acordul tacit al acestora, cele mai multe fiind ridicate în ultimii doi ani⁵⁰. Demolarea caselor și al locuințelor improvizate are loc prin invocarea legii mediului și definirea așezărilor informale drept zone ilegale de depozitare a deșeurilor, conform ERRC⁵¹. În august 2013, comisarul European Androulla Vassiliou a trimis o scrisoare primarului orașului Kosice prin care a solicitat înlăturarea zidului construit în jurul unei zone locuite de etnici romi cu o situație materială precară, afirmând că acest lucru este incompatibil cu valorile europene⁵².

În anul 2012, 402 primari au aderat la coaliția “Să ne trezim!”, care promovează evacuările forțate și eliminarea locuințelor improvizate din așezări segregate, marginalizate spațial, unde se estimează că locuiesc aproximativ 40% dintre etnicii romi⁵³. Șansele de integrare și acces pe piața muncii a persoanelor de etnie romă, care trăiesc în astfel de comunități, sunt semnificativ mai mici, ponderea celor care lucrează comparativ cu cea a șomerilor fiind de 15,3% la 84,7% în comunitățile separate, iar în comunitățile dispersate de 20,3% la 79,7%. Deși nu există statistici precise, se estimează că o proporție importantă a etnicilor romi lucrează în economia informală, fără forme legale, ceea ce îi supune la riscurile unor condiții de muncă precare, de exploatare și abuz (Lajčáková J., 2013: 57).

Chiar dacă în Slovacia nu există o problemă de analfabetism în rândul romilor, procentul celor care își continuă studiile pe parcursul ciclului gimnazial a fost de doar 38% în 2009 (European Union Agency for Fundamental Rights, 2009: 14). Studiul UNDP/WB/EC și FRA arată că în 2011 doar 19% dintre tinerii cu vârsta între 20 și 24 de ani au terminat cel puțin școala generală sau profesională, iar în rândul copiilor de 7-14 ani un procent de 3% (mult mai scăzut decât în alte state CEE) nu sunt școlarizați. În privința educației preșcolare, de remarcat că aproape 30% dintre copiii cu vârsta de 4-6 ani frecventează grădinița (vezi Tabelul 2.3). Atât ERRC, cât CE și Raportul de Evaluare al Societății Civile⁵⁴ au criticat planul de acțiune slovac pentru lipsa unor măsuri concrete privind segregarea școlară, un număr disproporțional de ridicat al copiilor romi urmând școli speciale destinate copiilor cu dizabilități mentale sau retard, sau clase segregate⁵⁵.

Segregarea școlară și situația șomajului ridicat reprezintă probleme severe, dar, în opinia Rețelei Anti-Sărăcie din Slovacia, cea mai slabă componentă a politicilor publice o reprezintă politicile de locuire⁵⁶, stocul de locuințe sociale fiind extrem de redus. Comisia Europeană a criticat documentul

⁴⁹ Similar Agenției Naționale pentru Romi din România, OPGRC are rol consultativ și, pe lângă biroul central, are birouri teritoriale descentralizate.

⁵⁰ European Roma Rights Centre (2013): Slovakia Country Profile. Budapest: ERRC, p.22.

⁵¹ European Roma Rights Centre (2012): Slovak Republic Targets Roma Homes as Waste. Press Release on 20 December 2012. Budapest: ERRC <http://www.errc.org/article/slovak-republic-targets-roma-homes-as-waste/4081> (Accesat: 29.09.2013)

⁵² European Roma Rights Centre (2013): ERRC Calls to End the Walls that Divides Us All. Press Release on 23 August 2013. Budapest: ERRC <http://www.errc.org/article/errc-calls-for-an-end-to-walls-that-divide-us-all/4184> (accesat: 29.09.2013).

⁵³ ERRC, 2013.

⁵⁴ Lajčáková, Jarmila (2013): *Civil Society Monitoring Report on the Implementation of the National Roma Integration Strategy and Decade Action Plan in 2012 in Slovakia*. Budapest: Open Society Foundations – Making Most of EU Funds for the Roma. http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9270_file14_sk_civil-society-monitoring-report_en.pdf (last accessed: 15.09.2013).

⁵⁵ ERRC, 2013 și European Commission (2012): Country Factsheets on Roma Inclusion. Brussels: EC, DG Justice. http://ec.europa.eu/justice/newsroom/discrimination/news/120523_en.htm (released: 23.05.2013; last accessed: 14.09.2013).

⁵⁶ ERRC, 2013, p.17.

strategic slovac pentru lipsa unor măsuri susținute privind desegregarea în sistemul de educație, a programelor de tipul „a doua șansă” și a facilitării accesului la educație preșcolară, dar și pentru lipsa unor programe de ocupare în sectorul public respectiv de sprijin pentru micul antreprenariat rural în sectoare non-agricole (ex: meserii tradiționale, microîntreprinderi etc.).

Republica Cehă

Politica de integrare a populației de etnie romă în Republica Cehă este expusă în două documente strategice: Conceptul pentru Integrarea Romilor 2010-2013 și Strategia pentru combaterea excluziunii sociale 2011-2015. Activitățile privind incluziunea persoanelor de etnie romă sunt coordonate de Secția pentru Drepturile Omului a Guvernului, divizată în două departamente: Departamentul pentru Protecția Minorităților și Agenția pentru incluziune socială.

Recensământului Locuințelor și Populației 2011 al Republicii Ceha raportează doar 13.109 de locuitori romi (0,1% din populație), dar estimările Consiliului Europei indică cca. 250.000 locuitori de etnie romă, adică aproape 2% din populație.

Situația minorității rome este una dintre cele mai urgente probleme de drepturile omului în Republica Cehă. Există o serie de probleme tranșante privind violența etnică îndreptată împotriva romilor, segregarea școlară (în particular prin plasarea copiilor romi în școli speciale destinate elevilor cu dizabilități mentale sau retard în dezvoltarea cognitivă) și condițiile de locuire. În ultima perioadă în Republica Cehă s-au amplificat sentimentele rasiste față de persoanele de etnie romă, recent o serie de activiști ai extremei drepte au organizat marșuri împotriva romilor, în mai multe orașe din Cehia. Un studiu realizat de Agenția STEM (2012) constată că 71% populația Republicii Ceha au o atitudine negativă față de populația de etnie romă, 10% declarând că simt dezgust față de romi iar 43% se tem de romi.⁵⁷ În același timp, 64% din respondenții romi ai cercetării FRA din 2009 au indicat că au trăit acțiuni discriminatorii din partea majoritarilor cehi⁵⁸.

Cercetările privind accesul egal la educație au scos în evidență faptul că legislația anterioară permitea înscrierea abuzivă a copiilor romi în școli speciale. Decretul 147/2011 definește noțiunea de „dezavantaj social”, dar nu precizează măsurile instituționale concrete prin care copiii aflați în această situație (inclusiv cei de etnie romă) pot beneficia de servicii de suport pentru integrarea în școlile mainstream⁵⁹.

În privința locuirii, situația este asemănătoare celei din România: evacuările din motive de neplată a chiriei sau a lipsei actelor de proprietate sunt frecvente și percepute ca o amenințare, 48% dintre respondenții romi la cercetarea UNDP/WB/EC/FRA, au declarat că se simt amenințați de evacuare. Locuințele sociale sunt prea puține în raport cu nevoia, conform estimărilor ERRC (2013), cca. 30% trăiesc în zone segregate.

În Cehia au fost luate măsuri care au avut caracter nesistematic, multe dintre acestea fiind pregătite fără consultarea cu organismele responsabile pentru integrarea romilor și cu comunitățile de romi. Totuși, este marcat ca un fapt pozitiv, asumarea obiectivelor formulate în Conceptul Integrării Romilor pentru perioada 2010-2013⁶⁰.

Finlanda

Finlanda este țara menționată frecvent drept un exemplu de bune practici în materie de politici sociale, cu o populație romă tradițională, organizată politic și cu reprezentare la nivel guvernamental (Ryttilahti, 2012). Legislația Finlandei a ratificat două tratate ale Consiliului Europei privind minoritățile etnice, intrate în vigoare la începutul anului 1998, care au stat la baza consolidării poziției romilor din

⁵⁷ Rezultatele acestui studiu se regăsesc pe site-ul <http://www.stem.cz/clanek/2613>

⁵⁸ European Union Agency for Fundamental Rights, 2009, p.4

⁵⁹ ERRC, 2013, pp. 20-23

⁶⁰ Hurre J., Felcmanová L, Ripka S., Otáhalová L., Poláčeková L., Štěpánková M., Trlifajová L., Pixová M., 2013, p. 9

Finlanda. Prin ratificarea “Cartei europene a limbilor regionale sau minoritare”, Finlanda a identificat limba romani ca o limbă minoritară non-teritorială, iar prin ratificarea “Convenției-cadru pentru protecția minorităților naționale”, a identificat romii ca o minoritate națională tradițională. În 2004 a intrat în vigoare Legea privind egalitatea, consolidând astfel legislația Finlandei anti-discriminare.

În Finlanda trăiesc estimativ 11.000 de persoane de etnie romă, conform COE (2013). Deoarece legislația finlandeză interzice colectarea datelor cu caracter etnic în cadrul recensământului, nu există date furnizate de autorități cu care am putea confrunta această estimare. În 2009 s-a format un grup de lucru pe lângă Ministerul Protecției Sociale și Sănătății, care a elaborat Politica Națională pentru Romi⁶¹, ce include următoarele măsuri: 1) creșterea participării copiilor și tinerilor romi în educație; 2) consolidarea formării profesionale primite de către adulți romi și integrarea lor în muncă; 3) promovarea egalității de tratament pentru romi și accesul la servicii; 4) păstrarea și dezvoltarea limbii și culturii romilor; 5) promovarea egalității dintre romi și celelalte grupuri etnice, consolidarea eforturilor de combatere a discriminării de care suferă minoritățile etnice.

Încă din anii 1970, autoritățile finlandeze au avut diverse abordări pentru a facilita achiziționarea de locuințe de către familiile de romi sau prin alocarea de locuințe și împrumuturi cu dobândă mică (Rytilahti I., 2012). În ciuda acestor eforturi, condițiile de trai ale romilor nu s-au îmbunătățit mult și romii încă se confruntă cu discriminarea pe piața imobiliară⁶² și în viața de zi cu zi, chiar dacă Codul Penal finlandez încriminează incitarea la ură rasială și discriminare rasială. Studiul Agenției pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene (2009) arată că circa 50% dintre persoanele de etnie romă au simțit tratament diferențial din cauza originii lor etnice în timp ce căutau locuințe⁶³. Organismul care se ocupă de incluziunea minorității Roma este Consiliul Consultativ pentru Problemele Romilor, o organizație formată din 50% romi iar restul membrilor fiind reprezentanți ai guvernului finlandez.

Finlanda are o populație romă tradițională *Kale* (Rytilahti, 2012), organizată politic și cu reprezentare la nivel guvernamental prin Board-ul Consultativ pe Problema Romilor – ABRA⁶⁴, care funcționează lângă Ministerul Protecției Sociale și Sănătății încă din 1956. Recent, Finlanda s-a confruntat cu un val de migranți din Europa de Sud-Est (Enache, 2010) care practică cerșitul în orașele mari, fiind prezentați în mass-media drept “țigani” și instrumentalizați într-un discurs xenofob conservator. Strategia finlandeză de incluziune a romilor stipulează acțiuni care vizează și romii migranți, pe de o parte, la nivelul UE și OSCE, prin “promovarea soluționării problemelor legate de cerșitul itinerant practicat de romii care se mută dintr-o țară în alta”⁶⁵, iar pe de altă parte, prin “susținerea muncii voluntare din sectorul terțiar, care sprijină romii indigeni sau pe cei care sosesc din altă țară Europeană”⁶⁶. De asemenea, se pune accent pe necesitatea colaborării inter-departamentale la nivelul municipalităților, în special în domeniul locuirii, crearea de locuri de muncă în sectorul public accesibile celor dezavantajați și încurajarea antreprenoriatului în rândul romilor. În privința accesului la educație, accentul cade pe educația preșcolară, dezvoltarea abilităților părintești prin cooperarea dintre școli și părinți, sprijin tinerilor romi în cursul tranzițiilor de la un nivel de școlarizare la altul, dar și educația continuă pentru adulți. În domeniul accesului la servicii medicale, Strategia vizează realizarea unui studiu comprehensiv referitor la starea de sănătate și situația socială a romilor.

Criticile formulate de Comisia Europeană față de modul în care se desfășoară incluziunea romilor în Finlanda sunt minime, punându-se accentul pe modul în care se va realiza monitorizarea.

⁶¹ Document disponibil pe site-ul: http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_finland_strategy_en.pdf, p.31

⁶² Vezi, de exemplu, ERRC (2007): Roma Family Compensated by Finnish Court for Housing Discrimination. Press Release on 20 November 2007. Budapest: ERRC. <http://www.errc.org/article/romani-family-compensated-by-finnish-court-for-housing-discrimination/2882> (accesat: 29.09.2013).

⁶³ Finland RAXEN National Focal Point, 2009, p.25.

⁶⁴ ABRA- Advisory Board on Roma Affairs, vezi <http://pre20031103.stm.fi/english/pao/publicat/roma/board.htm> (accesat: 29.09.2013).

⁶⁵ Finnish Ministry of Social Affairs and Health (2009): The Proposal of the Working Group for a National Policy on the Roma. Helsinki, Finnish Government, p.85. http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_finland_strategy_en.pdf (accesat: 29.09.2013).

⁶⁶ Idem.

Franța

Franța a implementat în deceniile anterioare măsuri de integrare a populațiilor locale de *Gitans* și *Gens du Voyage*, iar în prezent intervențiile sociale se focalizează mai degrabă pe migranții romi din țările UE. CoE (2013) estimează că numărul persoanelor de etnie romă din Franța este de cca. 400.000 persoane.

Strategia franceză de incluziune a romilor pune accentul pe asigurarea dreptului egal la educație și în cazul copiilor *Gitans*, *Gens du voyage* cât și a romilor migranți, accesul la servicii sanitare și medicale primare, inclusiv prin mediatori, lansarea unor programe de vaccinare, respectiv pe identificarea și protecția victimelor traficului de persoane. CE a criticat strategia franceză pentru absența unor modalități de evaluare a impactului programelor asupra populațiilor de *gitans*, *gens du voyage* și de romi, consemnarea apartenenței etnice fiind interzisă în birocrăția franceză.

În cadrul Raportului Comisiei Europene împotriva Rasismului și Intoleranței (ECRI, 2005) Franța a fost criticată pentru aplicarea unor sancțiuni împotriva romilor pentru ocuparea ilegală a terenurilor unde și-au construit adăposturi improvizate. Raportului prezentat de Centrul European pentru Drepturile Romilor (ERRC, 2005) critică, de asemenea, autoritățile franceze pentru faptul că nu i-au consultat pe romi, așa cum ar fi fost legal, cât și pentru segregarea comunității care încurajează rasismul. ERPC (European Roma Policy Coalition) și diverse ONG-uri au condamnat în mod similar stigmatizarea romilor și măsurile luate în Franța.

Autoritățile franceze nu au ratificat o serie de documente relevante privind incluziunea minorităților din Franța, printre acestea se regăsesc: Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale; Convenția privind participarea străinilor la viața publică de la nivel local; Convenția europeană asupra cetățeniei; Protocolul 12 al Convenției Europene a Drepturilor Omului (CEDO) care stabilește o interdicție generală de discriminare.

De-a lungul timpului, Franța a fost acuzată de o serie de discriminări (duse până la expulzări ilegale) adresate etnicilor romi care au emigrat din țările Europei de sud-est, între care și mulți cetățeni români de etnie romă. Conform unui raport al Inspectoratului General din Administrație (IGA)⁶⁷, circa 20.000 de romi proveniți din zonele menționate trăiesc în condiții precare în suburbii sărace sau pe străzile din Franța. În anul 2010, potrivit datelor furnizate de Ministerul francez de resort și citate în raportul de ERRC (2013), 6.562 cetățeni români au fost expulzați din Franța, la care se adaugă încă 5.086 cetățeni români relocați în cadrul unui program de întoarcere asistată în țara de origine, organizat de Oficiul Francez pentru Imigrare și Integrare (OFII). În anul 2011, 7.400 cetățeni români și 1.250 cetățeni bulgari au primit ordin de expulzare, iar în primele trei luni din 2012 alți 2.700 cetățeni români și 340 bulgari (ERRC, 2013, p. 18). În perioada șederii în Franța, ei nu aveau drept de muncă și nici dreptul la servicii medicale subvenționate în sistemul public de asigurări. Datorită necesității atestării domiciliului pentru înscrierea la școală, dar și a barierelor de limbă, copiii migranți nu au fost școlarizați. Inițiativa de înființare a unor *village d'insertion* a fost criticată ca o formă mascată de „ghettoizare”, așa-numitele „sate” fiind așezate în zone cu o infrastructură improprie locuirii (Nielsen, 2012).

Grecia

Situația romilor din Grecia, numiți și *Tsigkanoi*, reprezintă încă un subiect controversat, criza economică persistentă agravând dificultățile cu care se confruntă acest segment vulnerabil al populației. În Grecia abordarea strategică urmează raționamentul prevăzut deja în strategia anterioară, anume „Planul de acțiune Integrat pentru Integrarea Socială a Romilor Greci 2001-2008”⁶⁸. Obiectivele principale ale planului elaborat de Grecia pentru perioada 2012-2020 cuprind politici de facilitare a accesului la locuințe

⁶⁷ Informații disponibile pe site-ul: <http://www.mediafax.ro/externe/raport-aproximativ-15-000-20-000-de-romi-majoritatea-romani-si-bulgari-traiesc-in-franta-11269920>

⁶⁸ Traducere a termenului: Integrated Action Plan for the Social Integration of Greek Gypsies 2001-2008

pentru romii greci, alături de programe de formare, educație, susținerea integrării pe piața muncii, furnizarea unor servicii de sănătate, etc.⁶⁹.

În absența diferențierii etnice în Recensământul din Grecia, populația de etnie romă poate fi doar estimată: astfel, conform Raportului „Health and the Roma Community, analysis of the situation in Europe” (2009), populația estimată a romilor în Grecia este de 125.000 de persoane, iar potrivit CoE (2013) este cu 50.000 de persoane mai numeroasă (175.000 de etnici romi).

Situația romilor din Grecia a atras atenția în 2005 prin frecvența afirmațiilor discriminatorii în discursul public, cât și datorită lipsei accesului la locuire decentă, respectiv la locuri de așezare temporară în cazul populației rome care continuă un stil de viață itinerant, probleme semnale în 2006 de CE și Amnesty International.⁷⁰ O atenție deosebită s-a acordat romilor din Grecia și datorită ratei ridicate a celor care nu au nicio școală, 83% sunt cei care se încadrează în această categorie iar doar 1,6% din populația de etnie romă a ajuns la o școală secundară (Health and the Roma Community, analysis of the situation in Europe, 2009, p. 21). Potrivit raportului UNDP/WB/EC/FRA doar 4% dintre tinerii romi cu vârsta între 20-24 de ani au finalizat cel puțin școala generală sau profesională, în timp ce 36% dintre copiii de 7-14 ani nu frecventează școala (vezi Tabelul 2.3). Doar 9% dintre copiii cu vârsta preșcolară (4-6 ani) sunt înscriși la grădiniță (Tabelul 2.3).

Situația șomerilor și a persoanelor inactive în rândul romilor este una dintre cele mai îngrijorătoare din Europa, rata de activitate în rândul romilor este de 58% , mai mult de 6 din 10 romi sunt șomeri inactivi.⁷¹ În rândul persoanelor cu vârsta între 20-64 de ani, doar un sfert au un loc de muncă cu contract (Tabelul 2.3).

Precum majoritatea cazurilor din Europa, în Grecia o mare parte din populația de etnie romă locuiește izolată și departe de centrele orașelor, în cartiere caracterizate de condiții nesănătoase de locuire. Chiar dacă guvernul elen a modificat Codul de primăriilor și comunităților locale cu privire la administrare (Legea nr. 3463/2006) în vederea includerii în cadrul competențelor de planificare și implementare în administrația locală *"a unor programe sau participarea la programe și acțiuni care vizează integrarea romilor la viața socială, economică și culturală a societății locale"* (Art. 75, I.ε.3.5 a Codului), rapoartele și documentele naționale sau internaționale au înregistrat reacții negative ale administrației locale, ale autorităților și societăților locale (Pavlou., Lykovardi, 2009: 19).

Evaluarea CE a strategiei solicită un accent sporit de desegregare școlară și acces la locuințe, cât și elaborarea unei planificări mai detaliate, cu obiective operaționale cuantificabile și alocări bugetare, respectiv implicarea activă a societății civile rome.

Ungaria

În Ungaria nu există o strategie națională exclusiv adresată persoanelor de etnie romă, precum au celelalte țări membre participante la Deceniul de incluziune a romilor 2005-2015, iar incluziunea romilor se face prin Strategia Națională de Incluziune Socială (2012), care se adresează diverselor grupuri de persoane vulnerabile (printre care și romii). Dar lipsa unui document național specific romilor poate reprezenta o provocare pentru decidenții responsabili de schimbarea legislației, lansarea unor programe, ș.a.m.d. sau poate reduce eforturile referitoare la incluziunea romilor susținute până în prezent. Mișcările de extremă dreapta, revigorate în contextul crizei economice globale și a tensiunilor politice din Ungaria în urma integrării UE, au creat un climat public ostil, ce a condus la escaladarea violenței simbolice împotriva romilor în agresiuni motivate etnic (ERRC, 2012; Amnesty International, 2013).

Numărul celor care se declară romi în Ungaria a crescut în ultimul deceniu: dacă la recensământul din 2001 erau 205.720 persoane care se auto-declarau de etnie romă, în 2011 numărul lor a crescut la

⁶⁹ Informații disponibile în documentul Greciei: National strategic framework for Roma (2011)

⁷⁰ Informații disponibile pe site-ul: <http://www.minorityrights.org/?lid=326>

⁷¹ Conform : EDIS S.A. European Survey on Health and the Roma Community apud Health and the Roma Community, analysis of the situation in Europe, 2009, p. 25

315.583 de etnici romi.⁷² Conform estimărilor CoE (2013), numărul acestora se ridică la aproape 700.000 de persoane de etnie romă, reprezentând 7% din populație. Cea mai mare parte a populației rome locuiește în zona de nord est a țării, în microregiunile cele mai sărace.

În Ungaria, persoanele de etnie romă acuză un nivel destul de ridicat de discriminare general: 62% dintre respondenții cercetării FRA (2009) au relatat că au trecut prin experiența discriminării. În 2011, doar un sfert din romi cu vârste cuprinse între 15-64 de ani au fost angajați în Ungaria (Balogh L., et. al., 2013: 7); cercetarea UNDP/WB/EC/FRA indică un procent mai ridicat, anume 36% dintre cei cu vârsta între 20-64 ani lucrau în 2011 cu contract (Tabelul 2.3). Aceeași cercetare raportează că 24% dintre tinerii romi cu vârsta între 20-24 de ani au finalizat cel puțin școala generală sau profesională, iar procentul copiilor cu vârsta între 7-14 ani care nu frecventează școala este de 5%. Conform studiului FRA din 2009 asupra comunității etnice rome din Ungaria, procentul celor care au peste 9 clase este de doar 36% (European Union Agency for Fundamental Rights, 2009: 4). Totuși, tradiția maternalistă a politicilor sociale din Ungaria își pune amprenta asupra facilitării accesului copiilor la educație preșcolară: astfel, 83% dintre copii cu vârsta între 4-6 ani sunt înscriși la grădiniță sau o altă formă de educație preșcolară, acest procent fiind mult superior celor înregistrate în alte țări cuprinse în cercetarea UNDP/WB/EC&FRA (Tabelul 2.3). Totodată, Ungaria a dovedit eficiență în reducerea sărăciei în rândul familiilor cu mai mulți copii (situație frecventă și în cazul familiilor rome) și implementarea unor programe de bună practică privind centrele de zi mamă-bebeluș și educația preșcolară (vezi UNDP, 2012).

Rata șomajului rămâne foarte ridicată, în ciuda unor modele de succes de antreprenariat agricol, care apelează la cunoștințele dobândite în perioada funcționării colectivelor agricole socialiste (Szombati, 2011).

Recomandările CE privind strategia pun accent pe desegregare în sistemul educațional și oferirea de locuințe sociale, o distribuție mai clară a sarcinilor între departamentele publice, asigurarea ocupării romilor în sectorul public, implementarea unor scheme de microfinanțare pentru antreprenariat și mobilizarea resurselor naționale, în combinație cu fondurile UE.

Organismul guvernamental responsabil de incluziunea persoanelor de etnie romă, Auto-Guvernarea Națională a Romilor⁷³ (ORÖ), reprezintă organismul de bază care ar trebui să pună în aplicare specificațiile Strategiei Naționale care fac referire la romi (programe de integrare, planificarea și punerea în aplicare a incluziunii romilor, etc.). Pentru a urmări politica de incluziune a romilor în subordinea ORÖ a fost conceput Consiliul de Coordonare Roma (ROK-T, stabilit prin Hotărârea Guvernului 1102/2011). Însă ORÖ este definit ca un organism consultativ, fără capacitate decizională în domeniul politicilor sociale și fără capacitate de implementare, iar pe termen lung și-a dovedit ineficiența datorată lipsei puterii politice și executive reale.

Italia

În Italia CoE estimează că locuiesc cca. 150.000 de persoane de etnie romă, iar potrivit Ministerului Muncii în anul 2010 erau circa 130.000-150.000 persoane de etnie romă dintre care aproximativ 70.000 erau italieni și circa 90.000 de migranți de etnie romă din Europa Centrală și de Est, inclusiv persoane din fostele republici iugoslave, rămase fără cetățenie în urma proceselor politice din zonă (CoE, 2013 și ERRC, 2013). Strategia Națională de Incluziune a Romilor din Italia face referire la această categorie de persoane sub termenul de “roma, sinti and caminanti” (RSC). Pentru RSC se aplică principiile fundamentale ale Constituției italiene prin Art. 3 dedicat principiului egalității și non-discriminării. Biroul pentru promovarea egalității de tratament și eliminarea discriminării pe criterii de rasă sau origine etnică din Italia⁷⁴ (UNAR) a fost identificat de către guvernul italian ca Punctul Central Național⁷⁵ pentru actuala

⁷² Conform Recensământului Populației și Locuințelor 2011 al Ungariei, Date disponibile pe site-ul

<http://www.ksh.hu/nepszamlalas/?lang=en>

⁷³ Traducere a termenului : National Roma Self-Government

⁷⁴ Traducere a termenului: Office for the promotion of equal treatment and removal of discrimination based on race or ethnic origin

⁷⁵ Traduce a termenului: National Focal Point

strategie de incluziune RSC “*Strategia Națională pentru Incluziunea comunităților de Roma, Sinti și Caminanti*”⁷⁶ (National Office on Anti-Racial Discriminations, 2012: 24). Centrul UNAR monitorizează cazurile de discriminare, astfel că în anul 2011 erau aproape 1000 de investigații (crescând cu aproximativ 300% comparativ cu anul 2009, atunci când serviciul s-a lansat). Strategia Națională pentru Incluziunea comunităților de Roma, Sinti și Caminanti are ca obiective specifice: “*susținerea și punerea în aplicare a nivelului actual a societății instituționale și civile de consolidare a capacităților pentru incluziunea socială a persoanelor RSC; promovarea și implementarea unui sistem permanent și integrat de rețele și centre teritoriale de combatere a discriminării; planificarea și implementarea unei strategii ad-hoc în domeniul informării și comunicării; dezvoltarea și testarea unui model participativ permanent RSC pentru toate procesele de luare a deciziilor relevante, la nivel național și local*”⁷⁷.

Referitor la educația copiilor de etnie romă, se înregistrează o rată ridicată a abandonului școlar; în jur de 42% abandonează în primul ciclu școlar iar apoi există o frecvență foarte redusă în al doilea ciclu de învățământ⁷⁸. În 2011, doar 15% dintre tinerii cu vârsta între 20-24 de ani finalizaseră cel puțin școala generală sau profesională, iar 11% dintre copiii cu vârsta între 7-14 ani nu frecventau școala deloc; copiii de vârstă preșcolară erau înscriși la grădiniță doar în procent de 54% (Tabelul 2.3). Conform raportului Cercetării EU-Inclusive 2011, abandonul școlar era prezent în 8.8% dintre gospodăriile rome originare în Italia și având copii cu vârsta între 6-16 ani, dar într-o proporție mai mare, de 11.6% în rândul gospodăriilor de migranți romi din alte state UE (EU-Inclusive, p.19).

Rata șomajului este ridicată, iar ocuparea în sectorul informal răspândită; doar 10% dintre etnicii romi din Italia cu vârsta între 20-64 de ani lucrau cu contract de muncă în 2011 (Tabelul 2.3).

Totuși, guvernul italian nu a întreprins prea multe acțiuni de combatere a discriminării romilor, deciziile de la nivel politic influențând negativ modul de a-i integra pe RSC. Demersurile politice de amprentare a tuturor romilor, cu scopul declarat de eficientiza lupta împotriva criminalității (criminalitate cu care etnicii romi au fost discursiv identificați) au fost întâmpinate de prompt de către opoziție, care le-a considerat rasiste și alimentând stereotipii existente despre romi.

Politica italiană de înființare a unor așezări segregate în afara orașelor, cu locuințe modulare și infrastructură minimă, definite drept soluții provizorii, a fost intens criticată și strategia propune o schimbare de viziune în acest sens. Ordonanța din mai 2008 a premierului italian, prin care s-a decretat stare de urgență în mai multe provincii, permițând controlul abuziv și relocarea în tabere îngrădite a etnicilor romi din așezări informale, a fost declarată ilegală în noiembrie 2011 de către Consiliul de Stat italian. Cu toate acestea, în iunie 2012 a fost deschisă o nouă tabără în apropiere de Roma, unde autoritățile intenționează relocarea a cca. 250 de familii rome din așezări informale (ERRC, 2013: 9). Strategia italiană conține însă și o serie de prevederi inovative: programe de micro-creditare pentru antreprenori romi cu finanțare europeană, alături de intenția de a îmbunătăți ocuparea în sectorul public. Similar planului francez, și cel italian include campanii de vaccinare în taberele segregate de romi. În privința asigurării participării la educație, strategia pune accent pe completarea programului școlar formal cu activități de suport, oferirea de burse și sprijin suplimentar mamelor cu copii mici pentru reluarea participării școlare. Principala critică a CE a fost lipsa unor obiective cuantificabile, iar ERRC a solicitat mai multă atenție problemei discriminării și a combaterii agresiunii motivate etnic. \

România

Situația romilor din România încă reprezintă o problemă de actualitate, fiind o preocupare atât în ceea ce privește cercetările (Chelcea, 1944; Zamfir *et al*, 1993; Sandu, 2005; Cace *et al*, 2006; Bădescu *et al*, 2007; Rughiniș, Fleck, 2008; Cace *et al*, 2010; Stănescu *et al*, 2011a, Stănescu *et al*, 2011b; Zamfir, Burtea, 2012, Duminică *et al*, 2013), cât și măsurile întreprinse efectiv pentru creșterea incluziunii persoanelor de etnie romă. În ansamblul cercetărilor recente privind economia socială ca soluție inovatoare

⁷⁶ Traducere a termenului: National strategy for the inclusion of roma, sinti and caminanti communities

⁷⁷ Idem., p.31.

⁷⁸ Potrivit statisticilor de la Crucea Roșie Italiană, în 2008

față de problematica grupurilor defavorizate, cele dedicate minorității rome sunt cele mai frecvente (Stănescu *et al*, 2013, p. 27). Măsurile întreprinse se referă deopotrivă la mediile politice, economice, sociale, devenind un punct pe agenda de lucru a actorilor implicați în elaborarea politicilor de suport pentru populația romă.

Evaluarea politicilor publice cu impact asupra minorității rome reflectă rezultate mai degrabă modeste în contextul accelerării măsurilor în cadrul procesului de aderare la UE dar și a lipsei unui document programatic adaptat contextului socio-economic (Stănescu *et al*, 2010, pp. 29-31).

Principalul document care reflectă angajamentele autorităților din România vizavi de soluționarea problematicei roma este Strategia Guvernului României de incluziune a cetățenilor români aparținând minorității romilor pentru perioada 2012-2020. O componentă importantă a noii Strategii o reprezintă parteneriatul permanent cu societatea civilă în vederea aplicării unor programe specifice, menită să asigure îmbunătățirea semnificativă a situației romilor, pentru obținerea de rezultate sustenabile. Noua Strategie are la bază liniile directoare privind incluziunea romilor pentru perioada 2012-2020 și documentele europene în vigoare. Cadrul general de politici publice privind populația romă stabilit prin Programul de guvernare 2013-2016, capitolul „Minorități”, include ca obiectiv de principiu „îmbunătățirea situației romilor și continuarea politicilor de reducere a decalajelor dintre populația romă și societate în ansamblu”. În cadrul actualului Program de Guvernare (2013-2016), Guvernul României își asumă problematica romilor ca fiind un domeniu aparte, ce necesită un cadru intern de politici, corelate cu direcțiile agreate la nivelul UE privind combaterea sărăciei și excluziunii sociale.

Principalele reglementări adoptate de țara noastră care au impact (și) asupra minorității rome sunt: Declarația universală a drepturilor omului; Obiectivele de dezvoltare ale mileniului și Deceniul pentru incluziunea romilor. La nivel european, sunt reprezentative Strategia Lisabona lansată în 2000 și Strategia Europa 2020 (Stănescu *et al*, 2010, pp. 10-11).

În România, romii sunt a doua minoritate ca pondere, la recensământul locuințelor și populației din 2011 autodeclarându-se 621.573 de persoane (aprox. 3,2% din totalul populației din România). Dar conform Raportului „Health and the Roma Community, analysis of the situation in Europe” (2009), populația estimată a romilor în România este de 1,050,000 de persoane. Persoanele de etnie romă din România sunt repartizați relativ uniform în teritoriu, conform datelor INS, cu ponderi variind între 1,1% în județul Botoșani și 8,8% în județul Mureș.

Tabelul nr. 2.4: Ponderea romilor în totalul populației de romi (2011) pe regiuni:

Regiunea de dezvoltare	RPL* 2011
Nord Est	8,96%
Sud Est	11,23%
București Ilfov	5,94%
Vest	7,46%
Sud-Vest Oltenia	10,12%
Sud Muntenia	19,93%
Nord-Vest	18,35%
Centru	18,03%

Sursa: Raportul UNDP “Economia socială și comunitățile de romi – provocări și oportunități”, pp. 11-12, după datele provizorii ale RPL* 2011 comunicate de INS și Comisiile județene de statistică (date disponibile pe website-urile acestor comisii).

* RPL= Recensământului Populației și al Locuințelor

Conform comunicatului de presă din 24 august 2012 privind rezultatele preliminare ale Recensământului Populației și al Locuințelor – 2011, 247.058 dintre romi încă mai vorbesc limba romani

(potrivit liberei declarații a persoanelor recenzate) fapt ce arată că există încă o identitate culturală foarte puternică.

În România, organismul responsabil de implementarea, coordonarea și evaluarea ”măsurilor sectoriale de intervenție socială care sunt parte a Strategiei Guvernului României de Îmbunătățire a Situației Romilor”⁷⁹ este Agenția Națională pentru Romi (ANR).

În ceea ce privește descrierea pe larg a dimensiunilor incluziunii sociale în România, aceasta se va face în capitolele special abordate în cadrul prezentului studiu.

Spania

Anterior restrângerii sistemului de protecție socială în contextul crizei economice (restrângere care a afectat în special sistemul public de sănătate și programele sociale subvenționate de stat pentru categoriile vulnerabile, inclusiv populația romă), Spania era considerată un exemplu de bune practici privind integrarea minorității rome locale.

În Spania trăiesc aproximativ 750.000 persoane de etnie romă, conform estimărilor COE (2013), mai mulți decât în oricare altă țară din vestul Europei. Andalusia, din sudul țării, este regiunea cu cel mai mare număr de romi, aproximativ 300.000 sau 5% din populație. Chiar dacă în Spania populația romă se află într-o situație socială mai favorabilă decât a vecinilor europeni, rămâne în continuare grupul cel mai vulnerabil și cu cel mai mare nivel de sărăcie și marginalizare socială. Din punct de vedere al politicilor de ocupare, există o serie de documente programatice: Strategia de Ocupare a Forței de Muncă Spaniolă 2012-2014. Printre obiectivele Strategiei se regăsesc formulări care vizează încadrarea pe piața muncii a grupurilor dezavantajate prin: creșterea participării la piața forței de muncă și reducerea șomajului, promovarea unei (re)integrări rapide și de succes pe piața muncii, îmbunătățirea competențelor și adaptarea la cerințele existente pe piață. Un alt document relevant în cadrul politicilor de ocupare spaniole îl reprezintă Planul de Afaceri pentru ocupare forței de muncă 2012, ce conține măsuri de îmbunătățire a șanselor de angajare a grupurilor vulnerabile afectate de șomaj (printre care persoane cu dizabilități, romi, etc.). În anul 2012, regăsim un exemplu de bune practici în cazul Programului Acceder de formare și ocupare a forței de muncă derulat de Fundația Secretariado Gitano, prin care s-a reușit integrarea în muncă a unui număr de 2.569 persoane, 65% dintre aceștia fiind romi, 57% femei și 65% tineri cu vârsta sub 35 ani (Laparra L., et al., 2013: 77). Acest program a vizat în mod explicit populația romă originară în Spania. S-a oferit asistență în formare profesională și căutarea unui loc de muncă pentru 15.851 persoane, dintre aceștia au obținut contracte de muncă 3.717, au fost instruite 3.179 și au fost sprijinite pentru înființarea unor firme proprii 137 persoane.

Un alt exemplu de bune practici este oferit de programul de regenerare urbană din Madrid, desfășurat în perioada 1999-2008, care a însemnat desființarea a 25 zone de *slum* și relocarea a 2.000 de familii în locuințe sociale teritorial dispersate, construite de municipalitate; chiar dacă programul a avut și implicații negative, rămâne un punct de reper pentru politicile urbane europene (*UrbAct*, 2011).

Conform rezultatelor studiului comparativ: *Populația romă din Spania și din estul Europei* (2011), derulat în cadrul proiectului *EU INCLUSIVE*- transfer de date și experiențe privind integrarea pe piața muncii a romilor din România, Bulgaria, Italia și Spania, implementat de Fundația Soros în România, în parteneriat cu Open Society Institute (Bulgaria), Fundacion Secretariado Gitano (Spania) și Fondazione Casa delle Carita Angelor Abriani (Italia) abandonul școlar era prezent în 2.9% dintre gospodăriile rome originare în Spania având copii cu vârsta între 6-16 ani, dar într-o proporție dublă de 6.6% în rândul gospodăriilor de migranți romi din alte state UE (EU-Inclusive, p.19).⁸⁰ Cercetarea UNDP/WB/EC/FRA raportează că doar 5% dintre tinerii cu vârsta între 20-24 de ani au terminat cel puțin școala generală sau profesională, iar 8% dintre copiii cu vârsta între 7-14 ani nu frecventează școala deloc; în schimb, 78% dintre copiii de vârsta preșcolară sunt înscriși la grădinițe sau alte instituții similare (Tabelul 2.3).

⁷⁹ Ordinul președintelui ANR nr. 80/2010, articolul 3

⁸⁰ Raportul EU-Inclusive 2012 este disponibil on-line: www.soros.ro/ro/documente.php?document=1576 (accesat: 29.09.2013).

Criza a afectat în mare măsură populația romă în cauza poziționării acesteia într-un segment de muncă precar. Indicatorii precum rata muncii cu normă parțială sau rata muncii sezoniere arată mai multe disparități în rândul populației rome. Munca cu normă parțială afectează 42,3% din populația romă din Spania, în timp ce procentul înregistrat în rândul populației spaniole majoritare este de 14,1% (EU-Inclusive, 2011: 47). În 2011, lucrau cu contract de muncă doar 19% dintre etnicii romi (Tabelul 2.3), ceea ce indică o scădere față de anul 2009, când procentul acestora era de 43,8% (EU-Inclusive, 2011:135). Dintre cei ocupați, cea mai mare parte sunt salariați (38,4%), lucrează pe cont propriu fără angajați (35,2%) sau sunt colaboratori într-o afacere a familiei (26%) (EU-Inclusive, 2011: 45). Raportul CE asupra strategiei remarcă drept aspecte pozitive asigurarea participării școlare (exemple de bune practici sunt furnizate în acest sens de *Foundation Secretariado Gitano*, înființată în 1982, dar activă deja în anii 1960), reducerea frecvenței muncilor precare în rândul romilor, preocupare față de starea de sănătate a femeilor rome și continuarea programelor de eradicare treptată a zonelor de *slum* și relocare în locuințe sociale, cuplat cu măsuri de integrare socială. Lacunele strategiei se referă la alocarea insuficientă a fondurilor naționale, lipsa unei planificări precise și necesitatea unor măsuri care vizează accesul la un loc de muncă în rândul tinerilor romi (COE, 2013; Laparra *et. al.*, 2013).

Regatul Unit

Atunci când se face referire la persoanele de etnie romă originare în Marea Britanie (UK) se folosește termenul de "*Gypsies*", iar atunci când se vorbește despre persoanele aparținând comunităților de romi, care s-au format în ultimii 20 de ani din migranții romi veniți din UE, se utilizează termenul de "Roma". Similar Franței, Regatul Unit dezvoltase politici sociale incluzive pentru populații locale de *Gypsies* și *Travellers*⁸¹ (o populație cu un mod de viață cvasi-nomad), adaptate nevoilor unui stil de viață itinerant (locuri de așezare temporară pentru caravane, facilități de școlarizare a copiilor). Spre deosebire însă de Franța, în Marea Britanie, drepturile minorităților etnice și combaterea discriminării pe baze rasiale sau etnice au fost legiferate prin *Race Relations Act*⁸² încă din 1965 și revizuite de mai multe ori apoi, existând un cadru juridic solid pentru promovarea egalității. Legea actuală în acest domeniu transpunere Directiva UE privind Egalitatea Rasială (2000/43/CE) prin Actul de egalitate 2010 privind discriminarea la locul de muncă și în societate⁸³. Dreptul penal cuprinde o serie de infracțiuni comise pe motive de discriminare sau ură rasială.

Se estimează că în UK trăiesc cca. 225.000 de persoane de etnie romă (CoE 2013). Etnicii romi (*Roma*) ajunși în număr mai mare după liberalizarea circulației cetățenilor români și bulgari în spațiul UE (numărul lor nu se cunoaște exact, iar strategia Marii Britanii nu aduce precizări în acest sens), au putut beneficia de politici de integrare concepute pentru alte categorii de imigranți, în special cei din *Commonwealth*. Similar Franței, strategia UK de incluziune a romilor pune accent pe combaterea traficului de persoane și pe asigurarea accesului la educație pentru copii, recunoscând barierele multiple cu care se confruntă minoritățile de *Gypsies*, *Travellers* și *Roma*.

UK a introdus în recensământul național din 2011 categoria etnică de *Travellers and Gypsies*, după ce în trecut monitorizarea situației acestor minorități a fost dificilă din cauza lipsei unor statistici oficiale. Deși datele precise lipsesc, FRANET a estimat că rata șomajului variază între 48% (în rândul migranților romi) și 71,6% (în cazul *Gypsies* și *Travellers*) (United Kingdom FRANET, 2012: 4). În ceea ce privește educația, se pune accent pe asigurarea educației preșcolare gratuite și introducerea unor subvenții pentru învățământul superior (privat și contra-cost în Marea Britanie). Potrivit unor cercetări pilot efectuate în Marea Britanie⁸⁴, elevii de etnie romă s-au simțit mai frecvent discriminați în țara lor de origine decât în Marea Britanie. Astfel, 85% dintre elevii romi intervievați au fost plasați în școli speciale sau clase de

⁸¹ Irish Traveller Movement in Britain (2013): *Gypsy and Traveller population in England and the 2011 Census*. <http://irishtraveller.org.uk/wp-content/uploads/2013/08/Gypsy-and-Traveller-population-in-England-policy-report.pdf> (Released: August 2013. Last accessed: 15.09.2013).

⁸² Race Relations Act din 1965, <http://nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/discrimination-race-relations-policy.htm> (Accesat: 29.09.2013).

⁸³ Equality Act, 2010, <https://www.gov.uk/equality-act-2010-guidance> (accesat: 29.09.2013).

⁸⁴ Conform datelor prezentate în raportul "Council conclusions on an EU framework strategy for Roma integration up to 2020: United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland", pp. 6-7.

facto segregate în țările lor de origine, cu toate că evaluările psiho-pedagogice efectuate în Marea Britanie au arătat că doar puțin dintre ei aveau nevoi educaționale speciale sau probleme legate de dizabilitate. Același studiu constată că o mare parte din elevii romi au trăit momente de intimidare rasială sau abuz verbal la școală în țările lor de origine, pe când în Regatul Unit, aceiași elevi au raportat experiențe negative de discriminare rasială/etnică doar în una singură dintre cele 8 școli cuprinse în studiu⁸⁵.

Recomandările Comisiei Europene privind strategiile naționale de incluziune a romilor se focalizează pe o serie de factori, așa cum îi prezentăm în tabelul nr. 2.5.

Tabelul nr. 2.5 Recomandările CE privind strategiile naționale de incluziune a romilor

Planificare	✓ stabilirea unor obiective operaționale cuantificabile și o planificare cronologică a îndeplinirii acestora; ✓ utilizarea unor indicatori care să permită evaluarea rezultatelor acestor măsuri în rândul populației de etnie romă; ✓ colaborare interdepartamentală la nivelul autorităților locale și o distribuție clară a sarcinilor; ✓ implicarea societății civile române, inclusiv a celor afectați de segregare și deprivare multiplă, în procesul de elaborare și implementare a strategiei.
Educație	✓ desegregarea școlară, facilitarea accesului la educația preșcolară și la educația adulților, în special a mamelor cu copii; colaborarea părinți – școală, dezvoltarea abilităților părintești.
Ocupare	✓ integrarea în muncă prin programe de ocupare în sectorul public (locuri de muncă oferite de municipalități), sprijinirea micului antreprenariat rural și a meseriilor tradiționale; (de remarcat că recomandările CE pun mai puțin accent pe cursuri de calificare);
Sănătate	✓ asigurarea accesului la servicii medicale de bază indiferent de calitatea de asigurat, angajarea de mediatori sanitari, campanii de vaccinare pentru copiii din așezări deprivatizate segregate;
Locuire	✓ desegregare teritorială; accesul la locuințe sociale.

Sursa: CE (2012) *National Roma Integration Strategies: a first step in the implementation of the EU Framework*

⁸⁵ Idem.

Bibliografie:

1. Act on Protection against Discrimination (APAD), (2003), Art. 4 (2), [disponibil pe: http://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=0CDoQFjAD&url=http%3A%2F%2Fwww.mlsp.government.bg%2Fequal%2Fequalen%2Fanti-discrimination%2520law%2520en.doc&ei=nGSPUzbvI_Lb4QTP5ICgDQ&usg=AFQjCNGCE3P2fFXAtw6e4QFgkIaq4f68_g&sig2=aTWsYsHIFj1tgZC56d-MrA&bvm=bv.46340616,d.bGE]/[Accesat: 20.09.2013]
2. Agenția STEM (2012) [disponibil pe: <http://www.stem.cz/clanek/2613>]/[Accesat: 19.09.2013]
3. Amnesty International (2013): *Hungary: Murder Convictions are 'Wake-up Call' over Hate Crimes against Roma*. [disponibil pe: <http://www.amnesty.org/en/news/hungary-roma-trial-verdict-2013-08-06>]/[Accesat: 18.09.2013]
4. Balogh L., Berki J., Daróczi G., Ivány B., Koczé A., Moldova Z., Novoszádek N., Farkas Z., Koltai L., Kóródi M., Kőszeghy L., Somogyi E., Szendrey O., Teller N., Wagner J., (2013), *Civil Society Monitoring Report on the Implementation of the National Roma Integration Strategy and Decade Action Plan in 2012 in HUNGARY*, [disponibil pe: http://romadecade.org/cms/upload/file/9270_file8_hu_civil-society-monitoring-report_en.pdf]/[Accesat: 17.09.2013]
5. Bădescu, G., Grigoraș, V., Rughiniș, C., Voicu, M., & Voicu, O. (2007) *Barometrul Incluziunii Romilor*. București: Fundația pentru o Societate Deschisă.
6. Cace, S., Ionescu, M., (2006) *Politici publice pentru romi*, Expert, București;
7. Cace, S., Ionescu, M., (2006) *Politici de ocupare pentru romi*, Expert, București;
8. Cace, S.; Preoteasa, A. M.; Tomescu, C.; Stănescu, S. M.; (coordonatori), (2010) *Legal și egal pe piața muncii pentru comunitățile de romi. Diagnoza factorilor care influențează nivelul de ocupare la populația de romi din România*. București: Editura Expert. www.iccv.ro
9. Chelcea, I. 1944 *Țigani din România*, monografie etnografică, Editura Institutului Central de Statistică, București.
10. CE (2012) *National Roma Integration Strategies: a first step in the implementation of the EU Framework*, [disponibil pe: http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/swd2012_133_en.pdf]/[Accesat: 18.09.2013]
11. COE – Council of Europe (2013), *Document prepared by the Support Team of the Special Representative of the Secretary General of the Council of Europe for Roma Issues*, [disponibil pe: <http://hub.coe.int/web/coe-portal/roma/>]/[Accesat: 18.09.2013]
12. Consiliul UE (2009), *Concluziile Consiliului privind incluziunea romilor, cea de-a 2947-a Reuniune a Consiliului Ocuparea Forței de Muncă, Politică Socială, Sănătate și Consumatori*. Luxemburg, 8 iunie. [disponibil pe: <http://www.euromanet.eu/>]/[Accesat: 14.09.2013]
13. Council conclusions on an eu framework strategy for Roma integration up to 2020: United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, [disponibil pe: http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_uk_strategy_en.pdf]/[Accesat: 21.09.2013]
14. Dimitrov, D, Grigorova V., Decheva J. , (2013), *Civil Society Monitoring Report on the Implementation of the National Roma Integration Strategy and Decade Action Plan in 2012 in*

BULGARIA, [disponibil pe: http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9270_file4_bg_civil-society-monitoring-report_en.pdf][Accesat: 22.09.2013]

15. European Commission against Racism and Intolerance - ECRI (2005), *Third Report on France*, [disponibil pe: http://hudoc.ecri.coe.int/XMLEcri/ENGLISH/Cycle_03/03_CbC_eng/FRA-CbC-III-2005-3-ENG.pdf][Accesat: 21.09.2013]

16. ERRC- European Roma Rights Center (2012): *Attacks against Roma in Hungary, the Czech Republic and Slovakia*. [disponibil pe: <http://www.errc.org/article/attacks-against-roma-in-hungary-the-czech-republic-and-the-slovak-republic/3042>][Accesat: 15.09.2013]

17. ERRC - European Roma Rights Center (2013): *New ERRC Country Profiles 2011-2012 (Czech Republic, France, Italy, Macedonia, Serbia, Slovakia, Romania, Russia, Turkey and Ukraine)*.

18. European Union Agency for Fundamental Rights (2009), *Data in Focus Report | The Roma*, [disponibil pe: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/413-EU-MIDIS_ROMA_EN.pdf][Accesat: 15.09.2013]

19. Finland RAXEN National Focal Point (2009) Thematic Study, Housing Conditions of Roma and Travellers, [disponibil pe: http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/RAXEN-Roma%20Housing-Finland_en.pdf][Accesat: 21.09.2013]

20. FSG (Fundación Secretariado Gitano) , (2011) , *Populația romă din Spania și din estul Europei* [disponibil pe: <http://www.gitanos.org/publicaciones/empleo%20e%20inclusion/index.html>][Accesat: 7.09.2013]

21. United Kingdom FRANET (2012) , National Focal Point Social Thematic Study The situation of Roma 2012, [disponibil pe: <http://fra.europa.eu/sites/default/files/situation-of-roma-2012-uk.pdf>][Accesat: 20.09.2013]

22. Health and the Roma Community, analysis of the situation in Europe (2009) [disponibil pe: http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_health_en.pdf][Accesat: 15.09.2013]

23. Hotărâre pentru aprobarea Strategiei Guvernului României de incluziune a cetățenilor români aparținând minorității romilor pentru perioada 2012-2020. [disponibil pe: <http://www.anr.gov.ro/docs/MO6bis.pdf>] [Accesat: 5.09.2013]

24. Hurrle J., Felcmanová L, Ripka S., Otáhalová L., Poláčeková L, Štěpánková M., Trlifajová L., Pixová M. (2013). *Civil Society Monitoring Report on the Implementation of the National Roma Integration Strategy and Decade Action Plan in 2012 in THE CZECH REPUBLIC*, [disponibil pe: http://romadecade.org/cms/upload/file/9270_file6_cr_civil-society-monitoring-report_en.pdf][Accesat: 20.09.2013]

25. INS (2012). Comunicatului de presă din 24 august 2012 privind rezultatele preliminare ale Recensământului Populației și al Locuințelor – 2011. [disponibil pe: http://www.insse.ro/cms/files%5Cstatistici%5Ccomunicate%5Calte%5C2012%5CRPL_rezultate%20preliminare.pdf] [Accesat: 7.09.2013]

26. Lajčáková J., (2013). *Civil Society Monitoring Report on the Implementation of the National Roma Integration Strategy and Decade Action Plan in 2012 in Slovakia*, [disponibil pe: http://romadecade.org/cms/upload/file/9270_file14_sk_civil-society-monitoring-report_en.pdf][Accesat: 20.09.2013]

27. Laparra L., Diez C.F., Enríquez M. H., Catalá J.S., Tsolakis A., (2013), *Civil Society Monitoring Report on the Implementation of the National Roma Integration Strategy and Decade Action Plan in 2012 in Spain*, [disponibil pe: http://romadecade.org/cms/upload/file/9270_file16_sp_civil-society-monitoring-report_en.pdf] [Accesat: 18.09.2013]
28. Moisă F., Rostas I.A., Tarnovschi D., Stoian I., Rădulescu D. Andersen T.Ş. (2013), *Raportul societății civile asupra implementării Strategiei Naționale de Integrare a Romilor și a Planului de Acțiune al Deceniului în ROMÂNIA în 2012*, [disponibil pe: http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9270_file25_ro_civil-society-monitoring-report_ro.pdf] [Accesat: 6.09.2013]
29. National Office on Anti-Racial Discriminations (2012), *Italy- National strategy for the inclusion of roma, sinti and caminanti communities* - EUROPEAN COMMISSION communication No.173/2011, [disponibil pe: http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_italy_strategy_en.pdf] [Accesat: 11.09.2013]
30. National strategic framework for Roma (2011) document elaborat de Ministerul MUNCII și Securității Sociale al Greciei. [disponibil pe: http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_greece_strategy_en.pdf] [Accesat: 19.09.2013]
31. Nielsen, N. (2012) *France considers easing Roma work restrictions*. Euobserver, 16.08.2012. [disponibil pe: <http://euobserver.com/justice/117257>] [Accesat: 15.09.2013]
32. Ordinul președintelui ANR nr. 80/2010, articolul 3
33. Pavlou M., Lykovardi K. (2009), *Greece RAXEN National Focal Point Thematic Study*, [disponibil pe: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/582-RAXEN-Roma%20Housing-Greece_en.pdf] [Accesat: 22.09.2013]
34. Planul Național Revizuit de Acțiune al Deceniului de Incluziune a Romilor 2011-2015 (Revised National Action Plan of the Decade of Roma Inclusion 2005-2015 for years 2011-2015) , adoptat prin rezoluția Guvernului din Slovacia 522/2011 on 10 August 2011. [disponibil pe: <http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=19992>] [Accesat: 6.09.2013]
35. Politica Națională pentru Romi în Finlanda (2009), http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_finland_strategy_en.pdf
36. Programul de guvernare 2013-2016. [disponibil pe: <http://www.gov.ro/upload/articles/117322/program-de-guvernare-2013-2016.pdf>] [Accesat: 3.09.2013]
37. Recensământul Populației și Locuințelor din Slovacia 2011 (*The 2011 Population and Housing Census*), [disponibil pe: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=50552>] [Accesat: 20.09.2013]
38. Recensământul Populației și Locuințelor din Republica Cehă 2011 [disponibil pe: <http://www.scitani.cz/sldb2011/eng/redakce.nsf/i/home>] [Accesat: 15.09.2013]
39. Recensământul Populației și Locuințelor din Ungaria 2011 [disponibil pe: <http://www.ksh.hu/nepszamlalas/?lang=en>] [Accesat: 14.09.2013]
40. Rughiniș, C.; Fleck, G. 2008 *Vino mai aproape. Incluziunea și excluziunea romilor în societatea românească de azi*, volum editat de Agenția Națională pentru Romi, în cadrul Proiectului PHARE 2004.
41. Rytilahti I. (2012), *The Finnish Romani: History, Culture and Dilemmas*, [disponibil pe: <http://www15.uta.fi/FAST/FIN/SOCPOL/ir-roma.html>] [Accesat: 11.09.2013]

42. Sandu, D. 2005 *O hartă socială a comunităților de romi*, București.
43. Statutul Plenipotențiar al Guvernului pentru comunitățile de romi - Government Plenipotentiary for Romani Communities (GPRC) [disponibil pe:
http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/friedman_2005.pdf] [Accesat: 8.09.2013]
44. Stănescu, S. M.; Stănescu, I.; Gheondea Eladi, A.; Tomescu, C.; Cace, S. (2010) *Analiză de politici publice cu impact asupra populației roma din România* în Cace, S.; Preoteasa, A. M.; Tomescu, C.; Stănescu, S. M.; (coordonatori), (2010) *Legal și egal pe piața muncii pentru comunitățile de romi. Diagnoza factorilor care influențează nivelul de ocupare la populația de romi din România*. București: Editura Expert. www.iccv.ro
45. Stănescu, S.M.; Sorin Cace, C. (coordonatori), (2011a). *Alt fel de ocupare: cererea de economie socială în regiunile de dezvoltare București Ilfov și Sud Est*, Editura Expert, București, www.iccv.ro
46. Stănescu, S. M.; Cace, S. Alexandrescu F. (coordonatori), (2011b). *Între oportunități și riscuri: oferta de economie socială în regiunile de dezvoltare București Ilfov și Sud Est*, Editura Expert, București, www.iccv.ro
47. Stănescu, S. M. (coordonator), Asiminei, R.; Vîrjan, D. (2013). *Raport de recomandări al economiei sociale. România 2013*. Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare România,
48. Strategia de Ocupare a Forței de Muncă Spaniolă 2012-2014
49. Strategia Republicii Slovacă pentru integrarea romilor până în 2020 (Strategy of the Slovak Republic for Integration of Roma until 2020, adopted by Government Resolution 1/2012 on 11 January 2012) [disponibil pe:
<http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=20646>] [Accesat: 18.09.2013].
50. Strategy of the government of Romania for the inclusion of the romanian citizens belonging to roma minority for the period 2012 – 2020 [disponibil pe:
http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_romania_strategy_en.pdf] [Accesat: 22.09.2013].
51. Szombati, K. (2011), A Plot of Their Own. In Kati Pietarinen (ed.): *Roma and Traveller Inclusion in Europe. Green Questions and Answers*. Brussels: Green European Foundation.
52. UNDP (2012). “*Economia socială și comunitățile de romi – provocări și oportunități*” [disponibil pe:
http://www.undp.ro/libraries/projects/Economia_Sociala_si_Comunitatile_de_Romi_Provocari_si_Oportunitati.pdf] [Accesat: 5.09.2013]
53. Tarnovschi, D. (coord) (2012) EU Inclusive transfer de date și experiențe privind integrarea pe piața muncii a romilor între România, Bulgaria, Italia și Spania: *Romii din România, Bulgaria, Italia și Spania, între incluziune socială și migrație*.
54. UNDP/WB/EC Regional Roma Survey și FRA Pilot Roma Survey (2011), [disponibil pe:
http://issuu.com/undp_in_europe_cis/docs/roma_at_a_glance_web/1#download] [Accesat: 7.09.2013]
55. Zamfir, C.; Zamfir, E. (1993). *Țigani: între ignorare și îngrijorare*, București, Editura Expert,
56. Zamfir, E.; Burtea, V. (coordonatori) (2012) *Prezent și perspective în cultura romă în viziunea intelectualilor, liderilor și oameilor de succes romi*, Editura Grupul de presă, București

Pagini web:

<http://www.mediafax.ro/externe/raport-aproximativ-15-000-20-000-de-romi-majoritatea-romani-si-bulgari-traiesc-in-franta-11269920> [Accesat: 20.09.2013]

<http://www.minorityrights.org/?lid=326> [Accesat: 19.09.2013]

<http://www.revista22.ro/romii--locuire-si-locuri-de-munca-2897.html> [Accesat: 9.09.2013]

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:004E:0007:0011:RO:PDF>,
[Accesat: 19.09.2013]

CAP. 3. EDUCAȚIE ȘI INCLUZIUNE SOCIALĂ: BUNE PRACTICI

Situația educațională a populației roma poate fi înțeleasă prin analiza diferitelor mecanisme socio-economice și culturale de îmbunătățire lentă/ stagnare a acesteia. Unul dintre acestea vizează determinarea reciprocă între gradul ridicat de sărăcie și nivelul scăzut de educație (Fleck & Rughiniș 2008:209). Cel de-al doilea are legătură cu relațiile comportamentale, atitudinale, de percepție dintre majoritatea și minoritatea romă. Fiecare dintre aceste mecanisme vor fi detaliate în capitolul de față pe baza unor studii și cercetări realizate în ultimii ani în România.

Capitolul cuprinde și o prezentare a măsurilor și programelor educaționale de suport inițiate atât de către autoritățile publice cât și de către cele private pentru a înțelege modul în care acestea influențează sau nu accesul și succesul în educație al populației de etnie romă din România. O comparație dintre situația din România și alte state membre UE ne va permite să stabilim care este locul pe care-l ocupă România în ceea ce privește integrarea școlară a populației rome, ce măsuri, soluții se pot adopta astfel încât pe termen mediu și lung situația educațională a populației rome să se îmbunătățească.

Accesul redus la locuri de muncă formale sau cu status profesional superior, lipsa și nesiguranța unor venituri constante, absența bunurilor de consum cu folosință îndelungată și accesul redus la mecanismele instituționale de împrumut privat întâlnite la majoritatea populației rome evidențiază mecanismele economice de menținere a situației precare. O situație precară la nivelul gospodăriei se reflectă și în posibilitatea acesteia de a-și susține copiii în școală. Din punct de vedere material-financiar gospodăriile populației rome fac față cu dificultate costurilor suplimentare cu educația (uniforme, rechizite, transport, fondul clasei etc.) astfel că un procent semnificativ de copii romi nu finalizează ciclul de educație obligatoriu stipulat prin lege. Continuarea școlarizării până la finalizarea învățământului gimnazial este cel mai des întâlnită în situația în care instituția de învățământ cea mai apropiată de domiciliul elevilor, include și niveluri de școlarizare post-obligatorii. Din punct de vedere atitudinal, populația de etnie romă este în marea ei majoritate o populație săracă, ce nu-și poate face planuri pe termen mediu și lung vis-a-vis de evoluția educațională și profesională a copiilor, confirmă teoria lui Boudon (1974): persoanele provenind din medii defavorizate socio-economic, familial, cultural au tendința de a supraaprecia costurile cu educația și a subaprecia beneficiile pe care le pot aduce investițiile în educație. Supraaprecierea costurilor cu educația este susținută de faptul că investițiile de acest tip sunt pe termen lung și nu oferă garanția unor beneficii sigure și imediate iar populația defavorizată este de cele mai multe ori în situația de a face față „aici și acum” unor probleme care țin de supraviețuire. Subaprecierea beneficiilor obținute prin educație își au rădăcinile în experiența școlară și profesională a părinților: cei mai mulți dintre adulții care nu au reușit din punct de vedere educațional și profesional, sunt neîncredători în reușita propriilor copii. Numeroase studii demonstrează faptul că părinții își pregătesc și orientează chiar și involuntar copiii către acel viitor pe care ei îl consideră potrivit și accesibil în raport cu situația lor prezentă (Class, Comeau, 1996).

Nivelul de educație al populației aparținând minorității rome a reprezentat în ultimii ani o temă frecvent abordată în numeroase studii și cercetări tocmai pentru că se apreciază că prin creșterea nivelului de educație al acestei categorii de populație cresc șansele de a fi soluționate o serie de probleme: integrarea profesională, îmbunătățirea stării de sănătate, a situației locuirii etc. Analiza datelor obținute din aceste studii ne permit să obținem o imagine asupra situației etnicilor romi din perspectiva accesului și succesului în educație al acestora.

Unele studii și cercetări s-au concentrat pe evidențierea calității stocului de educație în rândul minorității rome. Altele s-au concentrat pe analiza relației dintre diferiți factori – economici, sociali, culturali – și accesul și succesul în educație al copiilor de etnie romă. În ultimii ani s-a acordat o atenție

specială evaluării impactului diferitelor măsuri, strategii, programe educaționale menite să sprijine populația romă în școală.

Astfel, conform Barometrului Incluziunii Romilor (Bădescu *et. al.* 2007, p. 82.) proporția persoanelor care finalizau studiile liceale/ școlile vocaționale era: la persoanele de peste 40 de ani - 2,2 % romi și 22,2% ne-romi și la persoanele sub 40 de ani – 4,3% romi și 25,3% ne-romi. Pentru nivelul de învățământ post-secundar datele arată că: 0,6% romi și 8,2% (persoane de peste 40 de ani) finalizau nivelul universitar iar pentru categoria de vârstă sub 50 de ani 0,8% romi și 10,8% ne-romi finalizau acest nivel de educație.

Un an mai târziu (2008) studiul „Vino mai aproape” (Fleck & Rughiniș 2008: 209) reflectă aceeași situație de diferență semnificativă în ceea ce privește educația dintre romi și ne-romi: la nivelul populației de tineri (18-30 de ani) de pe teritoriul României, absolveau studiile liceale 9% romi și 41% ne-romi, iar studiile universitare erau finalizate de 2% romi și 27% ne-romi. Analfabetismul se regăsește la 22% dintre persoanele de peste 14 ani din gospodăriile rome și la 2% ne-romi din eșantionul comparativ.

Mult mai recent (2011), datele publicate de către UNPD, Banca Mondială și Comisia Europeană arată o îmbunătățire a nivelului de educație în rândul populației de etnie romă mai ales pentru categoriile de vârstă sub 16 ani însă departe de a asigura acesteia șanse de integrare socio-profesională ridicate.

Tabelul nr. 3.1. Indicatori ai participării la educație (%)

Indicatori	Bărbați		Femei		Total	
	Romi	Ne-romi	Roma	Ne-roma	Romi	Ne-romi
Rata alfabetizării (16 +)	79	98	70	97	75	97
Rata participării școlare (3-6 ani)	35	61	39	64	37	63
Rata totală a participării la educația obligatorie (7-15 ani)	81	93	76	97	78	95
Rata totală a participării la înv. post-gimnazial (16-19 ani)	28	81	18	86	23	83
Numărul mediu de ani de educație (25-64 ani)	6.09	10.76	4.86	10.21	5.45	10.47
Numărul mediu de ani de educație (16-24 ani)	6.41	10.96	6.17	11.10	6.29	11.04

Sursa: UNPD/Banca Mondială/Comisia Europeană, 2011

Datele (Tabel 3.1) reflectă o diferență mai redusă în ceea ce privește nivelul obligatoriu de școlarizare însă înainte și după aceste nivel de învățământ diferențele iau valori ridicate: doar 37% dintre copiii romi se regăsesc în învățământul preșcolar comparativ cu 63% non-romi și doar 23% dintre copiii romi își continuă școala după finalizarea învățământului gimnazial comparativ cu 83% dintre cei ne-romi.

Condițiile de trai – nivelul veniturilor, dotarea gospodăriilor - sunt cel mai frecvent indicate ca fiind principala cauză a eșecului școlar al copiilor romi, în toate variantele pe care le poate lua acesta: abandon școlar, repetenție, absenteism, performanțe școlare reduse etc.

Tabelul nr. 3.2 Cauzele eșecului școlar (Unii elevi ajung să abandoneze școala. Ce anume crezi că îi face să abandoneze școala?)

Răspunsurile cadrelor didactice	%	Răspunsurile elevilor	%
Condiții materiale, sărăcia	26,0	Anturaj	11,3
Mediul familial	11,0	Probleme materiale, sărăcia	18,0
Lipsa de interes, motivație	10,0	Lipsa de interes pentru școală	13,7
Lipsa de interes, sprijin din partea familiei	7,0	Mediul familial cu probleme	9,6

Sursa: Metro Media Transilvania, 2007(celelalte răspunsuri înregistrează valori sub 5%)

Rezultatele cercetării realizată de către Metro Media Transilvania confirmă faptul că principalele cauze ale eșecului școlar sunt determinate de mediul defavorizat din punct de vedere socio-economic de proveniență al elevului: indiferent de denumirea sub care sunt identificate, condiții materiale sau probleme materiale, sărăcia este indicată ca principala cauză a eșecului școlar.(Tabel 3.2)

Cercetările realizate până în prezent la nivelul populației de etnie romă din România au evidențiat faptul că eșecul școlar este rezultatul unui cumul de factori.

Tabelul nr. 3.3 Relația dintre originea socială și nivelul de educație al respondentului (%)

Educația respondentului	Educația tatălui					
	Nivel primar	Nivel gimnazial	Școala de ucenici /profesională	Nivel liceal	Nivel postliceal	Nivel superior
Nivel primar	69,8	17,5	2,1	0,4	0	0,2
Nivel gimnazial	39,4	39,9	6,5	2,2	0,6	0,1
Școala de ucenici/ profesională	25,1	46,4	15,6	5,2	0	0,5
Nivel liceal	11,5	51,9	13,5	11,5	0	0
Nivel postliceal	42,9	14,3	28,6	0	14,3	0
Nivel superior	0	50,4	25	0	0	12,5

Sursa: „Educația și valori ale educației” (G. Neagu), în „Legal și egal pe piața muncii pentru comunitățile de romi” (2010)

Din tabel reiese însă o puternică dinamică de mobilitate educațională ascendentă în ceea ce privește nivelul educațional, ce poate semna o dinamică de ascensiune socială în rândul romilor. Astfel, se observă că tinerii cu un nivel de educație superior celui gimnazial provin în proporție de 40-50% din familii în care tatăl a atins doar nivelul gimnazial, prefigurând faptul că tinerii reușesc în proporție semnificativă să depășească nivelul atins de tată. Aceste date sunt de altfel coroborate și de un studiu recent (Duminică, Ivăsiuc 2013), care observă o îmbunătățire substanțială a nivelului de educație atins de generația tânără.

Cauzele eșecului sau succesului școlar nu sunt generate doar de familie, ci și de școală. Studiile care s-au concentrat asupra relației dintre accesul și succesul în educație al elevilor aparținând minorității rome și caracteristicile școlii au ajuns la concluzia că o mare parte a acestor elevi frecventează instituții de învățământ mai puțin dotate din punct de vedere tehnic și material, cu fluctuație mare în rândul personalului didactic, în care relațiile dintre școală și familie sunt mai puțin active și în care persistă atitudini discriminatorii la adresa copiilor romi, acompaniate de așteptări scăzute ale cadrelor didactice cu privire la posibilitatea reușitei școlare și sociale a acestora (Duminică, Ivăsiuc 2010).

Nivelul educațional scăzut dar și accesul redus pe piața de muncă formală în rândul romilor sunt influențate și de segregarea rezidențială și de cea etnică, contribuind la menținerea distanței sociale prin

propagarea prejudecăților și al unui model atitudinal față de romi. (Fleck & Rughiniș 2008:210) Astfel, stereotipurile negative și discriminarea amplifică distanța socială dintre cele două grupuri și mențin gradul de intoleranță al populației majoritare față de o minoritate etnică națională.

O evaluarea inițială a Ministerului Educației privind segregarea în școli a fost realizată în 2006 și indică următoarele valori:

Tabelul nr. 3.4 Segregarea etnică în școli și grădinițe (2006)

		Grădiniță	Școală	Gimnaziu (clasele 5-8)	Învățământ liceal (general, profesional, vocațional) (clasele 9-12)
Numărul total de școli segregate		162	315	112	17
Elevi romi înscriși în grădinițe și școli segregate, procent din numărul total de elevi romi înscriși (estimări) (procente)	Băieți	42,14%	52,67%	37,88%	39,10%
	Fete	43,68%	52,80%	41,15%	45,43%

Sursă: Departamentul de Statistici al Ministerului Educației, 2006 (tabel preluat din *OSI 2007:362*)

Cercetările ulterioare realizate de ONG-urile din România care s-au concentrat pe evaluarea problemei segregării, au operaționalizat segregarea ca fiind ”50% elevi romi fie la nivelul clasei, fie al școlii” (Moisă *et. al.* 2013:62). În 2010, Romani Criss a realizat o cercetare la nivel național, utilizând 2 eșantioane de romi și o gamă diversă de metode: observația, focus grupurile și ancheta, precizând că 64,5% elevi din ciclul primar (clasele I - IV) și 53% din ciclul gimnazial (clasele V-VIII) erau segregati etnic în clase (Surdu *et al.* 2011: p. 95) și că există o pondere mai ridicată de elevi romi segregati în clase și școli mai degrabă în mediul rural decât urban, adică 68,6% de elevi din rural și 47,6% din urban în clase, iar 58,7% elevi din rural și 43,5% din urban în școli. De asemenea, copii romi în proporție de 59,5% dintre cei ce erau înscriși în învățământul preșcolar în 2010 erau segregati în grupele de grădiniță. Estimările pentru 2012 realizate de Roma Education Fund pentru România indică intervalul de 13% - 45% copii romi ce urmează cursurile unei școli segregate. (Moisă *et. al.* 2013: p. 63).

Unii cercetători au ajuns la concluzia că școlile segregate sunt amplasate în zonele rezidențiale atribuite comunităților de romi, care în majoritatea cazurilor sunt sărace și dispun de un capital educațional și financiar scăzut, iar dacă această barieră încearcă a fi doborâtă prin înscrierea copiilor romi în școlile de masă, părinții se lovesc de un mecanism instituțional excesiv de birocratic și de prejudecăți rasiale (Surdu, 2002:1). În acest studiu, calitatea educației în școlile cu un procent ridicat de elevi romi este evaluată din perspectiva următoarelor 3 criterii: inputuri (curricula, clădirea instituției, manuale); procesul educațional și performanța școlară.

Referitor la inputuri (Surdu, 2002:4), caracteristicile școlilor segregate sunt: supraaglomerarea claselor, orientând profesorii mai degrabă către disciplină decât către predare sau nevoile elevilor; dotarea deficitară a claselor (utilizarea unor echipamente deteriorate) și lipsa/ dotarea adecvată a unei biblioteci și săli de lectură absolut necesare familiilor sărace ce nu își pot permite achiziționarea cărților.

În ceea ce privește performanța școlară și calificarea profesorilor (Surdu, 2002: 3) în școlile cu elevi romi în proporție mai mare de 70%, peste 50% dintre ei nu au trecut examenul de capacitate, 11.3% dintre elevi au repetat anul, cei ce abandonau studiile gimnaziale în clasa a VI-a nu știau să scrie și să citească, profesorii calificați lipseau în proporție de 83,5%, cursurile fiind predate de profesori suplinitori fluctuanți. Această situație este alimentată de pregătirea deficitară a profesorilor, lipsa recompensării eforturilor de a lucra cu elevi care încep școala cu un deficit de capital educațional și material în familie, cât și de așteptările scăzute față de elevii romi. În școlile în care procentul elevilor romi era predominant, rata profesorilor necalificați era de trei ori mai mare decât rata acestora pentru întregul sistem educațional.

Școlile segregate pe criteriul etniei rome și al dezavantajului economic sunt numite *instituții "second hand"* (Surdu, 2002: 6) datorită facilităților precare, a pregătirii și frecvent a motivației scăzute a profesorilor, care determină motivația scăzută a copiilor rome de a învăța, rata crescută de abandon școlar și performanța școlară scăzută. Cadrele didactice bine pregătite tind să evite aceste școli din cauza percepției că în școlile cu procent semnificativ de copii rome „nu se poate face performanță” (Duminică și Ivăsiuc 2010). Astfel, aceste școli cumulează deficitul de infrastructură (adeseori s-a constatat lipsa avizelor de funcționare din cauza stării precare a clădirilor și infrastructurii) și deficitul de resurse umane bine pregătite și motivate.

Studiul din „Absentismul cadrelor didactice. Elevii rome în școlile primare din România” (Stoica & Wamsiedl, 2012) realizat în 2012 pe un eșantion de 220 de școli, dintre care 110 aveau un procent semnificativ de elevi rome iar 110 aveau mai puțin de 10% elevi rome, nu a identificat diferențe semnificative în privința suprafeței sălilor de clasă și nici a renovării școlilor între cele două categorii. În schimb, școlile unde numărul copiilor rome era redus aveau o dotare mai bună cu laboratoare de specialitate și, oarecum contrar așteptărilor, numărul mediu de copii/cadru didactic era mai mare în școlile „non-rome” (30 copii/cadru didactic) decât în cele cu o proporție semnificativă de elevi rome (23 copii/cadru didactic). Mediator școlar pentru rome exista doar în 57% dintre școlile din ultima categorie și 26% în școlile cu un număr mic de elevi rome. Profesor de limba română activa în 44% dintre școlile cu mulți copii de etnie romă și 16% dintre școlile din cealaltă categorie. Numărul mediu al absențelor cadrelor didactice în cazul școlilor cu mulți elevi rome era de cca. 7 ore, iar în cazul școlilor cu puțini elevi rome de doar 3 ore (Stoica și Wamsiedl, 2012); totuși, această diferență nu a fost semnificativă statistic și pentru trasarea unei concluzii ar fi necesară extinderea numărului de observații.

Vincze și Harbula (2011), au desfășurat o analiză a rezultatelor unei cercetări de tip calitativ (studii de caz), care a avut ca obiectiv principal investigarea modului în care au loc procesele de segregare în sistemul de învățământ public din regiunea de Nord-Vest a României. Rezultatele cercetării evidențiază divergența dintre abordarea elitistă a educației, care promovează separarea copiilor în clase diferite în funcție de performanțele lor școlare și abordarea incluzivă, care consideră că doar prin integrarea în clase mixte a copiilor proveniți din diferite medii socio-economice, familiale, etnice, religioase se poate crea un mediu propice învățării. Datorită unei suprapunerii considerabile a diferențierii etnice cu o diferențiere economică și de clasă socială în cazul unei păături semnificative a minorității rome, atâta timp cât segregarea pe baza performanțelor școlare va fi acceptată, segregarea etnică a copiilor rome în clasele „mai slabe” va persista (Vincze și Harbula, 2011: 145).

Lucrarea citată menționează și recomandă o serie de măsuri care, dacă ar fi aplicate ar conduce la reducerea fenomenului de segregare pe criterii etnice și la creșterea ratei succesului școlar în rândul acestei categorii de populații școlare: „întărirea hotărârilor guvernamentale în privința eliminării segregării din școli (transformarea lor în lege), și asigurarea unei reale desegregări pe plan local; (...); promovarea educației interculturale și programe comune pentru copii de diferite etnii ca elemente principale ale activităților curriculare și extra-curriculare; promovarea cooperării între familii și școală sau între familii de diferite etnii și condiție socială; organizarea unor cursuri pentru profesori pe tema inegalității și marginalizării sociale (...) recunoașterea financiară și simbolică a muncii profesorilor care se ocupă de grupuri dezavantajate; sprijin acordat prin toate mijloacele integrării copiilor dezavantajați în învățământul de masă (sprijinirea mediatorului școlar, a programelor *școală după-școală* și a programului „A doua șansă”); alocare de fonduri pentru sprijinirea materială (mese gratuite, transport, rechizite) a copiilor dezavantajați” (Vincze și Harbula, 2011: 151).

Masificarea sistemelor de învățământ la toate nivelurile sale s-a dovedit în cazul societăților care au aplicat această măsură, una necesară, în măsura în care și-au propus să țină pentru cât mai mult timp în sistem o pondere mare din populația țării. Necesară, dar nu și suficientă în condițiile în care sistemelor de învățământ „le scapă” tocmai acele categorii de populație care ar avea nevoie de mai mult sprijin pentru asigurarea participării la educație: populația defavorizată socio-economic, familial, cultural, populația aparținând minorităților etnice, populația din mediul rural mult mai slab dezvoltat comparativ cu mediul urban etc.

Puținele țări care au reușit o creștere a gradului de accesibilitate a învățământului pentru toate categoriile de populație – Finlanda, Suedia, Olanda – sunt cele care au reușit mai întâi să reducă inegalitățile socio-economice de la nivelul societății (Duru-Bellat, 2003). Autoritățile din domeniul educației nu pot decide creșterea veniturilor populației, stabilirea de măsuri care să conducă la îmbunătățirea nivelului de trai, a stării de sănătate etc., dar sunt în măsură să propună și să solicite sprijin în derularea unor programe educaționale de suport pentru a veni în sprijinul populației școlare defavorizate. Una dintre problemele cărora trebuie să le facă față autoritățile din educație este aceea că derularea oricăror programe de suport necesită alocarea de resurse financiare, materiale, umane etc. Altfel spus, promovarea, inițierea și derularea unor astfel de programe are legătură cu nivelul de dezvoltare socio-economică al unei țări.

Istoria programelor educaționale de suport este una relativ recentă – începutul anilor '70 – când s-a constatat că populația defavorizată are mari probleme cu accesul și succesul în educație. De asemenea, în urma unor studii asupra dezvoltării psiho-intelectuale a copilului s-a demonstrat că cea mai mare parte a IQ-ului se dezvoltă în primii ani de viață: 50% din inteligența unui individ se dezvoltă între 0-4 ani, 30% între vârsta de 4 și 8 ani iar 20% până la vârsta de 18 ani (Hassenforder, 1976:19). Psihologii și pedagogii au demonstrat că diferențele în ceea ce privește reușita școlară a elevilor proveniți din medii defavorizate și a celor din medii favorizate din punct de vedere socio-economic, cultural, familial se datorează într-o mare măsură insuficienței stimulării a inteligenței în primii ani de viață în cazul copiilor defavorizați. Cum în marea majoritate a statelor nivelul de învățământ preșcolar nu era foarte dezvoltat sau nu exista, s-a impus necesitatea includerii copiilor de vârstă mică în diferite programe educaționale care să-i sprijine în procesul de învățare. Astfel, la mijlocul anilor '60 în Statele Unite ale Americii și, ulterior, în Regatul Unit, s-a luat decizia organizării unor programe educaționale pentru copiii de vârstă preșcolară – *Head Start* – în care să se desfășoare activități care să-i pregătească pentru viața școlară, program ce a primit sprijin financiar din partea bugetului public. Acest program educațional – unul cu cea mai mare longevitate, atât în țara care l-a inițiat cât și în cele care l-au preluat – constă în asigurarea de servicii complete de educație și sănătate atât copiilor, cât și părinților proveniți din medii socio-economice și familiale defavorizate. Părinții sunt învățați cum să-și crească și să-și educe copiii, cum și ce tip de îngrijiri necesită aceștia, desfășurând activități comune în cadrul programului.

La nivel UE, unul dintre cele mai cunoscute programe educaționale de suport este *Zones D'Education Prioritaire* în Franța sau în varianta engleză *Educational Priority Areas*. Acest tip de program urmărește selecția unor instituții de învățământ din zone defavorizate din punct de vedere socio-economic, cultural – în special din mediul urban – și organizarea unor activități educaționale suplimentare cu elevii și cadrele didactice. Printre obiectivele urmărite de acest program se numără: reducerea analfabetismului populației, asigurarea educației de bază, facilitarea integrării populației de vârstă școlară în comunitatea extinsă și nu numai, atragerea unui număr cât mai mare de tineri în sistemul de învățământ astfel încât aceștia să nu mai poată fi expuși sau implicați în acte de delinvență juvenilă, ameliorarea rezultatelor școlare ale elevilor etc.

Din 1998 se derulează la nivel UE programul educațional PETRA. Acesta se adresează elevilor din învățământul secundar, filiera profesională. În toate statele UE această filieră educațională este frecventată mai ales de tineri care provin din medii familiale, economice, social-culturale defavorizate. Rezultatele școlare modeste obținute la nivelurile anterioare de învățământ, lipsa de informare a părinților asupra traiectoriilor educaționale și a relației dintre educație și piața muncii, aspirațiile educaționale și profesionale modeste sunt printre factorii care conduc la înscrierea copiilor în această formă de învățământ. În majoritatea statelor UE frecventarea și absolvirea acestei forme de învățământ nu permite continuarea studiilor la nivelul superior de educație astfel că absolvenții fie își continuă studiile în învățământul liceal, fie intră pe piața muncii. Programul PETRA urmărește: facilitarea tranziției tinerilor de la școală la piața muncii prin asigurarea unor stagii de formare profesională în alte state membre UE, stimularea cooperării dintre statele membre în această direcție și dezvoltarea de parteneriate în domeniul formării, diversificarea ofertei de formare astfel încât să favorizeze integrarea profesională a absolvenților, îmbunătățirea permanentă a calității educației.

Pentru a asigura cât mai multe șanse de integrare socială și profesională absolvenților acestui nivel de învățământ prin derularea și promovarea programului PETRA, s-au constatat schimbări importante în

ultimii ani la nivelul statelor membre UE. Astfel, unele state au pus accent pe dezvoltarea spiritului de inițiativă, dezvoltarea personală, a motivației și responsabilității profesionale (Germania), altele au investit în formarea personalului didactic din aceste instituții de învățământ (Belgia), Luxembourg a pus accent pe creșterea șanselor de integrare a absolvenților pe piața muncii prin asigurarea unei duble calificări în timp ce Marea Britanie a implicat firmele/întreprinderile în acest program, în scopul de a asigura tinerilor posibilitatea de a-și forma experiențe practice.

La nivelul sistemului de învățământ din România, dezvoltarea unor astfel de programe educaționale de sprijin a fost posibilă abia după anii '90. Pentru organizarea și implementarea unor astfel de programe este necesară îndeplinirea unui minim de condiții:

1. Societate democratică în care sunt recunoscute diferențele și diversitatea culturală, etnică, religioasă, socială, economică în rândul populației, nevoile specifice de natură socială, economică, educațională etc. ale unor categorii de populație (categorii de populație aparținând minorităților etnice, religioase etc., persoane cu diverse forme și tipuri de dizabilități, imigranți etc.);
2. Acceptarea tradițiilor și culturii minorităților care trăiesc pe teritoriul unui stat și includerea lor în curricula școlară;
3. Posibilitatea dezvoltării unor parteneriate public - privat, între instituții guvernamentale și non-guvernamentale, între instituții naționale și cele internaționale etc.

În ultimii ani și în România s-au dezvoltat numeroase proiecte și programe educaționale de suport pentru elevii din medii defavorizate: Laptele și Cornul, Burse școlare, programe de tip after-school. Unele dintre ele – de regulă cele finanțate prin resurse publice - se adresează unor categorii largi de populație și acoperă perioade mari de timp iar altele se concentrează doar pe anumite categorii și au o durată limitată.

Evaluarea impactului acestui tip de programe trebuie să plece de la gradul de cunoaștere al lor în rândul populației, în special a celeia căreia i se adresează.

Tabelul nr. 3.5 Acțiunile întreprinse de cadre didactice și managerii de instituții de învățământ din România în scopul derulării de proiecte educaționale

În 2007, dvs. ați căutat informații necesare derulării unui proiect educațional?	%	În 2007, unitatea dvs. de învățământ sau profesorii din cadrul ei, au derulat proiecte educaționale?	%
Da	66,1	Da	91,5
Nu	29,3	Nu	5,2
NS/NR	4,6	NS/NR	3,3

Sursa: Metro Media Transilvania, 2007

Potrivit datelor acestei cercetări majoritatea cadrelor didactice din învățământul preuniversitar din mediul urban sunt interesați nu doar de derularea unor proiecte educaționale, ci au și întreprins ceva concret în acest sens. (Tabel nr. 3.5) Diferența care se observă între interesul manifestat de către cadrele didactice în a se informa asupra posibilității derulării la nivelul școlii a unor programe educaționale și ceea ce se întâmplă efectiv într-o școală, vine din faptul că în sistemul de învățământ din România se derulează la inițiativa ministerului de resort o serie de programe educaționale de sprijin cu acoperire națională precum: *Laptele și Cornul*, *Bani pentru rechizite*, *Bani de liceu* etc. Cele mai importante diferențe dintre școli sunt date însă de implicarea acestora în alte tipuri de programe: programe educaționale de suport finanțate cu fonduri provenite din surse externe (PHARE, de exemplu), din fonduri structurale sau din finanțări prin diferite organizații non-guvernamentale sau ale unor instituții private.

Programele educaționale de suport care s-au dezvoltat în România, mai ales în ultimul deceniu sunt extrem de diverse și pot fi grupate în funcție de mai multe criterii (Neagu, 2012):

1. În funcție de obiectivul urmărit:

- programe educaționale care urmăresc cu prioritate acordarea unui sprijin financiar categoriilor de elevi defavorizați din punct de vedere socio-economic;
- programe educaționale care își propun conservarea și valorificarea culturii, tradițiilor unor categorii sociale prin organizarea de manifestări, concursuri, olimpiade pe teme culturale;
- programe educaționale care își propun recuperarea din punct de vedere profesional a unor categorii de populație care au părăsit sistemul de învățământ fără a avea un nivel minim de educație care să le permită integrarea socio-profesională.

2. În funcție de categoria de vârstă a beneficiarilor:

- programe educaționale care se adresează copiilor de vârstă mică (până la vârsta de 4-5 ani) și care nu frecventează, din diferite motive, nivelul preșcolar pentru a facilita adaptarea la viața școlară,
- programe care se adresează tinerilor care au încă vârsta școlară dar care au părăsit la un moment dat sistemul de învățământ fără să fi absolvit nivelul obligatoriu de școlarizare;
- programe care se adresează elevilor de nivel primar de învățământ (programe de tip *after-school*)

3. În funcție de apartenența la o minoritate etnică, religioasă etc.

- organizarea unor clase cu predarea în limba minorităților etnice sau organizarea unor clase bilingve (romă-română, maghiară-română etc.)
- programe educaționale organizate sub patronatul unor instituții de cult;

4. În funcție de instituția care asigură derularea unor astfel de programe:

- instituții publice (Ministerul Educației, inspectoratele școlare, primării etc.);
- instituții private (fundații, organizații non-guvernamentale, întreprinderi, firme etc.).

Clasificarea de mai sus pune în evidență faptul că, unele categorii de populație pot beneficia de toate programele educaționale de suport, în timp ce unele dintre programe se adresează doar anumitor categorii de populație.

În cadrul acestui capitol studiu vom prezenta o serie de proiecte/programe educaționale de suport adresate copiilor de etnie romă și care s-au derulat în ultimii ani în România sau sunt încă în derulare. O parte a programelor educaționale de suport sunt inițiate și finanțate de către Ministerul Educației, Cercetării, Tineretului și Sportului iar pentru a înțelege impactul lor am considerat necesară o descriere a principalelor lor caracteristici. Altele sunt inițiate, finanțate de către organizații non-guvernamentale sau de către alte instituții/firme private din România sau din alte state.

Descrierea proiectelor/programelor va urmări evidențierea impactului pe care îl au acestea asupra accesului și succesului în educație al copiilor de etnie romă și, pe termen mediu și lung, ele să poată fi preluate, aplicate și dezvoltate în cât mai multe instituții de învățământ din România.

Cele mai cunoscute programe educaționale de suport derulate în ultimii ani la nivelul sistemului de învățământ din România sunt (Neagu, 2012):

Euro 200 este un program ce constă în acordarea unui ajutor financiar în vederea stimulării achiziționării unui calculator. Este un program național care se adresează elevilor și studenților din învățământul de stat și privat acreditate, elevi și studenți care provin din familii cu venituri reduse (maxim 150 de lei/membru de familie).

Bani de liceu este un program național de protecție socială care funcționează în baza HG nr.1488/2004 și care se adresează categoriilor sociale defavorizate. În esență programul prevede acordarea unui sprijin financiar elevilor care provin din familii defavorizate (maxim 150 lei/membru familie), care își doresc să-și continue studiile în învățământul secundar (liceal, profesional).

Școală după școală este un program educațional care poate fi organizat facultativ de către instituțiile de învățământ (reglementat de actul normativ HG nr. 536/2011) la solicitarea cadrelor didactice sau la propunerea părinților elevilor. Programul este cunoscut și sub denumirea de *Program SDS* și este unul de tip complementar programului școlar obligatoriu pe durata căruia se pot organiza activități educaționale de învățare formală și nonformală cu scopul consolidării cunoștințelor și a competențelor elevilor. Organizarea programului SDS este condiționată de adecvarea activităților la nevoile elevilor aparținând categoriilor defavorizate și poate fi susținut financiar atât de la bugetul public de stat local sau general cât și din surse private sau prin finanțare din programe naționale sau europene.

Locuri pentru elevii romi în licee și instituții de învățământ superior este un program educațional care se adresează exclusiv elevilor de etnie romă cu scopul stimulării acestora de a-și continua studiile dincolo de învățământul general obligatoriu. Într-o primă etapă, programul a debutat la începutul anilor '90 când au fost alocate pentru prima dată locuri speciale în Școlile Normale (fostele Licee Pedagogice) pentru elevii de etnie romă în scopul formării de cadre didactice (învățători). Ulterior printr-un Ordin de ministru (nr. 5083/1999) această măsură a fost generalizată la nivelul tuturor instituțiilor de învățământ secundar (liceal și profesional, de ucenici). Pentru a facilita formarea unei elite intelectuale de etnie romă și în instituțiile de învățământ superior au fost prevăzute locuri speciale pentru elevii aparținând minorității rome. Dacă inițial această măsură a vizat secțiile de asistență socială din principalele centre universitare din țară (București, Cluj, Iași, Timișoara), ulterior măsura s-a extins la nivelul tuturor specializărilor și instituțiilor de învățământ superior din țară. Autoritățile nu au întreprins însă niciun studiu de impact al acestor măsuri și nu dispun de un sistem solid de monitorizare a rezultatelor obținute prin această măsură, prin care să se urmărească în timp traiectoria educațională și socio-profesională a beneficiarilor acestor măsuri. Rapoarte ale societății civile (Grigore et al. 2009) evidențiază însă punctele slabe ale acestor măsuri, subliniind că nu au fost acompaniate de eforturi de a explicita necesitatea acestora, ceea ce a condus la atitudini negative față de locurile speciale pentru romi atât în rândul romilor, cât și al ne-romilor. Cu toate acestea, având în vedere creșterea sensibilă a nivelului de educație în rândul generațiilor de tineri din anii 90 până în prezent, ipoteza că aceste măsuri sunt benefice rămâne de aprofundat prin studii riguroase, inclusiv cantitative.

Bani pentru rechizite este un program social care funcționează în baza OUG 33/2001 și care se adresează tuturor elevilor care provin din familii defavorizate, cuprinși în învățământul primar și gimnazial, cursuri de zi. Pentru a primi resursele financiare destinate achiziționării de rechizite școlare, elevii și părinții/tutorele acestora trebuie să facă dovada faptului că venitul mediu net lunar pe membru de familie realizat în luna iulie a fiecărui an nu depășește 50% din venitul salarial brut pe țară.

Laptele și Cornul este un program național de protecție socială (OGU nr.70/2003) care a debutat inițial ca o măsură pentru promovarea unei alimentații sănătoase a copiilor. Ulterior, nu doar că a devenit un instrument de protecție socială a populației școlare, ci a și fost extins de la nivelul primar de învățământ la cel gimnazial. Fiind un program național acesta se adresează tuturor categoriilor de elevi indiferent de mediul socio-economic, familial de proveniență, de apartenența etnică sau de tipul de instituție de învățământ. Sprijinul acordat prin acest program constă în asigurarea unei gustări - lapte sau produse lactate și produse de panificație – elevilor din învățământul primar și gimnazial.

A doua șansă este un program educațional care își are originea în cadrul programului PHARE 2001 Acces la educație al grupurilor defavorizate – cu focalizare pe romi. Ulterior programul a fost preluat și dezvoltat la nivelul ministerului de resort prin două acte normative Ordinul MECT nr. 5160/2005 privind

aplicarea programului *A doua șansă pentru învățământul primar* și Ordinul MECT nr. 5333/2005 privind aplicarea programului *A doua șansă pentru învățământul secundar inferior*.

Clase bilingve (română-maghiară, romani-română) este un program care poate fi organizat în momentul în care există solicitări din partea părinților și a elevilor (cel puțin 15 cereri) și presupune organizarea predării și în limba minorităților naționale. Avantajul acestui tip de program constă în aceea că permite valorificarea și menținerea „vie” a limbii și culturii unei minorități oferind posibilitatea unei mai bune cunoașteri între culturi, între diferite categorii de populație ale unei țări.

Dacă aceste programe sunt în marea lor majoritate inițiate și finanțate de la bugetul public, există și situații în care organizațiile non-guvernamentale, instituții, firme private se implică în facilitarea accesului și succesului educațional al elevilor din medii defavorizate mai ales al elevilor de etnie romă.

Oferirea de materiale școlare, îmbunătățirea facilităților educaționale și pregătirea profesorilor sunt o parte din măsurile active întreprinse de ONG-uri.

De asemenea, cercetările realizate de ONG-uri sunt exemple de practici pozitive în ceea ce privește fundamentarea adecvată a politicilor publice, cât și demersuri timide de a evidenția progresul procesului de desegregare a educației. Aceste intervenții s-au realizat pe baza unor protocoale de colaborare cu Inspectoratele Școlare și cu școlile participante, iar scopul lor nu a fost înlocuirea serviciilor publice de educație, ci capacitatea elevilor, părinților și a cadrelor didactice a de obține performanțe școlare mai bune⁸⁶.

O măsură guvernamentală ce afectează direct comunitatea de romi este implementarea componentei de desegregare școlară din cadrul proiectului Acces la Educație pentru Grupurile Dezavantajate (PHARE 2003) (ERRC 2007: pp.37-38). Aceste inițiative interveneau asupra școlilor și claselor frecventate doar de elevii romi și promovau mixtul etnic în clase și școli. În proiect erau înscrise 108 școli segregate, iar în primul an de proiect (anul școlar 2005 – 2006) măsurile de desegregare au fost implementate în 38 de școli. Cu toate acestea, raportul de evaluare a impactului acestor intervenții pe componenta de desegregare indică un succes limitat al acestora și menținerea situațiilor de segregare în majoritatea școlilor pilot (MECI 2009:106).

Aceste programe educaționale de suport au fost incluse în majoritatea strategiilor, documentelor care și-au propus ca obiectiv susținerea și facilitarea accesului și succesului în educație al populației școlare aparținând minorității rome. O serie de organizații non-guvernamentale au fost interesate de eficiența și eficacitatea acestor programe educaționale de suport și, în consecință, au desfășurat activități de cercetare, de monitorizare a programelor.

Rezultatele obținute de activitatea desfășurată de către aceste organizații reprezintă și pentru noi dar și pentru toate instituțiile, organizațiile interesate un punct de plecare în procesul de îmbunătățire a măsurilor, acțiunilor întreprinse în vederea creșterii accesului și succesului în educație al populației școlare de etnie romă. Unele activități de monitorizare, evaluare s-au concentrat pe un singur program/măsură în timp ce altele și-au extins aria de activitate asupra unui set de măsuri/programe. Dintre rezultatele obținute în urma procesului de evaluare, monitorizare a măsurilor aplicate până în prezent le vom selecta și prezenta pe cele mai relevante.

Programul *Cornul și Laptele* a fost evaluat în perioada iulie – noiembrie 2009 de fundația ECHOSOC (Arpinte *et al.* 2009). Studiul implică o evaluare a percepțiilor sociale și instituționale (reprezentanți Ministerului Educației și Cercetării, Ministerul Muncii, profesori, părinți și medici de familie) subiective asupra eficienței și eficacității programului. Metodologia utilizată în această etapă a fost preponderent calitativă, utilizându-se ca tehnică de cercetare interviul semi-structurat. Respondenții au fost selectați prin metoda bulgărelui de zăpadă. S-au intervievat 130 de persoane din 9 localități (4 orașe:

⁸⁶ Un exemplu de bună practică în acest sens este programul școală-după-școală oferit de Fundația Sacro Cuore din Baia Mare copiilor din familii dezavantajate, unde accesul la program este condiționat de frecventarea școlii.
<https://www.facebook.com/fundatia.sacro.cuore> (Accesat: 29.09.2013).

Constanța, Bacău, Iași, Brașov; 4 comune: Bârnova, Negri, Cristian, Limanu și municipiul București). Distribuția tipurilor de interviuri într-o localitate se prezintă astfel: 3 interviuri în cadrul instituțional educațional – director de școală și 2 profesori/ învățători, 1 interviu cu un medic de familie și 8 interviuri cu părinții elevilor din clasele I – VIII. În plus, evaluarea implică și o analiză a evoluției anumitor indicatori sociali și o analiză a cadrului legislativ specific programului.

Programul *Cornul și laptele* oferă un sprijin alimentar copiilor din ciclul preșcolar, primar și gimnazial în zilele în care au activități la școală. Beneficiarii direcți ai programului, elevii claselor I – VIII și preșcolarii, au constituit în medie 2.150.000 de copii în 2009.

Analiza efectivă a programului are în vedere 3 criterii de evaluare: relevanță, legitimitate și eficiență.

Relevanța programului este evidențiată în cazul provenienței copiilor dintr-o familie cu venituri reduse, din mediul rural, în special de etnie romă. Din perspectiva categoriei de copii care provin dintr-o familie cu o situație financiară bună programul reprezintă doar o risipă de resurse, o metodă populistă de a atrage simpatizanți politici.

Strategia de atribuire a beneficiilor în cadrul programului îi oferă legitimitate, deoarece adoptă o perspectivă universalistă, chiar dacă nu toți elevii aveau nevoie de acest beneficiu. Însă, dacă s-ar fi acordat în mod selectiv, doar copiilor din familii nevoiașе, programul ar fi generat frustrări atât în rândul elevilor discriminați pozitiv, datorită stigmatizării, cât și în rândul celor discriminați negativ, datorită privării de un bun de care alți copii beneficiază. Astfel, prin menținerea strategiei universaliste, legitimitatea programului este acceptată.

Eficiența programului se remarcă mai degrabă în îmbunătățirea stării de sănătate, prin oferirea unei surse constante de hrană copiilor ce provin din familii cu venituri reduse și prin asigurarea unei gustări mai sănătoase, decât ceea ce ar fi putut consuma un elev de la magazinul din jurul școlii, decât al performanței școlare unde impactul este mai greu de evaluat și, probabil, de lungă durată. În schimb, se remarcă un oarecare impact asupra frecvenței școlare, ca urmare a asigurării hranei copiilor săraci, ai căror părinți își permit cu greutate furnizarea unor alimente minime pentru supraviețuire. Totuși, trebuie avut în vedere că, datorită barierelor spațiale și sociale, copiii din comunitățile cele mai deprivate și marginalizate spațial, comunități care sunt alcătuite tipic de etnici romi ce își asigură venitul cu multă dificultate, ajung la școală doar sporadic sau nu sunt înscriși la școală din motive multiple (lipsa actelor de identitate, a avizului epidemiologic, repetenția sau absenteismul care conduc la exmatriculare etc.).

Evaluarea perceptivă a programului a avut în vedere:

- distribuirea responsabilităților la nivel familial și școlar cu privire la educația și sănătatea elevilor. Familia este instituția cu rolul cel mai important în socializarea copiilor. Însă, în situațiile unor posibilități precare a părinților de a contribui la educația copiilor, inclusiv cea sanitară, școala poate veni în sprijinul părinților și completa eforturile lor. Însă, nici sistemul educațional nu excelează în multe aspecte, ba chiar are deficiențe majore. Ceea ce autorii încearcă să precizeze este că programul *Cornul și laptele* este o inițiativă de a facilita participarea școlară a copiilor prin oferirea unor alimente adecvate nevoilor nutriționale specifice vârstei, indicând astfel și părinților ce tipuri de alimente sunt recomandabile.

- atitudinea referitoare la program variază în funcție de mediul de apartenență. Astfel, cornul și laptele este consumat în proporție de 90% în mediul rural, în timp ce în urban doar în proporție de 10% – 60%. Copii din mediul rural nu consumă produsele, le dau animalelor din gospodărie, în schimb cei din mediul urban, fie le oferă altor copii care le mănâncă, fie le risipesc. De menționat că alimentele rămase neconsumate datorită absenței copiilor sunt gestionate de școli pe baza unor protocoale stabilite de Ministerul Educației.

- calitatea produselor și impactul asupra comportamentului de consum a acestor produse. Calitatea foarte slabă asociată produselor de panificație și uneori produselor lactate atunci când li se distribuie în pachete deteriorate îi determină pe copii să nu consume produsele și să devină instrumente de joc. În plus,

lipsa de atractivitate a produselor, datorită ambalării sau consumării pe perioade îndelungate a acelorași produse, generează diminuarea consumului acestor produse.

- gestionarea programului implică deficiențe în comunicarea dintre beneficiari și furnizori în vederea sporirii calității produselor și adaptării la cerințele beneficiarilor și în ceea ce privește condițiile de depozitare;

- identificarea propunerilor alternative sau de ajustare a programului. Din interviurile realizate se remarcă percepția asupra necesității menținerii programului sub forma de adresare categorial-universalistă, dar adoptarea unor măsuri în vederea eficientizării. Astfel, se remarcă propunerile de îmbunătățire a calității produselor și a atractivității acestora prin variația produselor; de descentralizare a întregului proces permițând contractarea furnizorilor locali care ar fi mult mai deschiși decât cei regionali/ naționali în îmbunătățirea comunicării între ei și beneficiari. Alternativele programului au în vedere furnizarea de fructe sau miere, propuneri ce îngreunează și mai mult sarcina cadrelor didactice, dar asigură într-o măsură mai ridicată îmbunătățirea stării de sănătate a elevilor, cât și atractivitatea produselor și extinderea serviciilor sub forma programelor after-school, dar care nu pot fi eligibile datorită costurilor ridicate asociate mai ales în contextul actual al crizei economico-financiare și a capacității restrânse de oferire a serviciilor către beneficiari.

Concluziile la care au ajuns autorii evaluării sunt prezentate printr-o schemă clasică dar clară și concisă sub forma punctelor tari (întâmpinarea unei nevoi sociale reale și importante, dar și perspectiva universalistă de acordare a beneficiilor) și slabe ale programului (gradul ridicat de risipă în cazul utilizării produselor cu alte scopuri decât cele de asigurare a hranei; calitatea slabă a produselor și atractivitatea scăzută a acestora, datorită lipsei de variație în oferta de produse; lipsa condițiilor de depozitare și implicit alterarea produselor).

Pe lângă desfășurarea și organizarea efectivă de programe educaționale adresate copiilor de etnie romă, Organizația Policy Center for Roma and Minorities (PCRM) acordă o atenție deosebită și monitorizării acestui tip de activitate în special a celei desfășurate prin intermediul autorităților publice. În acest sens, în 2012, PCRM a desfășurat o cercetare de tip cantitativ și calitativ care a avut ca principal obiectiv evaluarea impactului măsurilor prevăzute în Strategia Guvernului României de Incluziune a cetățenilor români aparținând minorității romilor pentru perioada 2012-2020. Cercetarea s-a concentrat cu prioritate asupra unei măsuri - Măsura 2 - care prevede extinderea, derularea, monitorizarea și mediatizarea programele educaționale de sprijin care vizează stimularea participării școlare, reducerea absenteismului și obținerea succesului școlar în învățământul preuniversitar.

Dintre concluziile la care s-a ajuns, amintim (Neagu, 2012):

- inexistența unor baze de date coerente privind programele derulate la nivelul instituțiilor de învățământ, care să cuprindă numărul și tipul beneficiarilor, perioada de desfășurare, obiective, parteneri implicați, surse de finanțare, grup-țintă, activități, criterii de selecție a grupului-țintă, rezultate obținute, dificultăți întâmpinate etc.

- concentrarea excesivă a programelor de suport la nivelul învățământului primar și neglijarea celorlalte niveluri de învățământ;

- necesitatea ca normele, actele legislative în baza cărora se derulează aceste programe să fie adaptată periodic în funcție de schimbările care intervin la nivel socio-economic pentru a crește eficiența programelor educaționale de suport.

Pentru a înțelege mai bine rolul și efectele programelor educaționale vom detalia unele dintre ele, în special din categoria celor derulate de către organizații, instituții private. Dacă statul are obligativitatea de a asigura tuturor cetățenilor săi accesul și succesul în educație, mediul privat reprezintă un exemplu de implicare voluntară, o dovadă a interesului și preocupărilor sale privind bunăstarea cetățenilor în mijlocul cărora sau cu care își desfășoară activitatea.

Roma Education Fund (REF) a oferit două tipuri de burse școlare pentru sprijinirea studenților romi din România: The Roma Memorial University Scholarship Program (RMUSP) și Roma Health Scholarship Program (RHSP) (idem: pp. 39-40). OSI a creat RMUSP, care din 2005 a fost preluată spre implementare de Centrul de Resurse pentru Comunitățile de Romi în parteneriat cu REF. Numărul studenților romi care au beneficiat de program a crescut de la 228 în anul 2005 - 2006 la 976 în 2009 – 2010. Această bursă constă în acordarea, pe parcursul anului academic, a unei sume lunare în valoare de 80 Euro pentru costurile de trai de bază și de studiu. În plus, se acorda un supliment proporțional cu taxa de școlarizare, pentru studenții romi de la taxă.

Surdu și Szira (2009) evidențiau flexibilitatea sau interșanjabilitatea celor două programe prin faptul că sprijinul financiar a fost acordat în medie pe o durată de 4,2 semestre la 7% dintre beneficiarii romi ai intervențiilor afirmative.

RHSP (REF 2011: 39) a fost dezvoltată în 2008 printr-un consorțiu de organizații: OSF, REF, Active Watch Agenția de Monitorizare a Presei, Asociația Medicilor Rezidenți și Centrul Romilor pentru Politici de Sănătate – SASTIPEN. În primul an de alocare a grant-urilor au fost 35 de beneficiari (medici rezidenți și studenți la medicină), iar numărul acestora aproape s-a dublat în 2009, ajungând la 63 de beneficiari. Din 2010 și până în prezent, Fondul Social European a acordat un buget de 19.595.319 RON (aprox. 4.756.145 Euro) pentru programul de burse școlare.

Dificultatea evaluării gradului de participare al romilor în sistemul de învățământ derivă din insuficiența datelor desegregate pe etnie în rândul elevilor/ studenților, dezechilibrând pertinenta politicilor publice fundamentate pe acest subiect.

În anul școlar 2008 – 2009, Ministerul Educației, pe baza informațiilor primite de la inspectorii pe problematica romă din cadrul Inspectoratului Școlar Județean privind estimarea de peste 200.000 de persoane de etnie romă înscriși în sistemul de învățământ, a alocat 7.483 de locuri speciale pentru romi în licee/ școli vocaționale din care au fost ocupate doar 2.246 de locuri. Iar în sistemul universitar au fost alocate 611 locuri speciale în anul academic 2011-2012, însă fără specializările ordine publică și armată.

Un alt aspect pregnant în rândul populației rome, care alimentează recursiv balanța inegalităților sociale față de aceasta, este abandonul școlar. REF a dezvoltat două proiecte de reducere a abandonului școlar și de îmbunătățire a accesului și participării educaționale a copiilor din medii defavorizate.

Proiectul *Școală după Școală – primul pas spre succesul școlar și profesional* (REF n.d.a), ce a demarat în 2010 pentru o perioadă de 3 ani și care urmează să se încheie în acest an, oferă sprijin elevilor romi din ciclul primar cu risc de abandon școlar în cadrul a 50 de centre. Fiecare centru are o capacitate medie de 30 de locuri pentru copii, cărora le revin 3 învățători, 1 expert IT și 1 profesor de limba engleză. De acest proiect beneficiază 2.000 de copii din 50 de școli din trei regiuni de dezvoltare: Nord-Est, Centru și Sud-Muntenia. Proiectul se focusează pe ”educație remedială și asistență în metodele de învățare”; suport educațional în vederea îmbunătățirii performanței școlare; training intercultural pentru 283 cadrele didactice; 50 de grupuri locale de suport (reprezentanți ai autorităților locale, personal din cadrul școlilor implicate în proiect și lideri informali); asigurarea meselor zilnice pentru copii; oferirea de stimulente financiare; 1 campanie de conștientizare a importanței educației și servicii de consiliere școlară pentru părinți/ tutori și elevi.

Cel de-al doilea proiect dezvoltat de REF în 2010 - *Oportunități egale în educație pentru o societate incluzivă* - a fost implementat în 57 de școli din regiunile de dezvoltare: Nord-Est, Centru și Sud-Muntenia. Pe parcursul celor 3 ani de proiect vor fi sprijiniți 1.250 de elevi romi din ciclul gimnazial (V – VIII), care provin dintr-un mediu defavorizat. Aceștia vor beneficia individual de o bursă școlară (rechizite, mâncare, îmbrăcăminte) și un mentor de etnie romă, în vederea creșterii performanței școlare și implicit a șanselor de integrare pe piața muncii, dar și a calității educației ce le este oferită. 750 de elevi romi din clasele a VII-a și a VIII-a beneficiază de meditații la limba română și matematică de 3 ori/ lună și de servicii de consiliere și orientare profesională cu scopul îmbunătățirii accesului la ciclul secundar de studii (liceu/ școli vocaționale). La finalul proiectului se estimează că vor fi 300 de elevi romi înscriși la liceu.

Proiectul *A Good Start*⁸⁷ a fost lansat de Roma Education Fund în 2010, cu sprijinul Comisiei Europene, și se adresează unui număr de 16 localități din 4 țări europene: Ungaria, Slovacia, Macedonia și România. Proiectul pleacă de la premisa că investiția cea mai eficientă în dezvoltarea resursei umane începe de la educația timpurie, care asigură atât bazele unei participări crescute la procesul educațional, cât și rezultate școlare mai bune.

Roma Education Fund are trei parteneri internaționali (Step by Step International Association, Fundación Secretariado Gitano și Slovak Governance Institute), precum și parteneri de implementare la nivel local.

Proiectul este conceput astfel încât activitățile să se poată adapta atât la contextul local, cât și la nevoile specifice ale populației vizate. Astfel, există activități comune pentru cele 16 locații, dar și activități locale, individualizate.

Intervențiile din cadrul proiectului sunt de trei tipuri: activități menite a se desfășura în centrele specifice ale proiectului, activități comunitare și intervenții ce au loc la domiciliul copiilor. Din punct de vedere al obiectivelor activităților, acestea fac parte dintr-o gamă largă de intervenții centrate pe nevoile fiecărei familii și ale fiecărui copil. Activitățile includ: sprijinirea copiilor în participarea la învățământul formal preșcolar, formarea cadrelor didactice și a personalului de sprijin, organizarea de cursuri informale cu copiii și de cursuri pentru părinți și acordarea de sprijin individualizat pentru înscrierea la grădiniță (prin obținerea de acte de identitate sau facilitare pentru vaccinarea copiilor, în caz de nevoie). Pe lângă aceste componente de servicii individualizate, proiectul vizează de asemenea organizarea unei campanii de *advocacy* pentru a promova elementele de succes ale proiectului și a permite replicarea sa la scară largă, în alte țări europene. Dat fiind că abordarea proiectului este de a ținti explicit, dar nu exclusiv populația de etnie romă, beneficiază de această intervenție și copii și familii ne-rome din localitățile proiectului.

Numărul de familii beneficiare se ridică la peste 4350, în cele 4 țări în care s-a implementat proiectul până în momentul de față. Se preconizează însă ca activitățile de *advocacy* să aducă beneficii unui număr mult mai larg de beneficiari.

Din punct de vedere al managementului informației, unul din punctele tari ale proiectului este sistemul complex de monitorizare a indicatorilor în fiecare locație, începând de la măsurarea indicatorilor de bază până la crearea unui instrument de evaluare a comunității (Community Assessment Tool), dezvoltat împreună cu Slovak Governance Institute, Banca Mondială și Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (UNDP). Acest instrument evidențiază, pentru fiecare comunitate, discrepanțele în dezvoltarea timpurie între copiii romi și neromi, și ariile ce necesită intervenție, măsurând inclusiv indicatori precum așteptările și atitudinile părinților față de procesul educațional. De asemenea, este monitorizată activitatea cadrelor didactice formate prin proiect în domeniul interculturalității și diversității, pentru a evalua impactul formării.

Proiectul pune accentul pe construirea de parteneriate durabile și active între școală, comunitate, părinți, autoritățile locale și societatea civilă, însă nu se limitează la nivelul local. De exemplu, în Ungaria, proiectul a inclus și studenți din domeniul pedagogic și social, care au deprins abilități de lucru cu copiii și părinții romi.

În România, partenerii locali ai proiectului au fost organizația Romani CRISS, Fundația Ruhama și Asociația Step by Step, iar proiectul a fost implementat în cartierul Mofleni din Craiova și în satul Telechiu, județul Bihor. În România s-a adăugat acțiunilor comune prevăzute în proiect și o activitate de formare a mediatorilor școlari.

Clubul de Educație Alternativă este o inițiativă a Policy Center for Roma and Minorities întreprinsă într-o școală din cartierul bucureștean Ferentari, caracterizat printr-o concentrare mare a populației de etnie

⁸⁷ Informațiile din descrierea proiectului au fost preluate din broșura „A Good Start”, disponibilă la adresa http://www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/documents/a_good_start_booklet.2001.pdf, accesată în august 2013.

romă. Inițiativa vizează încurajarea și motivarea copiilor de a participa la activități extracurriculare, în scopul valorizării talentelor și abilităților fiecărui copil și a creșterii nivelului stimei de sine și al încrederii. Prin metodele de educație alternativă utilizate, inițiatorii vizează de asemenea atragerea și menținerea copiilor în sistemul educațional și valorizarea acestor metode în învățământul formal, plecând de la premisa că învățământul românesc, în forma sa actuală, are un deficit de atractivitate în rândul copiilor, care poate fi remediat prin recurgerea la activități de educație non-formală și alternativă.

În cadrul proiectului sunt implicați atât voluntari, cât și persoane din familiile copiilor beneficiari, care derulează diverse tipuri de activități, precum teatrul, muzica, street-dance, sport, activități de educație financiară și socială pe modelul Aflatoun⁸⁸.

De asemenea, în cadrul proiectului se desfășoară cursuri de sprijin, în care copiii sunt ghidați să-și efectueze temele și primesc meditații la materiile principale. De asemenea, proiectul include activități de consiliere și mentorat individual, care asigură o intervenție modelată pe nevoile fiecărui copil. Proiectul pune un accent deosebit pe abordări inovative, concentrate nu doar pe îmbunătățirea participării și rezultatelor școlare, dar și pe dezvoltarea de abilități menite să crească încrederea copiilor în sine, prin activități creative și sportive. Acestea din urmă vizează, în plus, dezvoltarea disciplinei, stimei de sine și performanțelor copiilor.

Proiectul vizează, de asemenea, și dezvoltarea cetățeniei active, a respectului între copii de diferite etnii și implicarea lor în viața comunității. Prin acestea, echipa devine o legătură între părinții copiilor și instituția școlii, arătându-le acestora că drumul de ieșire a copiilor din ghetou este educația.

În momentul de față, copiii beneficiari ai centrului de educație alternativă sunt în număr de peste 120. Rezultatele obținute arată că pe parcursul primului an de activitate a proiectului s-au îmbunătățit rezultatele școlare ale copiilor beneficiari, a crescut nivelul disciplinei în clasă și a scăzut rata abandonului școlar.

Politica de implementare a cursurilor de limba romani și de istoria și tradițiile romilor, a avut, conform analizei calitative prezentată într-un studiu din 2009 (Grigore *et al.* 2009:64-66) un impact pozitiv asupra elevilor beneficiari, în special în ceea ce privește creșterea stimei de sine, atât în rândul elevilor, cât și al părinților romi, influențând de asemenea pozitiv atitudinea părinților față de reușita educațională a copiilor lor și crescând nivelul așteptărilor în acest sens. Acest factor nu este deloc de neglijat, în condițiile în care este de așteptat ca părinții cu un nivel ridicat de așteptări în privința reușitei educaționale a copiilor lor să fie dispuși într-un grad mai ridicat să investească pe termen lung în educația copiilor decât cei cu un nivel scăzut de așteptări în acest sens.

Pe lângă proiectele și politicile care au fost descrise mai sus, literatura de specialitate identifică și alte elemente care s-au dovedit a fi ingrediente de succes în diverse proiecte educaționale pentru populația de etnie romă.

Astfel, implicarea părinților a fost identificată ca fiind crucială în succesul inițiativelor ce urmăresc creșterea accesului copiilor romi la educație și îmbunătățirea rezultatelor lor școlare (UNESCO & CoE 2007:31-32). Părinții romi trebuie percepuți ca parteneri ai instituțiilor de învățământ, cu putere de decizie la nivelul școlii egală cu cea a părinților ne-romi. Părinții romi pot reprezenta o resursă pentru activități de educație și dialog intercultural, contribuind la dezvoltarea de relații interetnice bazate pe înțelegere reciprocă. Duminică și Ivasiuc (2010:67) identifică problema dezechilibrului dintre proporția de părinți romi implicați în Comitetele de părinți și proporția totală de copii romi în 100 de școli din România: părinții romi sunt subreprezențați în structurile de decizie ale școlii, chiar în școli unde romii constituie peste 50% din numărul total al elevilor.

Educația interculturală și promovarea unui real dialog intercultural în cadrul școlii sunt, de asemenea, ingrediente de succes (Grigore *et al.* 2009:8; Ivasiuc *et al.* 2010:54). Un exemplu în acest sens

⁸⁸ <http://www.aflatoun.org/home>

este proiectul „Mozaic – Comunicare și Educație Interculturală în Comunitățile Multietnice” inițiat de Fundația Pestalozzi România⁸⁹. Implementarea educației interculturale, dincolo de suprafața pe care o constituie diseminarea stereotipă a obiceiurilor și tradițiilor, favorizează crearea unui cadru în care cultura romă este privită ca o cultură egală celei majoritare, contribuind la crearea unui mediu educațional prietenos.

În alte țări europene, asistentul educațional rom (Roma Teaching Assistant) a fost unul din elementele de succes ale mai multor inițiative în domeniul educației (UNICEF 2010:29). Acesta sprijină activitatea cadrelor didactice la clasă, contribuind la crearea unui mediu incluziv și la creșterea calității actului educațional. În combinație cu metodologiile *Step by Step*, asistentul educațional rom a dovedit un impact crescut atât asupra elevilor romi, cât și ne-romi.

Un alt exemplu de bune practici în domeniul educației preșcolare îl reprezintă Centrul de Zi „Țara Minunilor” al Primăriei Cluj-Napoca, înființat în 2005 în cadrul unui proiect PHARE și preluat apoi de către Direcția de Asistență Socială și Medicală a municipiității. Centrul de zi primește 30 de copii, majoritatea din zona segregată și extrem de precară de lângă rampa de gunoi a municipiului de la Pata-Rât și str. Cantonului, oferindu-le educație preșcolară, mic dejun, o masă caldă și posibilitate de odihnă și recreere. Centrul fiind localizat într-un cartier din vecinătatea comunității segregate, dar totuși nu în imediata sa apropiere, părinții și copii deprind încă din perioada grădiniței rutina zilnică a frecventării instituțiilor educaționale, copiii beneficiind de transport gratuit în acest scop. Copiii au astfel șanse mult mai bune de a se integra cu succes în învățământul de masă, chiar dacă provin din familii cu un deficit de resurse materiale și educaționale.

Pe lângă proiectele și politicile care au fost descrise mai sus, literatura de specialitate identifică și alte elemente care s-au dovedit a fi ingrediente de succes în diverse proiecte educaționale pentru populația de etnie romă.

Astfel, implicarea părinților a fost identificată ca fiind crucială în succesul inițiativelor ce urmăresc creșterea accesului copiilor romi la educație și îmbunătățirea rezultatelor lor școlare (UNESCO & CoE 2007:31-32). Părinții romi trebuie percepuți ca parteneri ai instituțiilor de învățământ, cu putere de decizie la nivelul școlii egală cu cea a părinților ne-romi. Părinții romi pot reprezenta o resursă pentru activități de educație și dialog intercultural, contribuind la dezvoltarea de relații interetnice bazate pe înțelegere reciprocă. Duminică & Ivăsiuc (2010:67) identifică problema dezechilibrului dintre proporția de părinți romi implicați în Comitetele de părinți și proporția totală de copii romi în 100 de școli din România: părinții romi sunt subreprezențați în structurile de decizie ale școlii, chiar în școli unde romii constituie peste 50% din numărul total al elevilor.

În alte țări europene, asistentul educațional rom (Roma Teaching Assistant) a fost unul din elementele de succes ale mai multor inițiative în domeniul educației (UNICEF 2010:29). Acesta sprijină activitatea cadrelor didactice la clasă, contribuind la crearea unui mediu incluziv și la creșterea calității actului educațional. În combinație cu metodologiile *Step by Step*, asistentul educațional rom a dovedit un impact crescut atât asupra elevilor romi, cât și ne-romi. Îmbunătățirea funcționării rețelei de mediatori școlari pentru romi, prin angajarea unui număr mai mare de mediatori și asigurarea pregătirii lor profesionale continue ar apropia sistemul din România de acest model de succes.

Programul de Stat „Romii în Letonia” 2007-2009⁹⁰ a urmărit în mod prioritar componenta educației și a adus un plus de inovație prin subcomponenta „Asistentul educațional de etnie romă”, pe lângă alte măsuri de creștere a nivelului de educație în rândul populației de etnie romă. Proiectul a primit finanțare de la bugetul de stat, iar suma totală acordată subcomponentei asistentului educațional de etnie romă s-a ridicat la puțin peste 100.000 de euro.

⁸⁹ Mai multe informații despre acest proiect se pot găsi la adresa <http://www.pestalozzi.ro/proiecte/mozaic-2>, consultată în august 2013.

⁹⁰ Informațiile referitoare la acest program au fost preluate din fișa informativă alcătuită de Consiliul Europei: http://www.coe.int/t/commissioner/Activities/GoodPractices/Latvia_RomaEducation.pdf (consultat: 9.11.2013)

Proiectul a vizat formarea unor asistenți educaționali de etnie romă care să fie integrați în școli cu procent semnificativ de romi, unde se remarcă probleme în ceea ce privește nivelul și calitatea învățământului. Asistenții educaționali de etnie romă au fost gândiți ca verigă de legătură între școală și comunitate și ca promotori ai dialogului intercultural. Față de politica mediatorului școlar aplicată în România, măsura includerii unui asistent educațional în procesul de învățământ zilnic, la clasă, apropiere în măsură mult mai mare comunitatea profesorilor de cea a părinților și este de natură să furnizeze, pe lângă avantajele pe care le presupune implicarea unei persoane de etnie romă în procesul educațional, și un mijloc de monitorizare participativă a activității profesorilor la clasă și a raportului dintre cadrele didactice și elevi. Mediatorul școlar, pe de altă parte, rămâne un actor extern mediului clasei, fără un aport specific la îmbunătățirea actului educațional în sine. Este important de reținut că tocmai în aceste zone studiile din România au identificat neajunsuri mari la nivelul sistemului de învățământ (OSI 2007:416-420; Duminică și Ivăsiuc 2010; Roma Education Fund 2012), cu precădere în școlile cu un procent semnificativ de elevi romi. În aceste școli, este problematică atât implicarea, la un nivel satisfăcător, a cadrelor didactice în activitatea educațională, cât și persistența unor atitudini și percepții discriminatorii ale cadrelor didactice față de romi. Prezența unui asistent educațional de etnie romă în clasă ar putea îmbunătăți semnificativ atât calitatea actului educațional, cât și relația dintre cadrele didactice și elevi.

În proiectul letonian, principala sarcină a asistentului educațional rom a fost asistarea copiilor romi în integrarea instituțiilor de învățământ. Pe lângă această sarcină, asistentul rom a avut ca atribuții de lucru punerea în practică a unor metode pedagogice precum planificarea, gestionarea și evaluarea activităților, asistarea copiilor romi în procesul de socializare și educație, lucrul la clasă în echipă cu cadrul didactic, participarea la alcătuirea materialului didactic astfel încât acesta să reflecte elemente de referință culturale specifice romilor, promovarea cooperării cu părinții romi, organizarea de activități extracurriculare de tip cultural, cooperarea cu mentori și consultanți în vederea îmbunătățirii activității și competențelor necesare în activitatea profesională.

Prin proiect, au fost formați 20 de asistenți educaționali romi care au fost integrați pe posturi plătite de administrația publică locală în școli cu număr semnificativ de copii romi. Asistenții au beneficiat de sprijin, consultanță și mentorat din partea Centrului pentru Inițiative în Educație (Center for Education Initiatives), o organizație neguvernamentală cu expertiză specifică atât în învățământ cât și în lucrul cu comunitățile de romi în domeniul educației. Pe parcursul proiectului, organizația a adăugat și o componentă de elaborare a unui ghid de practici pentru profesorii care lucrează cu copii romi, cu o finanțare obținută în cadrul programului PROGRESS 2007-2013.

Odată cu mediatizarea rezultatelor proiectului și a oportunității de a beneficia de serviciile unui asistent educațional de etnie romă, administrațiilor școlilor și cadrelor didactice li s-a oferit oportunitatea de a afla detalii legate de munca cu copiii romi, bazate pe principiile educației incluzive. A fost de asemenea inițiată o competiție destinată cadrelor didactice cu rezultate deosebite în activitatea lor cu copiii romi, denumită „Lacho Manuš” – cel mai bun prieten, în scopul de a dezvolta relații pozitive între cadrele didactice și copiii romi și de a motiva cadrele didactice să atingă performanțe în privința educației copiilor romi.

Ministerul Educației și Ministerul Culturii din Letonia se află în legătură strânsă cu inițiatorii proiectului, iar pe baza reacțiilor pozitive este preconizată extinderea programului și formarea unor noi asistenți educaționali de etnie romă.

Rezultatele proiectului au fost evaluate în mai multe rânduri ca fiind pozitive în locațiile unde au fost angrenați asistenții educaționali de etnie romă. Aceștia au reușit să strângă legăturile dintre cadrele didactice și părinți și să îmbunătățească nivelul rezultatelor obținute de copii la învățatură, ceea ce a determinat, în schimb, o creștere a nivelului aspirațiilor părinților romi cu privire la reușita școlară a copiilor lor. La rândul său, această creștere a așteptărilor și aspirațiilor părinților este de natură să mărească investițiile pe termen lung ale familiei în educația copiilor.

Un rezultat secundar al proiectului este și angajarea, pe piața formală a muncii, a asistenților educaționali romi, care pot deveni modele de urmat în comunitățile lor, contribuind de asemenea la ridicarea nivelului aspirațiilor în domeniul educației.

Proiectul „Reducerea abandonului școlar în rândul copiilor romi” din Bulgaria⁹¹ a fost implementat de către Centrul pentru Dialog Interetnic și Toleranță „Amalipe” în 24 din cele 28 de districte din Bulgaria, în perioada 2010-2013, cu o finanțare a Fundației America for Bulgaria.

Proiectul continuă munca Centrului Amalipe în domeniul educației, urmărind transpunerea la scară largă a modelului de intervenție educațională creat, implementat și testat cu succes de organizație. Acest model presupune schimbarea culturii organizaționale a școlii, pentru ca școala să devină un mediu incluziv din punct de vedere cultural și prietenos atât cu copiii, cât și cu părinții romi.

Elementele de bază ale modelului sunt:

- educația interculturală și sensibilizarea cadrelor didactice la cultura romă;
- crearea unui mediu incluziv, cu preluarea unor elemente culturale specifice romilor (încăpere care funcționează ca muzeu al romilor, mesaje în limba romani etc.);
- angrenarea cadrelor didactice și a copiilor în activități creative, extracurriculare, în diverse cluburi;
- formarea unui Parlament al Elevilor, în care aceștia să-și exprime părerile în mod neîngrădit;
- instaurarea unui model de funcționare a școlii „cu porțile deschise”, în care părinții sunt încurajați să participe la orice fel de activitate, oricând doresc, precum și să viziteze școala în orice moment și neîngrădiți;
- implementarea unei abordări pedagogice centrate pe elev, în care fiecare elev deține un profil actualizat de cadrele didactice, precum și un portofoliu de activități și performanțe;
- o creștere a calității educației ca urmare a elementelor de mai sus.

Ca urmare a aplicării modelului la scară de pilot, s-a observat reducerea abandonului școlar în rândul copiilor romi cu aproximativ 70%, rezultat acompaniat și de creșterea nivelului performanțelor școlare.

Un alt element de succes al metodologiei proiectului este formarea unei rețele a școlilor participante, prin care școlile cu rezultate remarcabile devin „mentori” pentru celelalte școli, facilitând astfel schimburile „peer-to-peer” și cooperarea dintre cadre didactice în scopul îmbunătățirii activității și rezultatelor lor.

Prin extinderea acestui model la scară largă, în rândul a 200 de școli, Centrul Amalipe urmărește să producă o schimbare sistemică, cu consecințe în planul politicilor publice din Bulgaria. Demonstrând un impact pozitiv al acestui model la scară largă, Centrul Amalipe vizează preluarea, la nivel de politică publică educațională, a unor elemente din modelul propus, care să îmbunătățească semnificativ calitatea procesului educațional în școlile cu procent ridicat de copii romi din Bulgaria. Proiectul conține astfel și o componentă importantă de *advocacy*, în scopul instituționalizării modelului propus și al asigurării sustenabilității proiectului.

⁹¹ Informația referitoare la acest proiect provine de pe site-ul organizației Amalipe (<http://amalipe.com/index.php?nav=projects&id=42&lang=2>; consultat: 12.11.2013) și din documentele interne ale proiectului PAIRS – Effective Programmes for the Integration/Inclusion of the Roma in South East Europe (<http://pairs-see.net/page?view=1>; consultat: 12.11.2013).

Bibliografie:

1. Arpinte, D., Cace, S., Preotesei, M. & Tomescu, C. (2009) *Cornul și laptele – percepții, atitudini și eficiență*. București: Editura Expert www.iccv.ro
2. Bădescu, G., Grigoraș, V., Rughiniș, C., Voicu, M., Voicu, O. (2007) *Barometrul Incluziunii Romilor*. București: Fundația pentru o Societate Deschisă.
3. Clase, M. Comeau, J. (1996) L'ecole et la famille: deux monde? Revue Lien Sociale et Politique – RIAC, vol. 35 Printemps www.erudit.org/revue/lsp
4. Duminică, G. & Ivasiuc, A. (2010). *O școală pentru toți? Accesul copiilor romi la o educație de calitate*. UNICEF. București: Vanemonde.
5. Duru-Bellat, Marie, 2003, *Inégalités sociale à l'école et politiques éducatives*, Paris, UNESCO, www.unesco.org/iiep
6. ENAR (European Network Against Racism) (2012) *Racism and related discriminatory practices in Romania*. Bruxelles: European Network against Racism.
7. ERRC (2007) *The Impact of Legislation and Policies on School Segregation of Romani Children*. Budapest: Westimprim bt.
8. Fleck, G. & Rughiniș, C. (2008) *Vino mai aproape. Incluziunea și excluziunea romilor în societatea de azi*. București: Human Dynamics.
9. Friedman, E., Gallová Kriglerová, E., Herczog, M. & Surdu, L. (2009) *Assessing conditional cash transfers as a tool for reducing the gap in educational outcomes between Roma and non-Roma*. Budapest: Roma Education Fund.
10. Grigore, D., Neacșu, M. & Sarău, G. (2009) *Evaluarea Politicilor Publice Educaționale pentru Rromi*. Buzău : Alpha MDN
11. Hassenforder, Jean, 1976, *Inovația în învățământ*, Editura Didactică și Pedagogică, București;
12. Cace, S.; Preoteasa, A. M.; Tomescu, C.; Stănescu, S. M.; (coordonatori), (2010) *Legal și egal pe piața muncii pentru comunitățile de romi. Diagnoza factorilor care influențează nivelul de ocupare la populația de romi din România*. București: Editura Expert. www.iccv.ro
13. Institutul de Științe ale Educației (2012) *Raport național privind măsurile întreprinse pentru punerea în aplicare a Convenției și Recomandărilor asupra luptei împotriva discriminării în domeniul educației (1960)* [Online]. Disponibil la: <http://www.ise.ro/raport-national-privind-masurile-intreprinse-pentru-punerea-in-aplicare-a-conventiei-sirecomandarilor-asupra-luptei-impotriva-discriminarii-in-domeniul-educatiei-1960> [Accesat la: 02 septembrie 2013]
14. Ivasiuc, A., Koreck M., Kovari, R. (2010) *Educația interculturală de la teorie la practică. Implementarea educației interculturale în școli multietnice din România*. [Online]. Disponibil la: <http://www.agentiaimpreuna.ro/uploads/educatia%20interculturala.pdf> [Accesat la: 02 septembrie 2013]
15. Ministerul Educației, Cercetării și Inovării (2009). *Programele PHARE Acces la educație pentru grupuri dezavantajate. Studiu de impact*. Ulrich C. (coord.). București: MECI
16. Moisă, F., Rostas, I.A., Tarnovschi, D., Stoian, I., Rădulescu, D. & Andersen, T.S. (2013) *Raportul societății civile asupra implementării Strategiei Naționale de Integrare a Romilor și a Planului*

de Acțiune al Deceniului în ROMÂNIA în 2012. Budapest: Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation.

17. Neagu, G. (2012), *Impactul programelor naționale menite să stimuleze participarea și performanța școlară. Studiu asupra măsurilor prevăzute în Strategia Guvernului României de incluziune a cetățenilor români aparținând minorităților romilor pentru perioada 2012-2020*, RCR Editorial, București;

18. Neagu, G. (2010), Educație și valori ale educației în S.Cace, A.M. Preoteasa, C. Tomescu, S. Stănescu, (coordonatori) *Legal și egal pe piața muncii pentru comunitățile de romi. Diagnoza factorilor care influențează nivelul de ocupare la populația de romi din România*, București, Editura Expert

19. OSI EUMAP (Open Society Institute) (2007) *Equal Access to Quality Education for Roma*. Budapest: Hungary.

20. REF (Roma Education Fund) (2001) *A Good Start*. [Online]. Disponibil la: http://www.romaeducationfund.hu/sites/default/files/documents/a_good_start_booklet.2001.pdf [Accesat la: 20 septembrie 2013]

21. REF (Roma Education Fund) (2011) *Country Assessment. Romania*. Budapest: Roma Education Fund.

22. REF (Roma Education Fund) (2012) *Annual Report 2012*. Budapest: Roma Education Fund.

23. REF (Roma Education Fund) (n.d.a) *Școală după Școală – primul pas spre succesul școlar și profesional*. [Online]. Disponibil la: <http://romaeducationfund.ro/proiecte/scoala-dupa-scoala/> [Accesat la: 17 septembrie 2013]

24. REF (Roma Education Fund) (n.d.b) *Oportunități egale în educație pentru o societate incluzivă*. [Online]. Disponibil la: <http://romaeducationfund.ro/proiecte/opportunitati-egale/> [Accesat la: 17 septembrie 2013]

25. Stoian, I, Mark, D. (2010) *Mid term evaluation of the decade of roma inclusion 2010*. România: Decade Watch.

26. Stoica, C. și Wamsiedel, M. (2012). *Absenteismul cadrelor didactice. Elevi romi în școlile primare din România*. Realizat de Centrul de Sociologie Urbană și Regională - CURS; Centrul Romilor pentru Intervenție Socială și Studii - Romani CRISS și Fondul de Educație pentru Romi (REF). <http://romaeducationfund.ro/download/Teacher%20Absenteeism%20%28Romanian%29.pdf> (Accesat: 29.09.2013).

27. Surdu, L., Vincze, E., & Wamsiedel, M. (2011) *Roma School Participation, Non-Attendance and Discrimination in Romania*. București: UNICEF.

28. Surdu, M. (2002) *Quality of Education in Schools with a High Percentage of Roma Pupils in Romania*. International Policy Fellowship Program of the Open Society Institute. Budapest: European Roma Rights Center (ERRC).

<http://www.errc.org/article/the-quality-of-education-in-romanian-schools-with-high-percentages-of-romani-pupils/1628> (Accesat: 29.09.2013).

29. Surdu, M., & Szira, J. (2009) *Analysis of the impact of affirmative action for Roma in high schools, vocational schools and universities*. Budapest: Roma Education Fund.

30. UNDP (2006) *At Risk: Roma and the Displaced in Southeast Europe 2006*. Brastislava: United Nations Development Programme.

31. UNICEF (2010). *Towards Roma Inclusion. A Review of Roma Education Initiatives in Central and South-Eastern Europe*. Geneva: UNICEF.
32. Vincze, E. și Harbula, H. (2011): Strategii identitare și educație școlară. Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj. http://www.edumigrom.eu/sites/default/files/field_attachment/page/node-20602/edumigromidentity-strategies-and-school-educationromanian.pdf (accesat: 29.09.2013).
33. **** *La lutte contre l'échec scolaire: un défi pour la construction européenne*, Part II, 1998, disponibil on line la www.euridyce.org

Pagini web:

http://www.euromanet.eu/documents/EDU_IntegrationProgramme_060509.pdf

<http://www.policycenter.eu/the-alternative-education-club>

<http://www.aflatoun.org/home>

CAP. 4. SĂNĂTATE ȘI INCLUZIUNE SOCIALĂ: BUNE PRACTICI

Nivelul de sărăcie cu care se confruntă comunitățile de romi este mult mai ridicat decât media națională (Zamfir *et al*, 1993; Sandu, 2005, Cace *et al*, 2010; Moisă 2013: p.87). Datorită sărăciei extreme, căreia trebuie să îi facă față, mortalitatea și incidența bolilor înregistrează valori mai ridicate în rândul populației rome (Doctors of the World USA n.d.). Populația romă are în medie o speranță de viață (63-64 de ani) cu 6-7 ani mai mică decât a populației majoritare (70 de ani) (Mercury Research 2006). Datorită nivelului ridicat de sărăcie, stigmatizării și intoleranței culturale, incidența tuberculozei, a HIV/SIDA și a hepatitei (UNDP 2002) este disproporționat de mare comparativ cu mărimea populației rome din Europa Centrală și de Est.

Bolile sărăciei sunt provocate de condițiile de viață precare, în general, întâlnite în comunitățile de romi din România, fiind indicate de o rată ridicată a mortalității. Aceste condiții fac referire la: *”frig, umiditate, igienă precară datorată apropierii de gropile de gunoi sau lipsa surselor de apă potabilă”* (Fleck & Rughiniș 2008: p. 89) și la consumarea alimentelor cu valori nutriționale reduse. Lipsa unor surse de apă potabilă îngreunează pregătirea adecvată a mâncării; hidratarea optimă; menținerea unei igiene personale adecvate ce pot declanșa transmiterea unor epidemii, viruși și boli de piele; funcționarea inadecvată a sistemului respirator.

Bolile de nutriție sunt determinate de obiceiurile alimentare și de modalitatea de pregătire a mâncării, din cauza dificultății financiare de a achiziționa alimente proaspete și a le prepara adecvat. Ceea ce determină frecvent *”carențe de vitamine, malnutriție, anemie, distonie și rahitism”* (Braham 1993). Mai mult decât atât, densitatea ridicată a populației din interiorul comunităților de romi determină creșterea gradului de dezvoltare și răspândire a bolilor ca epidemii (Fleck & Rughiniș 2008: p. 89), cât și incidența bolilor de piele și a rănilor grave provocate de densitatea locuirii. Bolile răspândite mai degrabă în rândul populației rome comparativ cu cea majoritară indică: boli digestive; boli și infecții respiratorii; infecții ale pielii, în urma auto-evaluării (UNDP 2006: pp. 61-62). Astfel, copiii romi nu au o alimentație adecvată, 40% dintre ei aflându-se la marginea înfometării (UNDP 2002). Comparativ cu populația majoritară, mortalitatea în rândul copiilor romi indică o valoare de patru ori mai mare (Braham 1993).

Tabelul nr. 4.1 Problemele de sănătate identificate (Fleck & Rughiniș 2008: p. 89)
în următoarele localități:

Incidență	Oșorhei	Coltău	Dolhasca	Glod	Sântana
	Boli respiratorii (majoritatea copiilor romi), malnutriție (majoritatea copiilor romi), paraziți (90% copii romi), TBC (60% copii romi) – cazuri de deces	Paraziți	Boli provocate de condițiile de trai – frig și umezeală	Afecțiuni respiratorii, Afecțiuni ale pielii	Intoxicații, malnutriție, boli digestive, rahitism, afecțiuni stomatologice, boli de inimă, alcoolism, degerături

În plus, condițiile de pe piața muncii influențează accesul la serviciile de sănătate, obținerea calității de asigurat, cât și riscul de boală, datorită precarității ocupațiilor, slabei calificări a angajaților și a caracterului informal al jobului (ibidem).

”Foștii mineri din Lupeni (acum șomeri) lucrau în condiții cu risc ridicat de boli profesionale; dar, după închiderea minelor, nu au mai avut acces la asistență medicală – întrucât mulți dintre ei nu au fost pensionați, ci concediați. [...] Un alt exemplu de probleme de sănătate legate de munca necalificată și precară este cel al satului Voinești din Slobozia: olăritul, o activitate economică frecventă în zonă, implică anumite riscuri în ceea ce privește sănătatea, cum ar fi intoxicația cu plumb, dar, din cauza caracterului informal al acestei activități, oamenii care o practică nu au asigurare medicală. În plus, așa cum notează Ami Oteanu [(2007) în lucrarea ”Segregarea etnică, Borat și realitatea din Glod”] în cazul comunității rome [...], colectarea pietrelor de construcție din râuri sau munca sezonieră la pădure, culegând fructe sau ciuperci, sunt activități asociate cu condiții foarte proaste de igienă”(ibidem).

Conform *Barometrului Incluziunii Romilor* (Bădescu *et. al.* 2007), starea de sănătate este percepută satisfăcător de 55% romi. O altă cercetare privind romii (Wamsiedel *et. al.* 2009), reprezentativă la nivel național, afirmă că starea de sănătate a fost evaluată pozitiv (bună/ foarte bună) de 80% dintre respondenți și negativ (proastă/ foarte proastă) doar de 4,6% respondenți. Din cercetarea *Evaluarea accesului romilor la serviciile de sănătate publică*, realizată în 2009 de Centrul Romilor pentru Politici de Sănătate – Sastipen (Moisă 2013: p.91), rezultă că starea de sănătate este apreciată pozitiv (bună/ foarte bună) de 39% romi, 30% romi o apreciază ca medie (nici bună, nici proastă), iar negativ (proastă/ foarte proastă) este apreciată de alți 30% romi. Precum și din alte cercetări: *Mediating Roma Health: Policy and Program Opportunities* (Open Society Institute 2005) și *Starea de sănătate a populației rome și accesul la serviciile de sănătate* (Cace & Vlădescu 2004) reiese auto-evaluarea optimistă a stării de sănătate, aspect care nu este confirmat prin indicatori obiectivi - speranța de viață și mortalitatea (UNDP 2002) sau date calitative. Mai degrabă, auto-percepția optimistă poate fi generată de lipsa informării medicale (Moisă 2013: p. 91).

Accesul restrictiv la serviciile de sănătate de calitate pentru romi este determinat de: informarea deficitară sau inexistentă privind generalitățile și utilizarea imunizării (45,7% romi nu au fost imunizați complet prin Programul Național); nutriția inadecvată; frecvența redusă în accesarea serviciilor medicale stomatologice (44,3% romi nu au utilizat serviciile medicale stomatologice); barierele economice identificate în accesarea serviciilor de sănătate la 1 din 5 romi; rata ridicată a auto-medicației; rata scăzută a inițiativelor de prevenție a cancerului mamar și cervical în rândul femeilor rome (89,4% dintre femeile rome (+15 ani) nu au efectuat niciodată o mamografie, iar 84,2% femeile rome (+18 ani) nu și-au făcut analizele de depistare a cancerului cervical) (Wamsiedel *et al.* 2009: pp.67-73).

Contracepția este foarte puțin dezbătută în comunitățile de romi din România (Open Society Institute 2007: p.19), spre exemplu, 23% femeile rome nu au cunoștințe despre contracepție (UNDP 2002). Din cercetări (Cace & Vlădescu 2004) reiese că 50% din respondenții romi identifică o metodă contraceptivă față de 99% din populația totală a studiului. Metoda contraceptivă identificată a fost folosită cel puțin o dată de 25% romi față de 48,2% femei și 51,3% bărbați din populația totală a studiului. Neprotejarea în timpul actului sexual crește incidența HIV-ului, amplificând riscul infectării pentru întreaga populație (Open Society Institute 2007: p.19).

Metoda contraceptivă utilizată, în cele mai multe cazuri, în comunitățile de romi este întreruperea sarcinii prin avort. Conform *Indexului de risc reproductiv*, dintre femeile rome care au avortat, în 66,7% din cazuri numărul avorturilor este mai mare de 5 în perioadă reproductivă. Deși media națională este de 2,1 avorturi la femeile de 15-44 de ani, femeile rome fac în medie 4,6 avorturi (Population Action International citat în Moisă 2013: p.88).

Limitarea accesului sau excluderea formală/informală de la serviciile de sănătate (Open Society Institute 2005; Romani Criss 2007; Moisă 2013: p.90) sunt indicate de următoarele date: 87% din romi au medic de familie; 67% din romi au încredere în medicul de familie; 56,5% romi folosesc auto-medicația, fără prescripție medicală sau metode tradiționale de tratare, neadresându-se medicului de familie. Dintre cei care în ultimele 12 luni puteau beneficia de serviciile medicului de familie, 28% romi nu au solicitat sprijinul medicului, deși necesitau îngrijiri medicale adecvate. În rândul celor de peste 50 de ani, procentul este cu mult mai mare. Lipsa accesului este explicată astfel: 38% dintre respondenții romi își motivează alegerea datorită dificultăților economice; 12% indică distanța până la cabinetul medical; alții indică comportamentul discriminatoriu al cadrelor medicale.

Accesul la serviciile medicale publice este diminuat sau nul pentru persoanele care: au o situație economică dificilă, distanță mare până la centrul de servicii medicale; educație redusă; lipsa informațiilor privind serviciile de asistență medicală; statut profesional sau etnic scăzut (Doboș 2003). Condițiile insalubre de locuit în ghetouri și accesul dificil la serviciile de sănătate, în special la un medic de familie au impact negativ asupra perioadei de recuperare pentru persoanele care lucrează, aspect sensibil în special în cazul zilierilor (Stănescu, 2011, p. 199).

Sistemul de sănătate este evaluat negativ de 60% romi, satisfăcător de 20,8% romi și pozitiv de 16,3% romi (Cace *et al*, 2010: p.60). Barierele identificate în accesarea serviciilor de sănătate de către romi, includ:

- Lipsa informațiilor privind prevenția bolilor, drepturile și modalitățile de accesarea a serviciilor medicale (Moisă 2013: p.91), cât și cele referitoare la starea de sănătate sau la tratament.

”Deși și-a petrecut ultimii ani prin spitale cu copiii, mamei nu i se spune niciodată vreun diagnostic (eventual, medicii preferau să vorbească doar cu tatăl, dar nici aceasta întotdeauna), ba chiar, la scurt timp după nașterea primului copil, a descoperit că acesta suferise o intervenție chirurgicală la cap și nici acum nu a aflat din ce cauză.” (Fleck & Rughiniș 2008: p.97)

”Dacă eu îți spun duminică, doamna doctor, mă doare coloana, mă doare aici ... îmi dă biletul de trimitere, mă trimite în alt loc ... am făcut radiografie. M-o consultat la plămâni, peste tot ... zice, domne ai probleme cu coloana și ai o spondiloză lombară. Bun. Cu aia m-am dus înapoi la medic, la urgență acolo, la neurologie ... îi dau la asistentă, că zice eu o să plec în concediu, dar o las la asistentă. Bun. Am venit înapoi, am dat la asistentă. Când m-am întors, a doua, a treia zi ... nicăieri nu o mai găsea. Doctorița zice apai io-i dau tratamentul. Stați, doamnă, eu am dat rezultatul ... cum îmi dai tratamentul ăsta? Las'că știu eu. Și l-o prescris. Eh, pastilele alea pe mine m-au atacat. Că alea erau pentru oameni cu epilepsie, cu boli psihice.” (Wamsiedel et. al. 2011: p.16)

- Lipsa asigurărilor de sănătate din cauza: resurselor financiare limitate sau inexistente (57% romi) și lipsa unui job (26% romi), conform studiului Satispen (2009: p.76 citat în Moisă 2013: p. 94). Cei mai mulți contribuabili provin din grupa de vârstă +50 de ani (71%) și cei mai puțini din grupa de vârstă 18-29 de ani (idem: p.90).

- Hotărârile Consiliilor Locale (Legea nr. 215/2001) sau redușă îmbunătățire din punct de vedere financiar a situației romilor ce beneficiau de venitul minim garantat au dus la neîncadrarea în grila pentru VMG și implicit la pierderea asigurării medicale (Legea nr. 95/2006).

- Lipsa actelor de identificare care a fost aproape complet rezolvată de mediatorii sanitari din comunitățile de romi. Conform studiului *Evaluarea accesului romilor la serviciile de sănătate publică* (2009: p.33) 1,7% romi nu au certificat de naștere și doar 2,6% romi nu dețin C.I./ B.I. (citat în Moisă 2013: p.94)

- Plata retroactivă a contribuțiilor la CNAS (Casa Națională de Asigurări de Sănătate) pentru cei care nu au contribuit niciodată, valoare calculată la nivelul salariului minim pe economie pentru o perioadă de 6 luni, sau pentru cei care au deținut calitatea de asigurat prin VMG, contract de muncă sau contract individual cu CNAS, plătind pentru întreaga perioadă cât au fost asigurați și nu au contribuit; dacă vor să dețină în continuare asigurare medicală (Legea nr. 95/2006). Conform raportului SATISPEN, majoritatea romilor nu își permit achitarea acelei sume și consideră că nu este corect să plătească pentru ceva ce nu au utilizat (Moisă 2013: p.94).

- Plata informală pentru serviciile medicale (Fleck & Rughiniș 2008: p. 93)

- Segregarea spațială în centrele medicale (plasarea în saloane atribuite doar romilor) determină marginalizarea acestei populații.

„Un exemplu al discriminării îl reprezintă segregarea pacienților în unitățile spitalicești pe criterii etnice, un fenomen care a început să ia amploare în România. Din păcate, este foarte greu să identifiți astfel de cazuri și să le supui atenției autorităților competente pentru a fi sancționate. Din discuțiile purtate, în special cu femeile rome, această practică este obișnuită în spitalul de tip maternitate și în secțiile de pediatrie. Luând în considerare aspectele prezentate mai sus, este puțin probabil să putem discuta despre egalitate de șanse în domeniul sănătății.” (Rădulescu 2012: n.p.)

- Tratamentul discriminatoriu perpetuat datorită stereotipurilor și prejudecăților personalului medical, cât și a pacienților ne-romi. Alte forme de manifestare a discriminării față de romi: limbaj peiorativ; amânarea consultului persoanelor rome în detrimentul celor ne-rome, indiferent de ordinea în care au ajuns la cabinet; încercarea de a plasa responsabilitatea tratării persoanelor rome altor cadre medicale și eludarea contactului fizic cu pacientul.

„Unele cadre medicale discriminează pacienții romi în mod direct, refuzând să îi accepte pe listele lor de clienți ai medicilor de familie sau supunându-i abuzurilor verbale ori unor tratamente degradante. La nivelul anului 1998, 28,1% din respondenții de etnie romă apreciază că romii sunt tratați mai prost atunci când merg la medic în comparație cu alte etnii.” (Romani CRISS 2007: p.22)

”Eu am stat la rând ... civilizat, cu românii la un loc, și când a ieșit și m-a văzut pe mine, l-a băgat pe ăla din spatele meu.” (Wamsiedel et. al. 2011: p.15)

”Da, exact tot el era. El mi-a spus nu la mine, du-te în partea ailaltă! Balaurule, vino în partea ailaltă. În fine, până la urmă m-am dus și când colo ... n-o vrut să mă primească. [Am mers] înapoi la camera de gardă. Atunci m-am enervat ...” (ibidem).

”Eu, dacă eram bolnavă, și sunt bolnavă, nu venea numai dacă îi spuneam. Atât. Numai dacă îi spuneam ... sau să mă consulte sau să se deranjeze de pe scaun nu, nu făcea treaba asta.” (idem: p.16)

Strategiile romilor de adaptare la modul în care este organizat și funcționează sistemul de sănătate, implică: utilizarea intensă a serviciilor medicale de urgență, în detrimentul celor preventive; solicitarea ambulanței acasă, pentru a preîntâmpina refuzul în acordarea ajutorului de urgență la camera de gardă; solicitarea ajutorului de urgență în baza unei hârtii procurate de la medic, care indică necesitatea tratamentului de urgență, chiar și în lipsa asigurării medicale. (Moisă 2013: p. 94)

Colegiul Medicilor, Ordinul Asistentelor Medicale nu au măsuri de rezolvare a acestor situații (idem: p.97). Mai mult decât atât, în *Strategia Guvernului României de îmbunătățire a situației romilor* și în HG nr. 1.221/2011 nu sunt indicate măsuri concrete de îmbunătățire a accesului la sistemul de sănătate pentru populația romă, ci doar precizări la nivel general. Măsurile precizate în Planul Sectorial, la capitolul Sănătate, pentru populația romă, se concentrează pe profilaxie: îmbunătățirea cunoștințelor de educație sanitară; prevenirea îmbolnăvirii; evaluarea stării de sănătate și amplificarea ratei de vaccinare (idem: p.93).

Perioada 2001–2004, se remarcă prin implicarea Guvernului României în co-finanțarea proiectelor/ programelor cu fonduri europene și în adoptarea și elaborarea documentului *Strategia națională de îmbunătățire a situației romilor*. În această perioadă Fundația pentru o Societate Deschisă și-a modificat structura instituțională, transmițând fondurile, know-how-ul și programele specifice comunităților de romi către rețeaua de organizații Soros Open Network. Centrul de Resurse pentru Comunitățile de Romi a preluat aceste proiecte/ programe (Cace 2006).

În *Strategia națională de îmbunătățire a situației romilor* măsurile adresate femeilor vizează sectorul sănătății prin programele de planificare familială, informare sanitară, consultații medicale și de protecție a mamei și a copilului; economic prin stimularea spiritului antreprenorial în rândul femeilor și în sectorul juridic prin prevenția și soluționarea cazurilor de violență în cadrul cărora femeile erau cel mai adesea victime (Preoteasa 2009). Tot în sectorul sănătății, sunt menționate campanii referitoare la situația culturală specifică femeilor rome (mariaje timpurii), pentru a informa și instrui personalul medical sau

măsuri de prevenție și combatere a violenței domestice (HG. nr. 430/25-04-2001). În acest sens, ANR a acordat fonduri pentru campanii de promovare a importanței sănătății având ca grup țintă femeile rome, cât și pentru realizarea unor laboratoare mobile cu personal medical și specializat adecvat în vederea efectuării analizelor de bază și oferirii serviciilor de consiliere medicală pentru femeile rome (Moisă 2013: pp. 96-97).

Inițiativele Fondului Global pentru Granturi în România au o componentă ce se adresează comunităților de romi prin lupta împotriva HIV/ SIDA și a tuberculozei. În Runda 2 au fost alocate 26.861.313\$ pentru proiectele privind HIV/ SIDA și 16.743.641\$ pentru cele referitoare la tuberculoză, iar în Runda 6 s-au alocat 12.092.735\$ pentru HIV/ SIDA și 10.834.509\$ pentru tuberculoză (OSI 2007: p.22). Un singur ONG roma a beneficiat de fondurile pentru grant-urile pe domeniul Tuberculoză, însă fondurile pentru grant-urile pe HIV/ SIDA nu au fost accesate de niciun ONG al comunității rome. Posibilitatea de finanțare a 4 proiecte și alocarea resurselor financiare doar unui singur ONG roma, indică un impact minim asupra dezvoltării societății civile rome (OSI 2007: p.27).

Obiectivele Fondului Global în cele 2 runde indică o strategie cumulativă de îmbunătățire a situației rome (idem: pp.29-30). Grant-urile pe HIV/ SIDA din runda 2 își propuneau să diminueze rata de transmitere a HIV și a bolilor cu transmitere sexuală în comunitățile rome, axându-se pe informarea, educarea și comunicarea adecvată cu membrii comunităților prin intermediul materialelor elaborate și a mediatorilor sanitari romi ce au fost formați pentru a facilita contactul între comunitate și serviciile medicale și sociale oferite de Guvernul României. Iar cele din Runda 6 își propun controlul sarcinilor și a ratei de transmitere a HIV/ BTS prin: distribuirea de prezervative; schimb de seringi; informarea, educarea și comunicarea ca urmare a educației similare oferite în rândul populației rome și ne-rome și dezvoltarea unui Help Line. Mai mult decât atât, este finanțată cercetarea comportamentului din perspectiva vulnerabilității în grupurile marginalizate. În plus, se dorește îmbunătățirea accesului la serviciile de consiliere și testare voluntară a persoanelor rome. În schimb, grant-urile pentru domeniul tuberculoză (TB) își propun în runda 2 să controleze infecția TB în comunitățile de romi și să ofere posibilitatea testării pentru HIV, astfel încât să măsoare co-infecțarea cu TB și HIV. Iar în Runda 6 se mizează pe educație sanitară prin campanii de informare și alte activități specifice dezvoltate pentru persoanele vulnerabile, inclusiv romi.

În 1996, Romani CRISS (2007: p.29) dezvoltă un model de bună practică privind accesul la sistemul de sănătate în comunitățile rome. Esența inițiativei constă în facilitarea relației între comunitate și sistemul medical prin intermediul mediatorilor sanitari, adică a femeilor rome cu educație medie. Demersurile organizației pentru consolidarea inițiativei vizează: formarea mediatorilor sanitari, întocmirea fișei postului (listă cu atribuții), elaborarea unei metodologii și advocacy pentru recunoașterea formală a ocupației de mediator sanitar (Stoian & Mark 2010: pp.26-27). Rezultatele acestui program au legitimat extinderea sa la nivel național în 2002, pornind, în 2001, de la parteneriatul între societatea civilă romă, organizațiile internaționale (Romani CRISS, OSCE, ODIHR) și instituțiile publice (Ministerul Sănătății, Direcția de Sănătate Publică etc.).

Programul de mediere sanitară reprezintă un exercițiu concret de asumare a responsabilității față de transpunerea pragmatică a măsurilor din *Strategia națională de îmbunătățire a situației romilor* în comunitățile rome prin activități precum: „campanii de educație pentru sănătate, campanii de vaccinare, campanii de instruire a femeilor rome privind importanța îngrijirii nou-născuților, planificare familială, prevenirea îmbolnăvirilor, igiena mediului și a spațiului de locuit, obținerea calității de asigurat medical etc.” (Moisă 2013: p.99). Mediatoarele sanitare se ocupă adesea de: facilitarea vaccinării; înregistrarea gravidelor și a lăuzelor și consilierea femeilor rome privind sarcina, alăptatul și îngrijirea sugarului (idem: pp.99-100).

Însă, la acestea se adaugă o serie de sarcini nespecificate în fișa postului, precum: sprijinirea instituțiilor publice abilitate în soluționarea problemelor privind lipsa actelor de identitate (Moisă 2013: p.94); sprijinirea Direcțiilor de Asistență Socială în realizarea anchetelor sociale și alcătuirea dosarelor de evaluare a eligibilității pentru: ajutorul social, indemnizația de creștere a copilului, ajutorul pentru încălzire, alocația pentru susținerea familiei, etc.; reclamații la poliție; consilierea victimelor abuzurilor; comunicarea informațiilor din partea administrației locale către comunitatea de romi; sprijinirea în

obținerea unei locuințe (idem: pp.99-100). În ceea ce privește perspectiva față de responsabilitățile precizate în fișa postului, putem spune că mediatoarele sanitare mai degrabă se implică activ în problemele comunității, decât să medieze sau să îndrume.

„Le-am mai dus și la control, la medicul meu de familie, să le facă un control de bază. Când vin la mine și îi văd că-s necăjiți, că n-au bani, că vor să-i scoată din spital că n-au asigurări, unele nu știu să citească și nici să vorbească în limba română... merg cu ele să le ajut. Zilnic plec la 8 dimineața și vin seara pe la 6-7. Merg să le aranjez și asigurările de sănătate și la finanțe... Mai bine ar fi să le explic doar unde să meargă, să nu merg cu ele de mână, dar ele nu merg fără mine și când suntem acolo strigă după mine: „A., unde ești?”, că se sperie, ca niște copii mici... Vreo 300-400 din persoanele de care mă ocup eu nu au asigurări.” (mediator sanitar, Timișoara, citat de Magyari-Vincze 2007)” (Fleck & Rughiniș 2008: p.95)

”În medie, într-o lună, mediatoarele sanitare au facilitat obținerea de ajutor social pentru 42 de persoane, numărul de beneficiari per activitate fiind mai ridicat doar în cazul activității de triaj în școli după vacanțe, activitate de care în ultima lună au beneficiat în medie 67 copii” (Moisă 2013: p.99).

Evaluările de impact ale programului nu și-au centrat atenția asupra beneficiarilor, dar nici asupra schimbărilor provenite în urma descentralizării deși, schimbarea este absolut necesară să apară la firul ierbii. Fiind nevoie de date concrete privind îmbunătățirea situației persoanelor romi în urma unor studii s-a concluzionat că există o relație pozitivă între existența mediatorului sanitar în comunitate și procentul romilor care frecventează cabinetele medicilor.

Alte efecte pozitive ale proiectului constau în: adoptarea *Standardului Ocupațional al Mediatorului Sanitar* în 2007 de către Consiliul Național de Formarea Profesională a Adulților și formarea a 575 de mediatori sanitari în 2008 de Romani CRISS, pentru a activa în comunitățile de romi (Stoian & Mark 2010: p.27).

Descentralizarea programului a început în 2009, iar noua structură presupunea alocarea anuală de fonduri de către Ministerul Sănătății (finanțator) spre primărie (angajator/ prestator), provocând efecte negative (Moisă 2013: pp.99-100), precum:

– reducerea numărului de mediatori sanitari – de la 688 de mediatori în 2008 la 420 de mediatori în 2012;

– suprasolicitarea mediatorilor – valoarea medie a numărului de beneficiari ce îi revin unui mediator sanitar este egală cu 1.400 de romi, deși în Ordinul 619/2002 este precizată o valoare de 500 – 750 de romi;

”Deci, am 3 comunități de romi din Municipiul (...), am peste 2000 și ceva de persoane pe care le am în îngrijire, le deservesc, dar fiind singură 3 ani de zile, trebuia să merg și în județ, că neavând alți mediatori... [Deci mergeați și în afara orașului, unde nu existau mediatori?] Sigur că da, mergeam și în afara orașului, unde existau probleme și medicii și DSP solicitau acest lucru la cererea pacienților.” (Mediatoare sanitară, oraș mare).

”Păi, noi dacă am fost 2 mediatoare pe (...), la un moment dat, fiind 2, am zis să ne împărțim oarecum zona. Că, atunci când trebuia să predăm o activitate noi aveam... un exemplu și acolo scria: ce comunitate deservești? Da, comunitatea (...), dar ce zone mai exact? Cum ne-am împărțit-o noi în două mediatoare, ele ar fi fost vreo 7. La un moment dat au ieșit 7 că s-a mai făcut un cartier, Deal 2, și ar fi ieșit 7. Dar ele erau 6. Deci 3 aveam eu, 3 colega mea. Deci în proiect, pentru fiecare mediatoare, erau 500-750 de beneficiari. Dar, fiind la noi mai mulți, eu aveam... prima dată 1200, cred că între timp am ajuns la 1400.” (Fostă mediatoare sanitară, oraș mare) (Briciu & Grigoraș 2011: p.18)

– neasumarea responsabilității de către finanțator sau angajator a componentelor de monitorizare, evaluare și formare profesională continuă pentru mediatorii sanitari (Moisă 2013: p.100).

”Serviciul ăsta, de asistență medicală comunitară, este, pur și simplu, lăsat de paragină. Deci noi avem, practic, acum, de curând, am aflat că noi avem un sub-coordonator, de fapt, coordonator medical, dar eu nu pot să spun că am, pentru că nu îmi cere raportul, eu vorbesc din punctul meu de vedere, ca mediator, eu da, domnule, muncesc în fiecare zi, am un caiet de activitate, îmi fac munca așa cum am învățat-o, dar nu vine nimeni să-mi ceară și mie (...) nu am în primul rând un telefon, nu am un fax, nu am ceva cu care să pot să dau și nimeni nu vine să-mi spună „Azi câte cazuri ai avut?” Deci, până să fim preluate, aveam un coordonator medical, care ne întâlneam cu fetele din județ o dată pe lună, ne întâlneam, discutam cazurile, acum nu avem pe nimeni. De ce, pentru că am fost la viceprimar, că cu dânsul vorbim, cu domnul (...) și mi-a spus clar că în cadrul primăriei (...), de fapt, încă nu funcționează acel departament din Asistență Socială care se numește Departamentul de Asistență Socio-Medicală. Și că se va înființa și când se va înființa, o să vedem...” (Mediator sanitar, Oraș mare).

”Nu știu, eu cred că în primul rând, ar trebui coordonarea medicală să fie într-adevăr din cadrul DSP, una la mână, pentru că dânsii au lucrat cu noi, să avem un coordonator medical, iar baza de date, deci să conțină nume, prenume, observații, deci să avem o fișă, pentru că eu, cât timp a fost domnul doctor coordonator, eu, împreună cu dumnealui, am lucrat la un raport de activitate pe care noi nu-l prezentam nicăieri, deci nu pentru Minister, doar pentru noi și avem acolo toate datele, cu tot felul de...luat din manualul mediatorului sanitar și lucrat puțin la el și așa știam o evidență clară. Și așa transmisesem și la ședință fetelor și fiecare fată știa clar că au intrat în comunitate atâtea persoane, prin naștere sau prin venire a persoanelor. Deci, în luna respectivă a înscris atâtea oameni la medicul de familie, a lucrat cu Direcția pentru Protecția Copilului și a pus ștampila, a lucrat cu Direcția de Asistență Socială și a pus ștampila, a lucrat cu școala, a lucrat cu... Deci vreau să vă zic că acolo era o bază de date foarte clară, în care știam toate, dar era numai pentru noi, nu se transmitea această machetă la București.” (Mediatoare sanitară, oraș mare).” (Briciu & Grigoraș 2011: pp. 16-17)

–Necesitatea formării profesionale continue este accentuată atât de mediatore, cât și de reprezentanții Direcției de Sănătate Publică. Paleta de cursuri oferite mediatorilor (Moisă 2013: p. 100) ar trebui să se extindă dincolo de domeniul medical – ”prim ajutor, educație sanitară și igienă, sarcina și nașterea” și social – ”protecția copilului, planificare familială – caracter mixt medico-social, drepturile omului, consilierea romilor, facilitarea obținerii de acte”, în domenii actuale precum: ”comunicarea, informatica, psihologia, asistența socială, etc.”.

””Eu aș dori să le fac, nu eu propriu-zis, cineva desemnat, niște cursuri, hai să le zic, de actualizare a unor noțiuni din domeniul lor de activitate. Ar fi foarte bine. Sau să le mai reamintim care le sunt atribuțiile din timp în timp. Medicii fac cursuri de pregătire, deci toți, orice profesie are cursuri de-astea...” (Reprezentant DSP)

”Deci eu acum, la ora actuală, mi-aș dori din tot sufletul să fac un curs de igienă, adică nu igienă, de prim ajutor, pentru că eu, mergând în comunitate, mă confrunt cu multe probleme și chem salvarea sau îl duc la cel mai apropiat dispensar, sau îl îndrum către serviciul de urgență, dar fiind acolo, având, așa aș putea și eu să le spun: „Uite, trebuie să faci asta!”, un pansament, un...” (Mediator sanitar Constanța)., (Briciu & Grigoraș 2011: p.22)

–Nesiguranța locurilor de muncă în rândul mediatorilor sanitar este alimentată de înnoirea anuală a contractului individual de muncă, de reticența administrației locale de a menține postul în ciuda limitărilor bugetare din ultimii ani; datorită bugetării anuale a cheltuielilor salariale alocate mediatorilor sanitari și de lipsa indicațiilor precise oferite administrației locale de către Ministerul Sănătății privind continuarea finanțării acestui program.

”Păi v-am spus că am fost preluate cu greu, pentru că nu numai primăria noastră, ci și toate celelalte, din toată România, au stat cu teamă că la un moment dat noi n-o să mai fim plătite și o să fie nevoită primăria să ne plătească. Ceea ce... lucrul era imposibil pentru că nu-și permiteau de la bugetul local. Și noi am fost preluate cam printre ultimele din județul (...), cu

greu, foarte mult greu... până la urmă am fost preluate (fostă mediatore sanitară, rural).” (idem: p.11)

– Insuficiența fondurilor pentru program provenite de la spitale, adăugându-se și lipsa parteneriatelor între Direcția de Sănătate Publică și spitalele județene (Romani CRISS 2007: pp.35-37).

– Inactivitatea Comisiei Ministeriale pentru Romi (Stoian & Mark 2010: p.27).

– Transferabilitatea cu dificultate a 30 de mediatorii sanitari angajați ai Ministerului Sănătății la nivelul administrației locale, în primele 4 luni de la începerea procesului de descentralizare (Romani Criss 2009: pp.1-2). Dificultatea menținerii locului de muncă după descentralizare s-a datorat: inexistenței resurselor financiare pentru finanțarea mediatorilor sanitari; refuzul Consiliului Local; nesemnării protocolului cu Direcția Județeană de Sănătate Publică datorită neprezentării primarului la întâlnire; etniei mediatorului sanitar; nivelul nesatisfăcător de educație al mediatorilor sanitari; nesuprapunerea localității de domiciliu cu cea în care își desfășoară activitatea și schimbării atribuțiilor. Romani CRISS a încercat să soluționeze o parte din efectele negative (Stoian & Mark 2010: pp.27 - 28) asociate descentralizării, datorită unei informări deficitare a administrației locale privind transferurile din punct de vedere legal și financiar, cât și datorită reticenței instituțiilor de a-și asuma răspunderea.

Riscurile asociate menținerii programului Mediatorii Sanitari în comunitățile de romi constau în: neasumarea responsabilității de către romi și personalul medical față de starea de sănătate a acestora și calitatea serviciilor medicale, fenomen perpetuat de dependența excesivă față de mediatorii; dezinteresul pentru îmbunătățirea practicilor medicale; auto-dagnosticarea și auto-medicamentarea; nemulțumirea populației majoritare privind discriminare pozitivă excesivă a romilor și tratarea superficială a altor probleme sociale.

Extinderea programului de mediere sanitară s-a realizat în multe țări din Europa iar rezultatele sunt considerate pozitive.

Slovenia: măsuri sanitare preventive

Îmbunătățirea obiceiurilor alimentare pentru protecția și întărirea sănătății populației rome, a fost efectuată de Institutul de Educație și Cultură Črnomelj, în parteneriat cu alte centre de educație a adulților din sudul Sloveniei. Proiectul a inclus 110 familii de romi din 28 de localități.

O analiză a alimentației și sănătății populației rome, ateliere de lucru, prelegeri și alte metode educaționale au fost folosite pentru informarea și promovarea obiceiurilor alimentare sănătoase. Scopul a fost acela de a învăța populația de etnie romă să facă mâncare sănătoasă și să dezvolte o rețea de parteneri care să-i ajute să-și protejeze și îmbunătățească starea de sănătate. Proiectul s-a axat, mai ales, pe femeile de etnie romă întrucât de obicei ele sunt cele care pregătesc mâncarea în familie. Finanțarea de 27500 Euro a provenit de la Ministerul Sănătății în cadrul unei scheme de cofinanțare pentru programe de protecție și îmbunătățire a sănătății. Proiectul a fost bine primit de populația romă care a participat în mod activ. Este considerat un succes datorită scopurilor clare și a grupului țintă bine definit și a participării active a populației rome.

Grecia – Centre Socio-Medicale

Centrul medical și social al municipalității Movri a fost creat de municipalitatea Movri în octombrie 2005 pentru o perioadă de 2 ani după care a fost extins până în iunie 2009. Centrul socio-medical amplasat la Sageika, oferă o protecție socială și a sănătății de calitate superioară pentru populația de etnie romă din zonă, circa 160 familii, sau 900 persoane. Acesta a fost un Proiect operațional regional în vestul Greciei între 2000-2006, unul dintre cele 24 de programe din Cadrul nr. 3 de sprijin comunitar (2000–2006) pentru Grecia, co-finanțat (75%) de Fondul Social European. Între octombrie 2005 și iunie 2009, finanțarea totală a fost de 457000 Euro. Scopul centrelor socio-medicale este de a furniza servicii social și de sănătate de bază, precum și sprijin juridic populației de etnie romă, pentru a-i ajuta să se integreze în societatea greacă. A fost realizată evaluarea grupului țintă pentru a înregistra nevoile populației. Apoi, informațiile în

legătură cu aspecte ale sănătății publice (activități legate de educația pentru sănătate) și despre accesul la serviciile publice de sănătate au fost transmise populației rome. Accesul la serviciile de îngrijire a sănătății a fost facilitat prin punerea comunității rome în legătură cu diferite programe sociale și de bunăstare și prin încurajarea lor de a profita din plin de aceste beneficii. Centrul a furnizat asistență juridică în relația cu serviciile publice (eliberare actelor de identitate, cărțile de bunăstare și sănătate) și a oferit servicii pentru familiile rome în domeniile educație și angajare în muncă.

Bibliografie

1. Bădescu, G., Grigoraș, V., Rughiniș, C., Voicu, M., & Voicu, O. (2007) *Barometrul Incluziunii Romilor*. București: Fundația pentru o Societate Deschisă.
2. Braham, M. (1993) *Untouchables: A study about the Roma population in Central and Eastern Europe*. Geneva: UNHCR.
3. Briciu, C., Grigoraș, V. (2011). *Evaluarea impactului programului de mediere sanitară*. București: Centrul Romilor pentru Politici de Sănătate SASTIPEN. [Online]. Disponibil la: http://www.sastipen.ro/wp-content/uploads/2012/05/Analiza-de-impact-Programul-de-Mediere-Sanitară_SASTIPEN.pdf [Accesat la: 30 septembrie 2013]
4. Cace, S, Vlădescu, C. (2004) *Starea de sănătate a populației rome și accesul la serviciile de sănătate*. București: Editura Expert.
5. Cace, S., Duminică, G. & Preda, M. (coord) (2006) *Evaluarea programelor pentru comunitățile de romi din România*. Cluj Napoca: Editura AMM Design.
6. Preoteasa, A.M., Cace, S.; Duminică, G. (coord.) (2009). *Strategia națională de îmbunătățire a situației romilor. Vocea comunităților*. București: Editura Expert.
7. Dobos, C. (2003) Accesul populației la serviciile publice de sănătate. În: *Revista Calității Vieții*, XIV (3-4). [Online]. Disponibil la: <http://iccv.ro/oldiccv/romana/revista/rcalvit/pdf/cv2003.3-4.a06.pdf> [Accesat la: 21 septembrie 2013]
8. Doctors of the World USA (n.d.) *Detailed Implementation Plan (DIP) for PVO Child Survival and Health Grants Programs*. [Online]. Disponibil la: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PDACA206.pdf [Accesat la: 19 septembrie 2013]
9. Fleck, G. & Rughiniș, C. (2008) *Vino mai aproape. Incluziunea și excluziunea romilor în societatea de azi*. București: Human Dynamics.
10. *Hotărâre pentru aprobarea Strategiei Guvernului României de incluziune a cetățenilor români aparținând minorității romilor pentru perioada 2012 – 2020*. SI HG nr. 1.221/2011 (Monitorul Oficial, Partea I, nr. 6bis din 4 ianuarie 2012). [Online]. Disponibil la: <http://www.anr.gov.ro/docs/MO6bis.pdf> [Accesat la: 28 septembrie 2013]
11. Cace, S., Preoteasa A.M, Tomescu C.: Stănescu, S. M. (coord.) (2010) *Legal și egal pe piața muncii pentru comunitățile de romi. Diagnoza factorilor care influențează nivelul de ocupare la populația de romi din România*. București: Editura Expert. www.iccv.ro

12. *LEGE nr.95 din 14 aprilie 2006 privind reforma în domeniul sănătății* (2006) SI L 95/2006. (Monitorul Oficial nr. 372 din 28 aprilie 2006). [Online]. Disponibil la: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act?ida=64032 [Accesat la: 25 septembrie 2013]
13. *LEGE nr.215 din 23 aprilie 2001 Legea administrației publice locale*. SI L 215/2001. (Monitorul Oficial nr. 204 din 23 apr. 2001 și nr. 123 din 20 feb. 2007). [Online]. Disponibil la: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act?ida=28647 [Accesat la: 25 septembrie 2013]
14. Mercury Research (2006) *Tuberculosis partnership project Romania*. Bucuresti.
15. Moisă, F., Rostas, I.A., Tarnovschi, D., Stoian, I., Rădulescu, D. & Andersen, T.S. (2013) *Raportul societății civile asupra implementării Strategiei Naționale de Integrare a Romilor și a Planului de Acțiune al Deceniului în ROMÂNIA în 2012*. Budapest: Decade of Roma Inclusion Secretariat Foundation
16. Open Society Institute (2005) *Mediating Roma Health: Policy and Program Opportunities*. New York: Open Society Institute.
17. Open Society Institute (2007) *How the Global Fund Can Improve Roma Health. An assessment of HIV and TB programs in Bulgaria, Macedonia, Romania, and Serbia*. New York: Open Society Institute.
18. *Ordinul nr. 619/2002 pentru aprobarea funcționării ocupației de mediator sanitar și a Normelor tehnice privind organizarea, funcționarea și finanțarea activității mediatorilor sanitari în anul 2002*. SI Ordinul nr. 619/2002 (Monitorul Oficial, Partea I nr. 655 din 03.09.2002). [Online]. Disponibil la: <http://lege5.ro/Gratuit/gm2tmnzx/ordinul-nr-619-2002-pentru-aprobarea-functionarii-ocupatiei-de-mediator-sanitar-si-a-normelor-tehnice-privind-organizarea-functionarea-si-finantarea-activitatii-mediatorilor-sanitari-in-anul-2002> [Accesat la: 30 septembrie 2013]
19. Rădulescu, D. (2012). Egalitatea de șanse în sistemul de sănătate publică. Studiu de caz: Îngrădirea accesului femeilor de etnie romă la serviciile oferite de Secția Obstetrică-Ginecologie. [Online]. Disponibil la: <http://www.sastipen.ro/egalitatea-de-sanse-in-sistemul-de-sanatate-publica> [Accesat la: 26 septembrie 2013]
20. Romani Criss (2007) *Servicii de sănătate și romii. Evaluarea sistemului de mediere sanitară*. București: Romani Criss. [Online]. Disponibil la: <http://www.gitanos.org/publichealth/HealthGuide/Rumano.pdf> [Accesat la: 20 septembrie 2013]
21. Romani CRISS (2009) Comunicat de presă: *Descentralizarea medierii sanitare din comunitățile de romi*. [Online]. Disponibil la: http://www.romanicriss.org/comunicare%20-%20DESCENTRALIZARE_med%20san%20-%202009.pdf [Accesat la: 20 septembrie 2013]
22. Sandu, D. 2005 *O hartă socială a comunităților de romi*, București.
23. Stănescu, S. M. (2011) Livezilor Alley, Ferentari – a marginalised occupational structure in Botonogu, F. (coordinator), *Hidden Communities Ferentari*, Expert, Bucharest
24. Stoian, I, Mark, D. (2010) *Mid term evaluation of the decade of roma inclusion 2010*. România: Decade Watch.
25. *Strategia Guvernului României de îmbunătățire a situației romilor*. SI HG. nr. 430/25-04-2001 modificată prin HG nr. 522/ 19-04-2006. [Online]. Disponibil la: <http://www.mmuncii.ro/pub/imagemanager/images/file/Legislatie/HOTARARI-DE-GUVERN/HG430-2001.pdf> [Accesat la: 27 septembrie 2013]

26. United Nations Development Programme (2002) *Avoiding the Dependency Trap, A Regional Human Development Report, The Roma in Central and Eastern Europe*. Bratislava: UNDP. [Online]. Disponibil la: http://hdr.undp.org/en/reports/regional/europethecis/Avoiding_the_Dependency_Trap_EN.pdf [Accesat la: 19 septembrie 2013]
27. UNDP (2006) *At Risk: Roma and the Displaced in Southeast Europe 2006*. Bratislava: United Nations Development Programme.
28. Wamsiedel, M., Barbu, S., Chab, T. & Jitariu, C. (2009). *Sănătate și comunitatea romă: Analiză asupra situației din România*. Madrid: FSG. [Online]. Disponibil la: <http://www.romanicriss.org/Sanatatea%20si%20comunitatea%20roma%20-%20analiza%20a%20situatiei%20din%20Romania.pdf> [Accesat la: 20 septembrie 2013]
29. Wamsiedel, M., Vincze, E., Ionescu, I. (2011) *Sănătatea romilor. Perspectiva actorilor implicați în sistemul sanitar – medici, mediatore, pacienți*. București: Romani CRISS. [Online]. Disponibil la: http://www.romanicriss.org/PDF/brosura%20osi_fara%20font_1_136.pdf [Accesat la: 27 septembrie 2013]
30. Zamfir, C.; Zamfir, E. (1993). *Țigani: între ignorare și îngrijorare*, București, Editura Expert,

CAP. 5. OCUPARE ȘI INCLUZIUNE SOCIALĂ: BUNE PRACTICI

Domeniul ocupării este unul prioritar în raport cu incluziunea socială a populației de etnie romă, fiind aria de intervenție prin care se asigură resursele materiale necesare dezvoltării în toate celelalte domenii. Persoanele de etnie roma sunt considerate grupuri vulnerabile afectate de criza locurilor de muncă.

Din cauza nivelului redus de calificare, precum și a unor bariere determinate de excluziunea socială, o parte semnificativă a romilor practică activități pe cont propriu, majoritatea dintre acestea fiind în sectorul economiei informale. Aceste activități sunt mai degrabă de subzistență, nesigure și sezoniere, speculând nișele marginale de moment ale economiei (cum ar fi comerțul de întâmpinare, recuperarea și reciclarea unor materiale etc.)

Ca tipuri ocupaționale identificate în cadrul minorității rome, menționăm:

- „romii care muncesc preponderent la negru, în slujbe fără calificare, cu beneficii modeste;
- romii foarte săraci care muncesc pe unde apucă, ocupându-se în special de colectarea fierului vechi sau a deșeurilor;
- romii care se declară casnici, dar care au fie activitate în gospodărie, fie au diferite activități ocazionale neformalizate;
- romii ocupați în activități tradiționale, cele mai frecvente fiind meșteșugăritul, artizanatul și lăutăria;
- romii cu carte, emancipați, care au un loc de muncă pe piața formală și care de regulă sunt mai tineri;
- romii de succes, cu afaceri proprii, în comerț, în domeniul imobiliar, în reciclare etc.;
- romii care muncesc în străinătate, preponderent bărbați și mai mult în agricultură (Preoteasa *et al*, 2010, p. 120)

Datele dinainte și după 1990 arată că participarea romilor pe piața muncii și nivelul acestora de calificare profesională este mult sub media înregistrată la nivel național.

Pentru a analiza situația ocupării la nivelul populației rome vom prezenta cronologic datele rezultate din diferite cercetări care au inclus în obiectivele lor aspecte legate de statutul profesional al acestei categorii de populație.

În 1992 datele indicau o slabă calificare: 79% erau necalificați, 16% aveau calificări în profesii moderne și 4% în meserii tradiționale (Zamfir, 1993), în 1998, 52% dintre romi declarau că nu aveau nicio meserie.

La nivelul anului 2002 datele de la recensământ scot în evidență că 41,2% dintre romi lucrau ca agricultori, lucrători calificați în agricultură, silvicultură, pescuit și alți 31,5% erau muncitori necalificați,

procentele corespunzătoare pentru români fiind 25,5% și respectiv 6,9%. Doar 32% dintre bărbați și 13,6% dintre femeile rome figurau ca populație activă, diferențele de gen în sfera ocupării fiind semnificative în toate domeniile.

Datele unei cercetări realizate în 2005 pe eșantion reprezentativ la nivel național relevau următoarea situație: 10% din populația de romi lucrează, 12% sunt pensionari, 2% sunt elevi sau studenți, 4% sunt inactivi din diverse motive, 72% dintre intervievați nu au loc de muncă și tind să devină dependenți de diverse forme de sprijin financiar guvernamental și local, 16,5% din totalul populației active aveau o calificare în meserii moderne, cca. 50% declară că sunt muncitori necalificați, 0,6% s-au specializat în meserii tradiționale, 56% nu au loc de muncă, 28% dintre femei s-au declarat casnice, 2% s-au declarat inapți din diferite motive iar populația efectiv activă era de doar 14%. (Cace, Ionescu, 2006, p.19)

Situația ocupării nu s-a schimbat semnificativ în ultima decadă, studiile scot în evidență pentru minoritatea romă: un grad ridicat de analfabetism. Conform studiului ICCV, 25% din populația de peste 16 ani nu știe să scrie și să citească (Cace *et al*, 2010); un nivel scăzut de calificare: 39,2% dintre cei ocupați și cei neocupați (șomeri și casnice) care și-au căutat un loc de muncă în ultimul an, declară ei înșiși că nu au nicio calificare, în timp ce 77,3% dintre ei au un nivel de școlarizare care nu le permite nicio calificare formală (Soros, 2011); rata de ocupare mult sub cea la nivel național: 57,7% față de 63% la grupa de vârstă 18-64 ani, 39,6% la grupa de vârstă 18-59 ani desfășoară munci slabe sau ocazionale, alături de alți 21% care lucrează doar în gospodărie; pentru cei peste 15 ani, o rată de ocupare de aproximativ 40% față de 58,8% la nivel național în 2010 (conform EUROSTAT); în rândul populației de 16 ani și peste, 51,5% declară că nu au lucrat niciodată, și doar 10% că au lucrat permanent, de-a lungul ultimilor ani (Tarnovski *et al*, 2012).

Puțin peste jumătate dintre romi nu au nicio meserie sau practică o activitate care nu necesită o calificare prealabilă prin sistemul formalizat de pregătire profesională. Conform *Planului regional de acțiune pentru Ocupare și Incluziune Socială 2009-2011* SE⁹², aproximativ 33,5% dintre romi nu au nicio calificare, 14,3% sunt agricultori și 4,6% sunt zilieri. Calificările moderne se întâlnesc în 37,3% din cazuri, iar cele tradiționale în 10,3% din cazuri. Potrivit rapoartelor de activitate ANOFM (2006-2010): numărul persoanelor roma cuprinse în programe profesionale organizate de ANOFM a scăzut constant în ultimii ani: 2.283 (în 2006), 1613 (în 2007), 1.109 (în 2008) și 775 (în 2009). Persoanele roma au fost constant încadrate în programele de ocupare temporară a forței de muncă, dar numărul lor a scăzut constant de-a lungul timpului.

Conform estimărilor recente din studiul *Romii din România De la țap ispășitor la motor de dezvoltare* realizat de către Agenția Împreună (martie 2013), una dintre problemele cele mai semnificative ale romilor o reprezintă lipsa locurilor de muncă stabile și oficiale. Jumătate dintre persoanele între 15 și 64 ani (active pe piața muncii) lucrează fără un contract oficial de muncă, în timp ce procentul de neromi în aceeași situație este mult mai mic, mai puțin de o zecime. Pentru cei care lucrează cu contract, există diferențe mari între romi și neromi, respectiv 46% în cazul romilor față de 90% în cazul neromilor. Datele existente în același studiu relevă faptul că ponderea persoanelor rome inactive este de 49,9%. Luând în calcul distribuția statutului ocupațional asociat cu genul, se constată că ponderea bărbaților romi activi este de 52%, iar a femeilor de 26%.

Ocuparea în meserii tradiționale cuprinde un segment de 4 - 5% (activi sau cu venituri în ultima lună din această sursă – Zamfir&Preda, 2002; Cace *et al*, 2010). Inactivitatea sau activitatea în meserii tradiționale este mai degrabă asociată cu lipsa studiilor, după cum angajarea este mai probabilă în urma studiilor profesionale sau superioare. Din totalul populației ocupate, aproape 2/3 (63.6%) sunt persoane angajate, restul regăsindu-se în activități tradiționale, pe cont propriu sau antreprenoriat (Cace *et al*, 2010).

Conform unui raport realizat de UNDP : *Economia socială și comunitățile de romi – provocări și oportunități* în cadrul proiectului „Economia socială ca soluție a dezvoltării comunităților rome din

⁹² PRAO SE 2009-2011, disponibil online la: http://www.fseseuest.ro/271_PRAO_2009-2011_STP_SE_varianta_finala_cu_coperta.pdf, (Accesat : 19.09.2013)

România”,⁹³ în 2012, rata de ocupare (15-64 ani) la populația de romi era de 30%, cu o diferență mare în rata de ocupare între femei și bărbați: doar 19% dintre femeile rome erau angajate, în timp ce bărbații înregistrau o pondere de 42%. Situația ocupării tinerilor (15-24 ani) este de asemenea problematică, doar 22% dintre aceștia fiind activi pe piața muncii. La nivelul anului 2011, datele cercetării UNDP arată că în totalul populației de romi angajate (15-64 ani), 43% erau muncitori necalificați, 9% erau semi-calificați, 18% erau muncitori calificați, 16% erau zilieri, și doar 2% reprezentau „gulerele albe”, 1% erau funcționari publici și 3% aveau o afacere pe cont propriu. Raportat la populația de non-romi diferențele sunt de 2-3 ori mai mari. În conformitate cu aceleași date UNDP, în rândul populației de romi șomajul este de cca.2 ori mai mare decât la populația de non-romi, atât la nivelul întregii populației active, cât mai ales la nivelul tinerilor de 15-24 ani. În rândul femeilor șomajul este și mai accentuat, grupul cel mai vulnerabil fiind tinerele femei rome (15-24 ani), unde șomajul atingea în 2011 o cotă de 62%.

Comparând datele actuale cu cele disponibile la nivelul anului 1998, se constată că situația romilor s-a îmbunătățit parțial din acest punct de vedere, procentul romilor angajați cu contract crescând în acest interval cu puțin peste 10%, creștere coroborată și de scăderea procentului persoanelor care lucrează fără contract cu aceeași valoare.

Raportul *Riscuri și inechități sociale în România*⁹⁴ elaborat de Comisia Prezidențială pentru „Analiza Riscurilor Sociale și Demografice” (CPARSD) în 2009 scoate în evidență că „aproximativ 53% dintre bărbații romi și 23% dintre femeile rome realizează muncă plătită, [...] doar 36% dintre bărbații romi care realizează muncă plătită sunt salariați, comparativ cu 77% dintre bărbații care nu aparțin minorității rome. Raportat la totalul populației adulte, doar 19% dintre bărbații romi și 11% dintre femeile rome au statut de angajați, comparativ cu 40% dintre bărbații de alte etnii și respectiv, 31% dintre femeile de alte etnii.” Conform aceluiași raport „56% din toate persoanele roma ocupate lucrează în sectorul informal, față de 15% din persoanele ocupate de etnie română și 12% din cele de alte etnii.” De asemenea „rata de participare la forța de muncă a romilor este mult mai mică decât la nivelul întregii populații – în 2007, 36.3% din toate persoanele de etnie romă, prin comparație cu 46.4% din populația totală, cu o rată de activitate extrem de mică (28%) pentru femeile roma.” (Stănculescu, 2009, p. 56)

Situația ocupării la romi s-a agravat însă în 2011, conform datelor UNDP – mai precis rata de ocupare (15-64 ani) la populația de romi era de doar 30% iar la non-romi de 44%, cu o diferență extrem de mare în rata de ocupare între bărbați și femei la populația de romi: doar 19% dintre femeile rome erau angajate, în timp ce bărbații aveau o pondere de 42%. Diferențele se estompează însă în ceea ce privește rata activității, la romi fiind de 45% și la non-romi de 54% (cu diferențe semnificative între bărbați și femei). Situația ocupării tinerilor (15-24 ani) este problematică atât la romi cât și la non-romi, doar 22% respectiv 24% dintre aceștia fiind ocupați. La ambele populații există diferențe semnificative între femei și bărbați în ceea ce privește rata de ocupare în acest segment de vârstă, ponderea femeilor ocupate fiind de cca. 3 ori mai redusă comparativ cu bărbații (vezi tabelul de mai jos).

Tabelul nr.5.1 Indicatori privind participarea pe piața muncii

	Bărbați		Femei		Total	
	Romi	Non-Romi	Rome	Non-Rome	Romi	Non-Romi
Rata ocupării (15-64)	42%	56%	19%	34%	30%	44%
Rata ocupării (15-24)	32%	38%	10%	13%	22%	24%
Rata șomajului (15-64)	28%	16%	43%	21%	33%	18%
Rata șomajului (15-24)	34%	24%	62%	36%	43%	28%

⁹³ Disponibil în variantă electronică la adresa:

http://www.undp.ro/libraries/projects/Economia_Sociala_si_Comunitatile_de_Romi_Provocari_si_Oportunitati.pdf, (Accesat la 16.09.2013)

⁹⁴ M. Preda (coord.), 2009, „Riscuri și inechități sociale în România”, Polirom, disponibil online la următoarea adresă: www.presidency.ro/static/CPARSDR_raport_extins.pdf, (Accesat la data de 18.09.2013)

Rata activității (15-64)	57%	67%	34%	42%	45%	54%
Rata experienței de ne-ocupare (15-64)	47%	19%	56%	34%	51%	26%
Rata experienței de ne-ocupare (15-24)	70%	50%	75%	80%	73%	64%
Incidența angajării informale (15-64)	69%	23%	54%	14%	65%	19%
Incidența angajării informale (15-24)	76%	12%	79%	0%	77%	8%

Sursa: UNDP/Banca Mondială/Comisia Europeană, 2011

Șomajul reprezintă o problemă la ambele grupuri; la populația de romi șomajul este de cca. 2 ori mai mare, atât la nivelul întregii populații active cât mai ales la nivelul tinerilor 15-24 ani. În rândul femeilor șomajul este și mai accentuat, grupul cel mai vulnerabil fiind femeile tinere rome (15-24 ani) unde șomajul atinge în 2011 o cotă de 62%. Ocuparea în sectorul informal a crescut între 2008 și 2011, puțin mai accentuat la populația de romi (15-64 ani) unde cca. 7 din 10 persoane lucrează în economia informală față de 2 din 10 în cazul non-romilor. Diferențele se acutizează însă în cazul populației cu vârsta cuprinsă între 15-24 de ani ocupată în economia informală. Astfel, doar 8% dintre non-romii 15-24 ani se încadrează în această categorie, în timp ce la populația de romi procentul corespunzător este de 77%.⁹⁵

Gradul scăzut de calificare și cel de ocupare sunt direct responsabile pentru nivelul scăzut de venit al familiilor rome. Poziția în distribuția veniturilor monetare a rămas practic neschimbată față de 1998: venitul mediu per capita reprezenta în 2010 12% din salariul mediu pe economie față de 15% în 1998, iar proporția celor care nu dobândiseră niciun venit în ultima lună a fost de 4,2% față de 4,5% (Zamfir&Preda, 2002; Cace *et al*, 2010).

La nivelul anului 2011, datele cercetării UNDP arată că în totalul populației de romi angajate cu vârsta între 15-64 ani, 43% erau muncitori necalificați, 9% erau semi-calificați, 18% erau muncitori calificați, 16% erau zilieri, și doar 2% reprezentau „gulerele albe”, 1% erau funcționari publici și 3% aveau o afacere pe cont propriu. Raportat la populația de non-romi diferențele sunt de 2-3 ori mai mari (vezi tabelul următor).

Tabelul nr. 5.2 Structura ocupațiilor 2011

Ocupații	Roma	Neroma
Patron	3%	4%
Manager	0%	1%
Profesiuni liberale	0%	5%
Cadru	2%	8%
Lucrător administrativ	1%	6%
Maistru, tehnician	0%	3%
Muncitor calificat	18%	43%
Muncitor semi-calificat	9%	3%
Muncitor necalificat	43%	16%
Cadru militar	0%	1%
Funcționar public	1%	4%
Agricultor	2%	2%
Muncitor agricol	16%	2%

⁹⁵ Studiul: Economie socială și comunitățile de romi – provocări și oportunități, UNDP, 2012, disponibil online la: http://www.undp.ro/libraries/projects/Economia_Sociala_si_Comunitatile_de_Romi_Provocari_si_Oportunitati.pdf, (Accesat la: 19.09.2013)

Ocupații	Roma	Neroma
Alte categorii	6%	2%

Sursa: UNDP 2011

Analiza datelor cercetărilor prezentate ne conduc la concluzia că o pondere redusă din populația romă în vârstă de muncă are un loc de muncă stabil care să-i permită obținerea unui venit. Cauzele acestei situații sunt determinate atât de factori externi – de exemplu, evoluția economiei României – dar și de factori interni care țin de populația romă – de exemplu, nivelul scăzut de pregătire școlară și profesională.

Romii se simt extrem de discriminați pe piața muncii, îndeosebi la angajare (Neguț, 2010, p. 67-68). Cercetarea BIR 2006, a arătat că pe o scală de la -100 la +100 a *Indicelui Opiniei Dominante* (IOD), romii se plasează la valoarea 35 în timp ce valoarea corespunzătoare la nivelul eșantionului național era de -10 (Voicu, 2007, p. 60).

Așa cum se sublinia într-o serie de rapoarte, „*nivelul scăzut de instruire al romilor și atitudinile discriminatorii la adresa acestora determină un acces dificil și poziții marginale pe piața muncii.*” (Stănculescu, 2009, p. 64)

Dacă asupra factorilor de natură externă este mai dificil de intervenit, factorii de natură internă pot fi modificați astfel încât influența lor asupra integrării profesionale a etnicilor romi să fie minimă sau total eliminată. Intervenția asupra factorilor de natură internă poate fi realizată prin derularea unor programe atât la nivelul instituțiilor statului – AJOFM-uri – cât și prin accesare de fonduri structurale. În ceea ce privește primul tip de intervenție, analiza datelor relevă faptul că eficiența lor este destul de limitată. AJOFM-urile, deși au o ofertă de locuri de muncă și vin cu un pachet de măsuri active care se adresează direct populației în vârstă de muncă de etnie romă, reușesc într-o mai mică măsură integrarea profesională a acestora. Cauza – oferta de locuri de muncă nu este corelată cu nivelul de pregătire școlară și profesională a acestei categorii de populații. De asemenea, oferta de cursuri de formare profesională și recalificare sau reconversie profesională se adresează acelor categorii de populații care au cel puțin nivelul obligatoriu de școlarizare. Așa cum am constatat, nivelul de școlarizare al etnicilor romi este foarte scăzut, motiv pentru care și accesul la oferta AJOFM-urilor este limitată. Pentru a crește eficiența măsurilor active promovate de AJOFM-uri, ar fi necesară cooperarea dintre cele două ministere: Ministerul Educație și Ministerul Muncii.

În cazul celui de-al doilea tip de intervenție – prin programe finanțate din fonduri structurale – rezultatele se dovedesc mai favorabile integrării pe piața muncii a populației de etnie romă pentru că, cele mai multe astfel de programe prevăd un set complex de intervenție: educație, calificare profesională, stabilirea unor parteneriate cu potențialii angajatori și înființarea unor micro-întreprinderi în care sunt angajați beneficiarii programelor.

Luând în calcul că integrarea/incluziunea minorității romilor solicită pe lângă abordarea documentelor programatice și a instituțiilor destinate implementării acestora și prezentarea unor bune practici, în continuarea capitolului vor fi prezentate studii/proiecte realizate în domeniul incluziunii romilor în câmpul muncii la nivel național. Studiile și proiectele prezentate au rolul de a reliefa modalități diferite abordate în proiectele implementate, pentru a crește gradul de ocupare a forței de muncă având în vedere atât nevoile pieței muncii, cât și integrarea socială a romilor. O atenție sporită se acordă descrierii factorilor de succes sau bunelor practici care au asigurat o bună implementare a proiectelor, precum și sustenabilitatea acestora. Practicile pozitive din domeniul ocupării prezentate, vizează creșterea angajabilității și a ratei de angajare a persoanelor de etnie romă cu profiluri diferite (tineri, adulți, meșteșugari tradiționali, persoane din mediul rural, femei). Au fost identificate proiecte ce îmbină mai multe domenii într-o abordare integrată, complexă.

Studiile/proiectele au avut ca obiectiv general evidențierea situației romilor pe piața muncii, identificarea nevoilor acestora în acord cu cerințele pieței muncii actuale, cu accent pe creșterea ratei de ocupare a cetățenilor de etnie romă, creșterea nivelului lor de trai și diminuarea discriminării care îi afectează.

Studiul cel mai recent: *Romii din România. De la țap ispășitor la motor de dezvoltare*, realizat de către Agenția Împreună (martie 2013) a fost realizat în cadrul proiectului „Observatorul pentru Romi” Studiul evidențiază cauzele reale ale excluziunii sociale a unei părți semnificative din minoritatea romă, punând accent pe interconexiunile dintre probleme din domenii diferite (printre care și ocuparea), într-o abordare teoretică integrată ce are drept scop oferirea unei perspective largi asupra problematicii incluziunii romilor. Raportul redă într-o notă bine creionată, atât rezultatele analizei statistice a unei serii de indicatori de incluziune socială privind minoritatea romă din România, cât și analiza cauzalităților dintre fenomenele pe care politicile publice, spre beneficiul romilor, trebuie să le combată. Sunt prezentate rezultatele cercetării în domeniile locuirii și infrastructurii, ocupării, sănătății, educației și migrației, analiza menționează sistematic în fiecare dintre domenii, legătura dintre fenomenele observate, amploarea acestora și cauzelor lor. Studiul este motivat prin poziția conform căreia, romii din România nu trebuie să mai fie percepuți ca povară a societății și ca țap ispășitor, ci ca o resursă de a cărei dezvoltare depinde însăși bunăstarea României și parcursul său economic, politic și social în Europa. Rezultatele cercetărilor derulate de către Agenția „Împreună” pe indicatorii de incluziune socială a minorității rome din România apar într-un moment-cheie, când se redefineste Strategia Națională de Incluziune a Romilor, când se stabilesc prioritățile perioadei de finanțare 2014-2020 pentru Fonduri Europene, Decada Incluziunii Romilor se apropie de evaluarea finală, iar comunitatea internațională pregătește obiectivele de dezvoltare de după anul 2015. Proiectul *Observatorul pentru romi: de la date la progres* implementat de către Agenția de Dezvoltare Comunitară „Împreună” (2012) are ca scop colectarea de date referitoare la indicatorii de incluziune socială a romilor pentru a sprijini decidenții politici în formularea politicilor adaptate și eficiente de incluziune socială a romilor. Obiectivul general l-a constituit generarea de date privind indicatorii de incluziune socială a romilor. Unul dintre obiectivele specifice ale proiectului îl reprezintă identificarea unor practici pozitive la nivel european în domeniul incluziunii sociale a romilor și diseminarea acestora la nivel național, în scopul replicării intervențiilor de succes și a asimilării unor lecții din experiența altor state. În cadrul proiectului se identifică practici pozitive și se furnizează recomandări referitoare la politici, cu ajutorul participării directe a comunității rome, a societății civile și a experților în domeniul incluziunii sociale. Prin furnizarea datelor fiabile, Observatorul contribuie la formularea unor strategii și politici de incluziune sustenabile și bine direcționate. În acest mod, proiectul răspunde unei reale nevoi resimțite deopotrivă de decidenții politici și de analiști, se identifică noi arii de interes pentru aceștia în ceea ce privește romii din România.

Proiectul *Centre Comunitare de Resurse, instrumente strategice în procesul de îmbunătățire a situației grupurilor vulnerabile din mediul rural*⁹⁶ a fost implementat în perioada 2010-2013 de Centrul Romilor pentru Politici de Sănătate SASTIPEN, în parteneriat cu Agenția de Dezvoltare Comunitară „Împreună” și Centrul de Resurse și Formare în Profesiuni Sociale „ProVocație”. Printr-o abordare integrată și o targetare explicită, dar nu exclusivă a populației de etnie romă din mediul rural, inițiatorii proiectului și-au propus intervenții integrate în domeniile ocupării, antreprenoriatului, asistenței sociale și sănătății în 15 comunități rurale din trei regiuni de dezvoltare (Nord-Est, Centru și Sud-Est), prin furnizarea de servicii integrate prin intermediul centrelor de resurse înființate. Proiectul a inclus de asemenea și o componentă esențială, cea de lobby și advocacy prin care să se asigure, după terminarea finanțării, preluarea centrelor de către autoritățile publice locale și continuarea activităților pe termen lung. Obiectivele proiectului au vizat: crearea centrelor, ca furnizoare de servicii de sprijin integrate pentru populația din mediul rural; valorificarea potențialului antreprenorial și dezvoltarea competențelor specifice acestui domeniu, cu focalizare pe persoanele de etnie romă; crearea unei rețele a centrelor care să promoveze, susțină și dezvolte, la nivel local, regional și național, modelul de stimulare a ocupării în mediul rural.

Activitățile desfășurate în cadrul centrelor s-au axat pe două tipuri de servicii: pe de o parte, consilierea individualizată, formare profesională, consiliere pentru integrarea pieței muncii, asistență pentru dezvoltarea unei activități antreprenoriale, iar pe de altă parte servicii integrate de asistență socială și medicală menite să îmbunătățească starea de sănătate a beneficiarilor și să crească motivația lor de a se

⁹⁶ Informația din această secțiune a fost preluată atât de pe site-ul proiectului (<http://www.sastipen.ro/proiecte-fse/centre-comunitare-de-resurse-ccr-proiecte>, (Accesat la 20.09.2013), cât și din raportul final al proiectului, publicat sub forma a trei volume distincte. Acestea figurează în bibliografie.

integra piața muncii sau a demara activități antreprenoriale. Proiectul a vizat de asemenea, creșterea nivelului resurselor umane de la nivel local, prin implementarea unui program de mentorat și formare profesională pentru crearea unui grup de persoane resursă în comunitate (mediator școlar, mediatore sanitară, asistent și facilitator comunitar), menite să asigure inclusiv continuarea activităților în beneficiul comunității după terminarea proiectului. Activitățile de sprijin, consiliere și formare au vizat atât includerea pe piața muncii a unor persoane formate în meserii de actualitate, cât și demararea unei afaceri folosind resursele existente la nivel local.

*Programul de mediere sanitară*⁹⁷ chiar dacă vizează în mod prioritar domeniul sănătății, contribuie inclusiv la creșterea angajabilității și a ratei de angajare a femeilor rome în poziția de mediator sanitar. *Programul de mediere sanitară* are o istorie lungă, fiind inițiat de organizația Romani CRISS în anii nouăzeci, pentru a deveni apoi politică publică preluată de către autoritățile centrale și implementată la nivel local inclusiv prin strategia de îmbunătățire a situației romilor. Programul a fost de nenumărate ori definit ca practică pozitivă în domeniul sănătății, însă ne vom referi la componenta sa de formare și angajare a femeilor rome în poziția de mediator sanitar. Studiile anterioare referitoare la impactul acestui program au evidențiat efectele pozitive ale acestuia în ceea ce privește promovarea femeilor rome pe piața muncii și în roluri de leadership în rândul comunităților de romi (FSG 2007, p. 40-42), contribuind la schimbarea raportului de putere în familie și în comunitate și la promovarea femeilor rome în afara sferei private. *Programul de mediere sanitară*, implementat de Centrul Romilor pentru Politici de Sănătate SASTIPEN, urmărește creșterea ratei de ocupare în rândul femeilor de etnie romă și facilitarea accesului lor pe piața muncii, prin înființarea unui mecanism sustenabil, constituit dintr-un Centru de Formare și Certificare a Mediatorilor Sanitari, dezvoltarea unei Unități de Asistență Tehnică, Monitorizare și Evaluare a activității mediatorilor sanitari și derularea unei campanii de lobby și advocacy cu scopul creșterii ratei de ocupare în rândul femeilor rome formate ca mediatore sanitare.

Studiul Fundației Soros România, *Incluziunea romilor din România. Politici, instituții, experiențe*,⁹⁸ lansat în luna august 2012 în cadrul proiectului „EU Inclusive. Transfer de date și experiențe privind integrarea pe piața muncii a romilor între România, Bulgaria, Italia și Spania” analizează situația incluziunii romilor din perspectiva instituțiilor și a politicilor publice adresate acestor minorități. Principalele arii de analiză din cadrul studiului sunt: instituțiile și documentele programatice, măsurile de politici publice pentru incluziunea socială, integrarea minorității rome pe piața muncii, migrația romilor și serviciile sociale adresate acestora. Se analizează datele statistice existente, politicile naționale și cadrul programatic succesiv precum și cadrul legislativ european și cel programatic pe problematica ocupării, incluziunii sociale, serviciilor sociale, administrației publice și migrației. De asemenea, pentru fiecare domeniu s-au identificat unele proiecte/inițiative, atât cu efecte benefice, dar și din categoria celor care nu au avut succes, proiecte care s-au prezentat sintetic în raport. Studiul se constituie ca o sursă valoroasă de informare privind politicile publice și cadrul instituțional adresate romilor și permite viitoare cercetări care să aprofundeze impactul pe care politicile le-au avut în rândul grupurilor cărora li se adresează.

Obiectivul proiectului „EU Inclusive. Transfer de date și experiențe privind integrarea pe piața muncii a romilor între România, Bulgaria, Italia și Spania” a fost dezvoltarea practicilor de cooperare în domeniul incluziunii romilor, prin transferul transnațional de date și experiențe locale, pentru promovarea incluziunii acestui grup vulnerabil pe piața europeană a muncii și creșterea capacității organizațiilor care se ocupă de integrarea romilor din România, Spania, Italia și Bulgaria. În cadrul proiectului au fost elaborate o serie de studii, printre care: *Incluziunea romilor din România: politici, instituții, experiențe*.

Un alt studiu realizat în cadrul proiectului „EU Inclusive. Transfer de date și experiențe privind integrarea pe piața muncii a romilor între România, Bulgaria, Italia și Spania” îl reprezintă *Populația romă din Spania și din Estul Europei. Ocuparea forței de muncă și integrarea socială – 2011* – studiu

⁹⁷ Disponibil online la următoarea adresă: <http://www.sastipen.ro/proiecte-fse/mediere-sanitara-pms-proiecte>, (Accesat la 17.09.2013).

⁹⁸ Studiul este disponibil în variantă electronică la următoarea adresă: http://www.academia.edu/2082066/Incluziunea_romilor_din_Romania_politici_institutiilor_experienta, (Accesat la 18.09.2013)

comparat⁹⁹. Studiul a permis cunoașterea și actualizarea la cinci ani distanță, a datelor care evidențiază cum a evoluat situația populației rome și modul în care s-a schimbat în acești ani, precum și compararea acestei situații cu aceea a populației spaniole în general. Acest exercițiu analitic permite identificarea situațiilor de inechitate, motiv pentru care se constituie ca un element fundamental pentru reorientarea și trasarea politicilor publice și programelor de intervenție menite să îmbunătățească condițiile de viață ale populației rome și, în ultimă instanță, să concretizeze oportunitățile de scădere a decalajului dintre populația romă și întreaga populație spaniolă. În cadrul studiului se evidențiază modul în care s-au produs schimbări în structura populației rome în funcție de sex și vârstă. Realizarea studiului coincide cu criza economică, fapt pentru care se analizează datele și măsura impactului crizei asupra acestei populații. Studiul permite o bună abordare a activităților desfășurate de administrațiile publice și entitățile sociale care își direcționează toate eforturile în sensul integrării populației rome și al întăririi coeziunii sociale. Rezultatul final al studiului a răspuns obiectivelor propuse: oferirea unei serii cuprinzătoare de informații ce oferă posibilitatea trasării realității socio-profesionale a persoanelor rome din Spania și din Estul Europei care trăiesc în România.

În perioada 2010-2012 s-a realizat proiectul *“Tineri romi competitivi, cu șanse egale pe piața muncii”* implementat de Fundația Centrul de Resurse pentru Comunitățile de Romi Cluj în parteneriat cu Fundația Roma Education Fund și Centrul de Dezvoltare pentru Întreprinderi Mici și Mijlocii Maramureș, finanțat din Fondul Social European, Programul Dezvoltarea Resurselor Umane. Proiectul a avut ca obiectiv *„facilitarea accesului pe piața muncii a tinerilor de etnie romă, în scopul reducerii excluziunii sociale, discriminării și riscului de sărăcie a tinerilor de etnie romă din regiunile de dezvoltare Centru, Nord-Vest și București-Ilfov”*. Activitățile proiectului au fost orientate atât către tinerii de etnie romă, cât și către angajatori. Printre obiectivele specifice ale proiectului se enumeră: promovarea unei societăți incluzive către 3500 angajatori/angajați, urmărindu-se schimbarea atitudinii sociale privind grupurile vulnerabile pentru creșterea șanselor de ocupare și integrare durabilă pe piața muncii a tinerilor romi; dezvoltarea unui program pilot inovativ de combatere a stereotipurilor și prejudecăților a 300 angajatori/angajați față de persoanele de etnie romă, în vederea facilitării accesului acestora pe piața muncii, care să conducă la inserția în viața profesională a tinerilor romi supuși riscului marginalizării sociale; dezvoltarea abilităților de planificare a carierei, căutare și menținere a unui loc de muncă a 700 tineri romi prin dezvoltarea unor trasee profesionale personalizate, flexibile, dedicate sprijinului psihologic și social. Rezultatele proiectului au răspuns cu succes obiectivelor propuse în cadrul proiectului: s-au oferit programe de training profesional adaptate nevoilor a 120 de tineri romi; suport în găsirea unui loc de muncă pentru 120 de tineri romi. S-a reușit integrarea a 80 de tineri romi în câmpul muncii; promovarea unei societăți incluzive pentru 3500 de angajați/ angajatori în vederea schimbării atitudinii societății românești față de grupurile vulnerabile precum minoritatea romă; realizarea unui program de combatere a stereotipurilor și prejudecăților privind minoritatea roma pentru 300 de angajați/ angajatori, în vederea facilitării lor pe piața muncii. Campania adresată în special angajatorilor, dar și angajaților, cu privire la stereotipurile la adresa romilor, a fost complementară activităților de includere pe piața muncii, vizând astfel creșterea șanselor tinerilor romi de a fi incluși pe piața muncii pe termen mediu și lung.

Proiectul *Incluziunea socială a femeilor rome*¹⁰⁰ a fost implementat în perioada 2009-2012 de către Asociația Femeilor Rome din România (AFRR), în parteneriat cu Centrul de Cercetare și Consultanță în Domeniul Culturii (CCCDC), Agenția Națională pentru Romi (ANR) și European Roma Rights Center – Budapesta (ERRC). Obiectivul general al proiectului a fost promovarea incluziunii sociale a femeilor de etnie romă și îmbunătățirea situației acestora prin dezvoltarea unor structuri și mecanisme de promovare a egalității de șanse. Mai exact, inițiatorii proiectului și-au propus analizarea situației femeilor rome din România în cele patru domenii de intervenție majore (educație, ocupare, sănătate, locuire), cu accent pe primele două dintre acestea; dezvoltarea și consolidarea de politici, structuri și mecanisme menite să garanteze respectarea și aplicarea principiului egalității de șanse pentru grupul țintă al proiectului; promovarea unui model de bună practică la nivel național și european în ceea ce privește incluziunea

⁹⁹ Studiul este disponibil în variantă electronică la următoarea adresă:

http://www.gitanos.org/upload/82/74/Populatia_roma_din_Spania_si_estul_Europei.pdf, (Accesat la 18.09.2013)

¹⁰⁰ Prezentare proiectului este disponibilă la următoarea adresă: <http://www.incluziuneafemeilorrome.ro/despre-proiect>, (Accesat la 19.09.2013)

socială a femeii rome, egalitatea de șanse și combaterea discriminării multiple; asigurarea accesului egal la educație, precum și la ocupare și construirea unei cariere profesionale pentru femei de etnie romă, prin crearea de structuri și instrumente ocupaționale specifice.

Structurile și instrumentele menționate în cadrul obiectivelor specifice ale proiectului se referă în special la crearea unei comunități de experte în elaborarea de politici și programe de gender mainstreaming, adresate femeilor rome, care să poată influența procesul decizional la toate nivelurile. De asemenea, proiectul a înființat patru Centre Regionale pentru Femeile Rome (București, Iași, Constanța, Ploiești) precum și rețeaua națională a femeilor rome din România și comunitatea de practică a expertelor în incluziunea socială a femeilor rome (un mecanism inovator la nivelul întregii societăți din România).

Prin proiect, au fost formate 3200 de femei de etnie romă în domenii profesionale, 1800 de femei rome au beneficiat de informare, consiliere și orientare profesională, 160 de persoane angajate în organizații neguvernamentale sau instituții publice au beneficiat de cursuri în antreprenoriat și scrierea de proiecte cu finanțare europeană, 400 de fete rome au primit burse sociale și de merit la nivelurile gimnazial și liceal, iar 400 de femei rome au fost angajate.

Un proiect similar celui anterior: *Egalitate prin Diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii*¹⁰¹ a fost implementat în perioada 2008-2011 de către Asociația Femeilor Țigănci „Pentru copiii noștri” Timișoara, în parteneriat cu Fundația Desire. Acesta a avut ca obiectiv promovarea accesului femeilor rome pe piața muncii și combaterea stereotipurilor asupra acestui grup țintă. Proiectul a contribuit la investiția în capitalul uman pe care îl constituie femeile rome, contribuind astfel la creșterea ratei de ocupare în rândul acestora. S-au desfășurat atât activități de formare profesională, cât și sesiuni de consiliere și informare individuale și de grup. Beneficiarele au primit de asemenea și servicii de consiliere psihologică în scopul consolidării și cultivării stimei de sine și autocunoașterii. Pentru a asigura legătura dintre beneficiare și piața muncii, consilierii implicați în proiect au derulat acțiuni de mediere între angajatori și beneficiare, efectuând de asemenea acțiuni de plasament al forței de muncă,acompaniate de oferirea de burse și subvenții. Un aspect inovator ce denotă o abordare integrată este faptul că pe parcursul formărilor profesionale, femeile au avut posibilitatea de a-și lăsa copiii la centrul înființat în acest scop, facilitând astfel incluziunea mamelor rome pe piața muncii. O altă componentă a proiectului a constituit-o comunicarea, care a avut drept scop deconstruirea stereotipurilor, prejudecăților și practicilor discriminatorii legate de femeile rome în societatea românească, în special în rândul angajatorilor. A fost editată și publicată o revistă internațională axată pe problematica femeilor rome, Nevi Sara Kali, facilitându-se astfel cooperarea transnațională în domeniul acestei tematici.

În perioada 2009-2011 ICCV a realizat studiul *Legal și egal pe piața muncii pentru comunitățile de romi* - diagnoza factorilor care influențează nivelul de ocupare la populația de romi din România” (Cace *et al* 2010). Fundația Soros a fost beneficiarul studiului. În cadrul proiectului „L@EGAL 2 – investiție europeană pentru viitorul romilor din România”. ICCV a realizat o analiză a politicilor publice cu impact asupra minorității romilor, o cercetare sociologică reprezentativă la nivel național și o cercetare calitativă. Complexa cercetare a avut ca scop identificarea factorilor care influențează (pozitiv și negativ) nivelul de ocupare la populația de romi din România. Studiul contribuie la oferirea de răspunsuri și susținere documentată pentru eforturile depuse în vederea realizării incluziunii sociale a romilor și la găsirea de soluții pentru rezolvarea problematicei ocupării la nivelul populației de romi din România. S-au urmărit identificarea problemelor reale cu care se confruntă comunitățile de romi, dar și modalitățile de funcționare a sistemului instituțiilor publice care implementează politicile publice de ocupare. Prin analiza celor două domenii (problemele romilor și sistemul instituțiilor publice), sunt oferite direcții pentru îmbunătățirea sistemului public de ocupare la nivel local, județean și național, prin adaptarea acestuia la nevoile și specificul comunităților de romi. Cercetarea vine în sprijinul fundamentării politicilor publice de ocupare a populației de romi din România, prin evaluarea programelor de ocupare. Prin derularea acestei cercetări la nivel național cu privire la problemele legate de ocupare în rândul comunităților de romi și formularea de

¹⁰¹ Proiectul este disponibil în variantă electronică la următoarea adresă: <http://www.desire-ro.eu/wp-content/uploads/album-web.pdf>, (Accesat la 19.09.2013)

recomandări bazate pe realitățile existente, sunt pregătite și se oferă fundamentare pentru decizii de politici publice destinate comunității romilor.

În ultimii ani au existat o serie de inițiative de economie socială în rândul comunităților de romi, iar prin unele dintre acestea s-a încercat revalorificarea meseriilor tradiționale rome și adaptarea la meseriile moderne.

Studiile care au analizat potențialul antreprenorial al minorității rome au evidențiat principalele obstacole cu care aceștia se confruntă și au subliniat importanța diseminării la nivel național al exemplelor de bună practică identificate (Stănescu *et al*, 2013).

Un studiu în acest sens a fost *Romano Cher – Casa Romilor*¹⁰² inițiat de KCMC – K Consulting Management and Coordination (2010-2013) în parteneriat cu Agenția de Dezvoltare Comunitară „Împreună”, co-finanțat din Fondul Social European. Proiectul își propune să integreze meșteșugarul tradițional rom pe piața muncii și în viața activă a comunității, revalorificarea meseriilor tradiționale rome și adaptarea acestora la piața muncii actuale. Plecând de la premisa că unul din aspectele ce constituie un capital de comunicare pozitiv referitor la minoritatea romilor este practica meșteșugurilor tradiționale (fierăritul, potcovitul cailor, cioplirea lemnului, fabricarea de obiecte de uz casnic din aramă – căldări, ibrice – sau din fontă – ceaune – tinichigeria, fabricarea de hamuri, ciururi sau căciuli de blană, împletirea de obiecte din papură, răchită și nuiete, fabricarea de cărămizi, florăritul și lăutăria), proiectul inițiază o campanie de combatere a stereotipurilor referitoare la romi cu o abordare pragmatică a meșteșugurilor, în vederea adaptării lor la cerințele și contextul pieței actuale. Proiectul s-a derulat în 3 etape: 1. Cercetare socio-antropologică¹⁰³ pentru identificarea comunităților de romi în care se mai practică meșteșugurile tradiționale. Cercetarea a urmărit condițiile în care meșteșugarii romi rămași activi își câștigă veniturile din practicarea meseriei, dar și la practicile de construcție a identității etnice și ocupaționale, pentru a asigura respectarea acestora pe parcursul proiectului, în tentativa de a adapta produsele și practicile meșteșugarilor la piața actuală. 2. Realizarea atelierului itinerant *Romano Butiq*, ca nucleu pentru dezvoltarea și profesionalizarea comunităților cu meseriași din zonă; 3. Constituirea unei rețele sociale la nivel național alcătuită din meseriași tradiționali pentru cooperare, schimb de informații și plasarea produselor. Prin proiect s-a propus constituirea a 30 de rețele de consultare și consiliere în scopul identificării soluțiilor la problemele locale legate de profesarea meseriilor tradiționale. Se intenționează ca unele dintre aceste rețele să devină uniuni profesionale de genul breslelor și să dezvolte structuri-umbrelă (Uniunea Meseriașilor Romi-UMR), care să preia responsabilitatea în rezolvarea problemelor comunității. Prin această rețea comunitatea meșteșugarilor tradiționali romi va avea reprezentare sporită atât la nivel local, cât și la nivel național. Ca rezultate concrete, în cadrul proiectului se vor crea 500 de locuri de muncă în structurile economiei sociale. Aportul adus de proiectul *Romano Cher – Casa Romilor* s-a concretizat, de asemenea în conceperea, decorarea și schițarea programului cultural al Atelierului Itinerant Romano Butiq. Atelierul, un spațiu interactiv de tip *living museum*, prezintă publicului general aspecte ale meșteșugurilor tradiționale ale romilor, găzduiește evenimente socio-culturale menite să aducă în centrul atenției cultura autentică romă, cu scopul de a provoca și modifica percepția preponderent negativă a populației majoritare în ceea ce privește etnia romă. Ca și rezultate sau model de bune practici, prin proiect s-au realizat 30 de societăți cooperative meșteșugărești ca entități reprezentative de economie socială, prin care meșteșugarii romi au primit consultanță și au beneficiat de programe de formare în domenii care le-au permis să adapteze procedurile de vânzare a produselor lor unei pieți concurențiale, acordând plus-valoare unicității obiectelor, dar și trudei prin care acestea sunt fabricate. Astfel, componenta de mediatizare și cea de revigorare a meșteșugurilor se completează reciproc, prin crearea imaginii de unicat a obiectelor fabricate de meșteșugari. În cadrul componentei practice a proiectului, meșteșugarii au fost formați în tehnici moderne de marketing, gestiune financiară, economie socială, în cadrul unor ateliere care s-au derulat, pe rând, în cinci regiuni de dezvoltare. Componenta comunicațională a proiectului a presupus, pe lângă

¹⁰² Prezentarea proiectului poate fi consultată online la următoarele adrese: http://mesteshukar.ro/i_acasa.asp?SMID=36&ARTID=91; http://www.agentiaimpreuna.ro/files/Casa_Romilor.pdf, (Accesate la 18.09.2013)

¹⁰³ Versiunea pentru publicul larg se găsește la adresa <http://issuu.com/romanobutiqstudiu/docs/studiuromanobutiq>, (Accesat la 15.09.2013.)

mediatizarea studiului și a materialelor comunicaționale produse în proiect, și punerea bazelor muzeului culturii rome¹⁰⁴, în București, prima instituție de acest tip din România.

Un alt proiect finalizat în 2012 care a fost implementat de Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (UNDP) este *Economia socială și comunitățile de romi – provocări și oportunități*¹⁰⁵, realizat în cadrul proiectului „Economia socială ca soluție a dezvoltării comunităților rome din România”. Proiectul promovează economia socială ca instrument inovator al dezvoltării integrate. Analiza situației mediului socio-economic și legislativ realizată în cadrul proiectului și-a propus să ofere o imagine de ansamblu asupra aplicabilității economiei sociale în rândul comunităților de romi din România, identificând oportunitățile de dezvoltare și principalele provocări în implementarea inițiativelor specifice de economie socială. Principalul obiectiv al studiului *Economia socială și comunitățile de romi – provocări și oportunități* este de a realiza o evaluare critică a stadiului actual al economiei sociale în rândul comunităților de romi. Studiul explorează cadrul legal, instituțional și experiențele acumulate în România cu referire la economia socială, ținând cont atât de aspectele pozitive și succesele obținute, cât și de impedimentele în dezvoltarea întreprinderilor sociale pentru/în comunitățile de romi. În urma analizei profilului comunităților de romi, a politicilor actuale, a instrumentelor folosite pentru a dezvolta sectorul economiei sociale, studiul oferă o serie de concluzii și recomandări practice care susțin promovarea și dezvoltarea antreprenoriatului social în rândul comunităților de romi.

Astfel, studiul de analiză a situației include informații relevante, actualizate și bine structurate cu privire la modelele de economie socială din România, strategiile dezvoltate de instituțiile guvernamentale și de societatea civilă pentru creșterea nivelului de incluziune socială a membrilor comunităților de romi din România, barierele și oportunitățile de dezvoltare a modelelor de economie socială în rândul acestora.

Un alt exemplu de proiect a fost realizat în anul 2012 de către fundația PAEM Alba: *Studiu privind ocupațiile în curs de dezvoltare în sectorul economiei sociale*¹⁰⁶ în cadrul proiectului „Romii creează întreprinderi sociale de reciclare a materialelor de ambalaj – ROMA-RE” (partenerul principal este Fundația PAEM Alba) a avut ca obiectiv înființarea a „5 centre de resurse structuri de sprijin pentru întreprinderile sociale (funcționabile din 2013) în vederea promovării antreprenoriatului social al romilor.” Studiul își propune ca scop să prezinte pe larg aspectele sectorului economiei sociale dezvoltat (concepțe, principii, cadrul instituțional, etc.), noile tendințe care se observă pe piața muncii (noi forme de ocupare și medii profesionale actuale), precum și caracteristicile specifice ale romilor în combinație cu provocările care rezultă din activarea acestora în instituții de antreprenoriat social actual. O bună practică se realizează prin referirea la politicile și acțiunile dezvoltate la nivel European pentru consolidarea și promovarea romilor în viața publică, economică și politică și se evidențiază exemplul României privind dezvoltarea unor astfel de politici. În cadrul studiului se prezintă anumite caracteristici socio-demografice ale populației de etnie romă și se pune accentul pe condițiile socio-economice care caracterizează minoritatea romă. Se evidențiază aspecte în ceea ce privește discriminarea, excluziunea socială și privarea pe care o trăiesc romii în efortul de (re)integrare a acestora și se subliniază poziția lor dezavantajată la toate nivelurile de organizare socială. În plus, se încearcă o prezentare succintă a abordărilor teoretice de bază referitoare la corelarea sărăciei și a situației dificile a romilor, cu accentul pe analiza modelelor de “strat inferior/substrat” și de “drepturi umane”.

*Fem.Rom*¹⁰⁷ a fost un proiect implementat în perioada 2009-2012 de către Direcția Egalitate de Șanse între Femei și Bărbați din cadrul Ministerului Muncii, Familiei și Protecției Sociale, având ca scop îmbunătățirea accesului femeilor rome pe piața muncii prin dezvoltarea unor servicii integrate destinate acestora – de informare, orientare profesională și consiliere, dar și de ocupare specializată și personalizată

¹⁰⁴ Mai multe informații despre muzeu la adresa: <http://romanobutiq.ro/muzeul-culturii-romilor/>. (Accesat la 18.09.2013)

¹⁰⁵ Studiul este disponibil în variantă electronică la următoarea adresă: http://www.undp.ro/libraries/projects/Economia_Sociala_si_Comunitatile_de_Romi_Provocari_si_Oportunitati.pdf, (Accesat la 16.09.2013)

¹⁰⁶ Cuprinsul proiectului poate fi consultat în format electronic la următoarea adresă: <http://roma-re.ro/wp-content/uploads/2013/02/2.1-cuprins1.pdf>, (Accesat la 19.09.2013)

¹⁰⁷ Prezentarea proiectului poate fi consultată online la următoarea adresă: <http://www.femrom.ro/ro/proiect/prezentare-proiect>, (Accesată la 18.09.2013)

prin crearea unor cooperative pentru femei. Proiectul urmărește mobilizarea grupurilor dezavantajate pentru a participa ca actori activi pe piața muncii, susținerea creșterii economice, revitalizarea comunităților rome și promovarea incluziunii sociale a grupurilor vulnerabile prin integrarea lor pe piața muncii.

Proiectul a fost implementat în regiunile de dezvoltare București-Ilfov (sediul central al proiectului), Nord-Vest, Sud-Vest Oltenia și Centru pe o perioadă de 3 ani. Proiectul a fost implementat în mai multe etape: 1. Cercetare sociologică de evaluare a situației ocupării femeilor rome, prin care au fost identificate nevoile și soluțiile concrete de participare pe piața muncii; 2. Înființarea a 3 ateliere de ocupare “one - stop – employment”; 3. Înființarea a 5 cooperative de producție pilot destinate persoanelor rome; 4. Dezvoltarea unei rețele naționale pentru cooperativele în care sunt incluși romii și dezvoltarea unei rețele de sprijin antreprenorial la nivel internațional. Rezultatele concrete ale proiectului pot fi cuantificate după cum urmează: în cadrul atelierelor de ocupare se vor acorda servicii pentru cel puțin 1.000 de persoane și vor fi asistate la locul de muncă cel puțin 200 de persoane; furnizarea de cursuri autorizate va avea ca beneficiari direcți un număr de cel puțin 550 de persoane (femei rome); înființarea cooperativelor va conduce la crearea de noi locuri de muncă pentru un număr de minim 50 de femei angajate în cadrul cooperativelor.

Persoanele care aparțin etniei rome continuă să facă parte din grupurile vulnerabile pe piața muncii din România. Nivelul scăzut de educație, alături de discriminare și incongruențele dintre pregătirea școlară și cerințele pieței muncii influențează negativ accesul romilor pe piața muncii.

În Grecia a fost identificată ca practică pozitivă inițiativa „Rom Bazaar”¹⁰⁸, caracterizată drept „experiment” în unele documente ale organizației PEER (Panhellenic Association of Greek Roma), inițiatora ideii de a pune bazele unui bazar în care să activeze în comerț familii rome cu grad ridicat de vulnerabilitate. Cu toate că organizația nu avea experiență în atragerea și gestionarea unor fonduri importante, a reușit strângerea unei investiții inițiale de 4 milioane de euro de la comunitatea romă din Grecia și construirea, cu sprijin financiar din fondurile europene și de la Organizația Elenă a Întreprinderilor Mici și Mijlocii și a Artizanilor, a reușit construirea unei piețe acoperite de 4500 de metri pătrați destinată comercianților rome. Inițiativa s-a materializat în 2009 și suferă de pe urma efectelor crizei financiare, însă continuă să funcționeze.

La începerea activității au fost selectate familiile nevoiașе, fără adăpost, cu peste 4 copii și / sau cu probleme de sănătate pentru a beneficia de o afacere pornită în bazarul rom de către PEER. Astfel, au fost selectate 56 de familii care au beneficiat de o sursă de venituri, dar și de training în domeniul gestionării afacerii (care includea informații de bază, spre exemplu, modul de operare a casei de marcat). Investiția inițială a PEER a inclus și taxele și impozitele pe teren, chiria pentru spațiu, costurile administrative ale legalizării afacerii, dar și cumpărarea primelor transporturi de marfă pentru comercianți. Astfel, comercianții au primit o afacere „la cheie” fără a trebui să acopere costurile inițiale.

Gestionarea spațiului se face printr-o comisie formată din nouă delegați ai comercianților și doi reprezentanți ai organizației PEER, care activează în același spațiu ca organizație neguvernamentală.

Cu toate că sursele nu furnizează amănunte mai numeroase privind inițiativa, se pot desprinde câteva elemente de succes, și anume: acoperirea investiției inițiale din fonduri nerambursabile; asigurarea unei clientele prin identificarea unui vad comercial optim (zona mall-urilor din Atena), gestionarea comunitară a spațiului, selecția celor mai defavorizate familii, cu copii numeroși, precum și relația stabilită cu organizația care reprezintă interesele întreprinderilor mici și mijlocii.

¹⁰⁸ Informațiile legate de acest proiect au fost preluate de pe site-ul <http://www.romasource.eu/userfiles/attachments/pages/165/rs-actionsynergy-emp-goodpractice-1-2013-en.pdf> (consultat: 12.11.2013).

Proiectul „Romani Bridge”¹⁰⁹ (continuat și sub numele de Romano Barvalipe – Roma Richness) a fost implementat în Slovenia, în Municipality Crenšovci, de către organizația romă „Roma Friendship”. Proiectul a presupus înființarea unui muzeu al culturii rome în comunitatea de romi Kamenci și construirea, în jurul său, a unei industrii a turismului rom, prin realizarea și comercializarea de artefacte tradiționale provenite din practicarea meșteșugurilor tradiționale ale romilor. Muzeul a fost înființat în 2005-2006.

Proiectul a fost apoi continuat cu o cofinanțare din Fondul Social European 2007-2013 pe axa promovării incluziunii sociale. Printre activitățile proiectului se pot enumera: prezentarea muzeului rom și demonstrări ale practicii meșteșugurilor tradiționale ale romilor; prezentarea grădinii de ierburi tradiționale și a rolului acestora în sănătate; organizarea de reprezentații de dans și muzică tradiționale; organizarea de tabere internaționale (în acest domeniu organizația avea experiență încă din 2003, organizând anual câte o astfel de tabără), cu ateliere de creație și expresie artistică interdisciplinară, atât pentru romi cât și pentru alte etnii; organizarea de evenimente interculturale și artistice; producerea și comercializarea de produse cu specific turistic (amulete, suveniruri); dezvoltarea și implementarea de proiecte și programe destinate îmbunătățirii situației socio-economice a populației rome din comunitate; cooperarea cu alte organizații din localitate și asigurarea, în permanență, de activități educaționale pentru membrii comunității. Organizația implementează și alte proiecte destinate îmbunătățirii situației romilor din Kamenci.

Analiza studiilor și proiectelor care vizează integrarea pe piața muncii a populației de etnie romă demonstrează că drepturile social-economice ale acestei minorități se recomandă să fie transpuse în practică, adică să egalizeze șansele lor de a avea acces *de facto* la muncă decentă. Programele și politicile – integrate în politici guvernamentale, trebuie să se bazeze pe o abordare integratoare, acestea să fie concepute în așa fel încât să acționeze asupra mai multor cauze care generează și susțin dezavantajele persoanelor de etnie romă în poziționarea lor pe piața muncii. Se impune ca politicile de ocupare să fie analizate din punctul de vedere al impactului lor asupra grupurilor dezavantajate, iar decizia asupra definirii și implementării acestora să ia în considerare și această analiză.

Bibliografie:

1. Agenția de Dezvoltare Comunitară „Împreună”, (2013) Centrul Romilor pentru Politici de Sănătate SASTIPEN, Centrul de Resurse și Formare în Profesiuni Sociale „ProVocație”, Centre Comunitare de Resurse: instrumente strategice în procesul de îmbunătățire a situației grupurilor vulnerabile din mediul rural. POSDRU/83/5.2/S/55695;
2. Agenția de Dezvoltare Comunitară „Împreună”, (2013), *Centrul Romilor pentru Politici de Sănătate SASTIPEN*, Centrul de Resurse și Formare în Profesiuni Sociale „ProVocație” (2013). Centrul Comunitar de Resurse – Soluție de dezvoltare la nivel local;
3. Duminică, G., Ivăsiuc, A. (coord.) (2013). *Romii din România: de la țap ispășitor la motor de dezvoltare*. București: Agenția de Dezvoltare Comunitară „Împreună”;
4. Bădescu, G., (2007), *Capital uman și capital social la populația de romi*, în „Barometrul Incluziunii Romilor”, Fundația pentru o Societate Deschisă, București;
5. Căce, S., Arpinte D., Scoican N. A., (2010) *Economia socială în România. Două profiluri regionale*, Expert, București;

¹⁰⁹ Informațiile referitoare la acest proiect se pot găsi la adresa <http://goodpracticeroma.ppa.coe.int/en/pdf/112> (consultat: 12.11.2013), precum și pe site-ul organizației romilor din Kamenci: <http://www.romi-kamenci.si/index.php?id=6> (consultat: 12.11.2013).

6. Cace, S., Ionescu, M., (2006) *Politici de ocupare pentru romi*, Expert, București;
7. Cace, S., Duminiță G., și Preda M., (coord.), 2005, *Evaluarea programelor pentru comunitățile de romi din România*, Agenția de Dezvoltare Comunitară "Împreună" / UNDP, București;
8. Cace, S., Preoteasa A.M, Tomescu C.: Stănescu, S. M. (coord.) (2010) *Legal și egal pe piața muncii pentru comunitățile de romi. Diagnoza factorilor care influențează nivelul de ocupare la populația de romi din România*. București: Editura Expert. www.iccv.ro
9. Duminiță, G., Lupu S., Rughiniș C., (2009), *Persoanele de etnie romă în situații de risc*, în M. Preda (coord.), "Riscuri și inechități sociale în România", Polirom, Iași;
10. Fundación Secretariado Gitano, (2007) *Serviciile de sănătate și romii. Evaluarea sistemului de mediere sanitară*. Madrid: FSG;
11. Fundația Soros România, (2012), *Incluziunea romilor din România: politici, instituții, experiențe*, București. [online] Disponibil la: http://www.academia.edu/2082066/Incluziunea_romilor_din_Romania_politici_institutiile_experienthe [Accesat la 18.09.2013]
12. Fundația Soros România, (2011), *Populația romă din Spania și din Estul Europei. Ocuparea forței de muncă și integrarea socială – studiu comparat*, București. [online] Disponibil la: http://www.gitanos.org/upload/82/74/Populatia_roma_din_Spania_si_estul_Europei.pdf [Accesat la 18.09.2013]
13. Guvernul României, (2012), *Strategia Guvernului României de incluziune a cetățenilor români aparținând minorității romilor pentru perioada 2012-2020*, M.O. partea I, Nr. 6 bis/4.I.2012;
14. INSSE, (2002) *Recensământul populației și locuințelor*, București
15. Neguț, A. Discriminarea etnică (2010) în Cace, S., Preoteasa A.M, Tomescu C.: Stănescu, S. M. (coord.) (2010) *Legal și egal pe piața muncii pentru comunitățile de romi. Diagnoza factorilor care influențează nivelul de ocupare la populația de romi din România*. București: Editura Expert. www.iccv.ro
16. PRAO SE 2009-2011 disponibil [online] la: http://www.fsesudest.ro/271_PRAO_2009-2011_STP_SE_varianta_finala_cu_coperta.pdf [Accesat la 19.09.2013]
17. Preoteasa, A. M., Cace S., Duminiță, G., (coord), 2009, *Strategia națională de îmbunătățire a situației romilor Vocea comunităților*, Expert, București;
18. Preoteasa, A. M.; Tomescu, C.; Stănescu, S. M.; Gheondea Eladi, A.; Popescu, R.; Stănescu, L. (2010) Concluzii și recomandări în Cace, S., Preoteasa A.M, Tomescu C.: Stănescu, S. M. (coord.) (2010) *Legal și egal pe piața muncii pentru comunitățile de romi. Diagnoza factorilor care influențează nivelul de ocupare la populația de romi din România*. București: Editura Expert. www.iccv.ro
19. Preoteasa A, Șerban M, Tarnovschi D. (2012). *The Roma situation in Romania, 2011. Between social inclusion and migration*, Soros Foundation Romania, 2011;
20. ROMA-RE, (2013), *Studiu privind ocupațiile în curs de dezvoltare în sectorul economiei sociale*, POSDRU 2007-2013, Alba. [online] Disponibil la: <http://roma-re.ro/wp-content/uploads/2013/02/2.1-cuprins1.pdf>, [Accesat la 17.09.2013]
21. Rughiniș, C., Gabor F., (2008) *Come Closer: Exclusion and Inclusion of Roma in Present-Day Romania*. Bucharest: National Agency for Roma;

22. Stănescu, S. M.; (coordonator), Alexandrescu, A.; Bojincă, M.; Ernu, S.; Rădulescu, L. (2013). *Modele de întreprinderi sociale pentru persoane de etnie roma*, Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare România
23. Toth, A.,I., (coord.), Dan, A., Briciu, C., (2012), *Economia socială și Comunitățile de Romi – provocări și oportunități*, POSDRU 2007-2013, București. [online], disponibil la: http://www.undp.ro/libraries/projects/Economia_Sociala_si_Comunitatile_de_Romi_Provocari_si_Oportunitati.pdf [Accesat la 20.09.2013]
24. UNDP/Banca Mondială/Comisia Europeană, (2011), *Proiect pilot privind comunitățile de romi: Instrumente și Metode de Evaluare și Colectare de Date*;
25. UNDP/Banca Mondială/Comisia Europeană, (2012), *Situația romilor în 11 State Membre: rezultatele sondajelor pe scurt (The situation of Roma in 11 EU Member States)*, Luxembourg: Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene;
26. Voicu, M., *Toleranța și discriminare percepută*, (2007) în „Barometrul Incluziunii Romilor”, Fundația pentru o Societate Deschisă, București;
27. Voicu, M. (coord.), 2007, *Nevoi și resurse în comunitățile de romi*, Fundația Soros Romania, București;
28. Zamfir, C., Zamfir E. (coord.), 1993, *Țigani între ignorare și îngrijorare*, editura Alternative, București, 1993;
29. Zamfir, C. & Preda M. (coord.), 2002, *Romii în România*, editura Expert, București.

Pagini web:

http://mesteshukar.ro/i_acasa.asp?SMID=36&ARTID=91

http://www.agentiaimpreuna.ro/files/Casa_Romilor.pdf

<http://www.femrrom.ro/ro/proiect/prezentare-proiect>

<http://issuu.com/romanobutiqstudiu/docs/studiuromanobutiq>

<http://romanobutiq.ro/muzeul-culturii-romilor/>

<http://www.sastipen.ro/proiecte-fse/centre-comunitare-de-resurse-ccr-proiecte>

<http://www.sastipen.ro/proiecte-fse/mediere-sanitara-pms-proiecte>

<http://www.incluziuneaafemeilorrome.ro/despre-proiect>

<http://www.desire-ro.eu/wp-content/uploads/album-web.pdf>.

CAP. 6. LOCUIRE ȘI INCLUZIUNE SOCIALĂ: BUNE PRACTICI

Experiențele din ultimii douăzeci de ani recomandă identificarea mecanismelor de facilitare comunitară în procesul de generare și implementare a proiectelor de dezvoltare în comunitățile de romi. Desegregarea spațială, relocarea din zone poluate, îmbunătățirea condițiilor de locuit, sustenabilitatea locuirii și oprirea evacuărilor forțate sunt considerate prioritare în domeniul locuirii incluzive a romilor din zone deprivat.

În România există o experiență bogată acumulată de către diverse organizații care au finanțat sau care au implementat proiecte pentru incluziunea romilor. Implementarea unor astfel de inițiative în comunitățile de romi și lecțiile învățate de către cei direct implicați (instituții guvernamentale, finanțatori, organizații neguvernamentale, comunități) contribuie la identificarea problemelor cel mai frecvent întâlnite și a modalităților în care acestea pot fi prevenite sau soluționate. Abordările integrative, care privesc legăturile dintre locuire, educație, muncă contractuală și utilizarea serviciilor sociale și medicale, subliniază importanța economiei sociale ca posibilă cale de soluționare a problemelor cu care se confruntă comunitățile de romi (Rista, A. & Stanciu, T., 2011, p. 10). Privind situația locuirii persoanelor de etnie romă, acesta este un subiect care nu a fost susținut prin eforturi omogene și sistematice în vederea furnizării unor date atât calitative cât și cantitative, excepție făcând RPL 2011 (Recensământului Populației și al Locuințelor, 2011). Deși există legislație care să permită colectarea datelor (chiar și cu un caracter mai sensibil) (Legea nr. 677/2001 pentru protecția persoanelor cu privire la prelucrarea datelor cu caracter personal și libera circulație a acestor date) precum și obligativitatea celor care implementează proiecte finanțate de UE de a colecta și raporta date privind etnia, „autoritățile române explică lipsa unor politici de locuire pentru romi de cele mai multe ori ca urmare a lipsei de date pe care să se fundamenteze astfel de politici” (Niță, 2009). Pe de altă parte însă, autoritățile invocă imposibilitatea de a “discrimina pozitiv” minoritatea romă în privința accesului la locuințe sociale. Deși legea 116/2002 privind combaterea marginalizării sociale oferă prerogative autorităților locale să furnizeze locuințe sociale și să contribuie la achitarea costurilor utilităților publice în cazul familiilor și persoanelor singure care corespund definiției legale a situației de marginalizare, acest lucru se întâmplă extrem de rar. Legea 116/2002, care ar fi trebuit să fie revizuită în urma noii legi a asistenței sociale din 2011, definește ca marginalizată social orice beneficiar de ajutor social în baza legii Venitului Minim Garantat (L. 416/2001, reactualizată subsecvent) care se află simultan în cel puțin două situații de risc de excludere, dintre care exact două fac referire la lipsa unei locuințe proprii și condiții inadecvate de locuire¹¹⁰. Probabil și datorită faptului că raportarea cazurilor de marginalizare socială și luarea măsurilor corespunzătoare stă în competența autorităților locale și ar trebui finanțată din bugetele locale, cazurile relatate și soluționate sunt foarte rare¹¹¹.

RomaniCriss și Amnesty International au semnalat de-a lungul anilor o serie de probleme privind respectarea dreptului la locuire decentă în cazul persoanelor de etnie romă cu o situație precară, documentând mai multe cazuri de evacuări și relocări forțate; concluzia lor a fost că autoritățile locale și guvernamentale nu dețin nici un „instrument de acțiune care să «corecteze» deciziile adoptate de consiliile locale privind demolarea locuințelor periferice ale romilor sau evacuarea romilor din cartierele locuite de

¹¹⁰ Art. 49 al H.G. 1149/2002 prevede că prin „persoană marginalizată, se înțelege persoana care beneficiază de venit minim garantat sau face parte dintr-o familie beneficiară de venit minim garantat, în condițiile Legii nr. 416/2001, și se află în cel puțin două dintre următoarele situații: a) nu are loc de muncă; b) nu are locuință în proprietate sau în folosință; c) locuiește în condiții improprii; d) are unul sau mai mulți copii în întreținere sau face parte dintr-o familie cu mulți copii în întreținere; e) este persoană vârstnică, fără susținători legali; f) este încadrată în categoria persoanelor cu handicap sau invaliditate; g) are în întreținere o persoană încadrată în categoria persoanelor cu handicap grav, accentuat ori invaliditate gradul I sau II; h) a executat o pedeapsă privativă de libertate.

¹¹¹ Pentru o analiză a problemelor privind implementarea legii marginalizării sociale, vezi Rat, C. (2012): *Politica marginalizării. Abrupt și invizibil*. Antologia CriticAtac 2012. Cluj-Napoca: Editura Tact.

aceștia în diferite orașe în România.”¹¹² Recomandările organizației RomaniCriss au făcut referire la integrarea politicilor publice de locuire în politicile sociale de incluziune și consultarea organizațiilor care reprezintă persoanele de etnie romă, implementarea unor proiecte care să corespundă nevoilor concrete ale comunităților de romi, contribuind mai ales la legalizarea așezărilor informale și a caselor construite fără autorizație, cât și includerea zonelor locuite de familii rome dezavantajate în planul urbanistic general și zonal. De asemenea, se impune alinierea la legislația internațională privind Dreptul la Locuire și interzicerea evacuărilor forțate, înlăturând astfel discriminarea împotriva populației de etnie romă. Rămâne valabilă observația veche de aproape un deceniu: “problemele legate de locuire și de sănătate sunt rezultat nu doar al sărăciei cauzate de penuria de locuri de muncă și de surse de venit dar și un rezultat al segregării rezidențiale” (Sandu, 2005, p.7)

Întrebările inerente acestui capitol sunt: din ce motive sunt necesare și în ce măsură sunt justificabile măsuri de politică socială în domeniul locuirii ținute către populația săracă de etnie romă? Nu ar fi suficient să se asigure accesul etnicilor romi la programele de locuințe sociale de care poate beneficia oricare cetățean român? Pentru a răspunde la aceste întrebări, trebuie mai întâi să descriem situația privind locuirea socială subvenționată public în România. Apoi, vom prezenta câteva exemple de bune practici în domeniul locuirii din România și din alte state UE.

În cadrul *Panelului pentru Evaluarea de Politici Publice*, realizat în noiembrie-decembrie 2009 de către IMAS, INSOMAR și MetroMedia Transilvania, la cererea *Agenției pentru Strategii Guvernamentale (ASG – restructurată între timp)*¹¹³, doar 0.4% dintre respondenți au indicat că închiriază locuințe sociale sau locuințe ANL (raportul nu permite diferențierea), iar 6.3% că închiriază de pe piața privată. Media pentru statele membre UE este semnificativ mai mare: 13.5% din populația statelor membre UE plătesc o chirie subvenționată pentru o locuință din fondul public sau locuiesc gratuit (Eurostat 2011)¹¹⁴. Rezultatele RPL din 2011 confirmă această discrepanță: doar 1.4% din fondul de locuințe din România se află în proprietate de stat¹¹⁵. Acest lucru înseamnă că statul are foarte puține resurse pentru a oferi locuire subvenționată, chiar și pe o perioadă determinată, familiilor sau persoanelor singure cu venituri reduse, deși subvenționarea locuinței și a utilităților publice sunt măsuri de combatere a excluziunii sociale legiferate prin legea 116/2002 privind Combaterea Marginalizării Sociale.

Programul „Prima Casă” al Agenția Națională pentru Locuințe (ANL), înființată prin Legea nr. 152/1998, se adresează tinerilor cu vârsta sub 35 de ani, cu un nivel de educație superior și venituri stabile, respectiv tinerilor care au părăsit sistemul de îngrijire a copilului în centre rezidențiale sau celor cu dizabilități. Deoarece chiriașii ANL au posibilitatea de a cumpăra locuința în decursul a câtorva ani¹¹⁶, programul, chiar dacă a adus beneficii populației tinere din clasa de mijloc urbană, nu a contribuit semnificativ la extinderea fondului public de locuințe sociale. Sarcina de a adresa nevoia de locuire socială subvenționată revine primăriilor, care pot alocă o parte a bugetului local pentru construcția sau reamenajarea de locuințe sociale, în cel din urmă caz folosind și co-finanțarea europeană prin Fonduri Structurale. Așa cum am arătat într-o analiză anterioară¹¹⁷ (Raț, 2013), politicile locale privind construcția, reamenajarea și distribuția locuințelor sociale diferă considerabil. Datorită faptului că criteriile de distribuție a locuințelor sociale sunt stabilite la nivelul municipalităților, prin hotărâre de consiliul local, există destul de multă discreție și variație în ceea ce privește accesibilitatea locuințelor sociale pentru familiile dezavantajate de etnie romă. Așa cum am arătat în studiul citat, orașe precum Cluj-Napoca,

¹¹² Discriminarea romilor în ceea ce privește dreptul la locuire - Cazuri de încălcare a dreptului la locuire din România.

¹¹³ *Panelului pentru Evaluarea de Politici Publice* (2009). Cercetare panel, primul val, realizat de IMAS, INSOMAR și MetroMedia Transilvania în Noiembrie-Decembrie 2009, la comanda *Agenției pentru Strategii Guvernamentale*, www.publicinfo.gov.ro (Accesat: 01.03.2010).

¹¹⁴ Eurostat (2011): *Housing in Europe in 2009*. Brussels: The European Commission (data from EU-SILC). http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-11-004/EN/KS-SF-11-004-EN.PDF (Accesat: 06.10.2013).

¹¹⁵ Recensământul Populației și Locuințelor, 2011. Rezultate preliminare. Tabelul 10. Locuințe convenționale pe forme de proprietate. (Accesat: Iulie 2013).

¹¹⁶ Vezi reglementările în vigoare pe site-ul Agenției Naționale pentru Locuințe, www.anl.ro (Accesat: 05.10.2013).

¹¹⁷ Raț, Cristina (2013). Accesul la locuințe sociale – comparație între Cluj-Napoca, Târgu Mureș, Miercurea Ciuc, Ploiești și Călărași. *Raport de cercetare elaborat în cadrul proiectului SPAREX, Mai 2013*. http://sparex-ro.eu/wp-content/uploads/Accessul-la-locuinte-sociale_Sparex.pdf (Accesat: 06.10.2013)

adoptă o politică elitistă prin care conferă punctaje ridicate aplicanților cu nivel de educație superior, discriminând astfel indirect familiile rome cu educație precară. Recent, Baia Mare a adoptat o politică similară¹¹⁸. Alte orașe, precum Târgu Mureș, Miercurea Ciuc sau Ploiești, nu țin cont de nivelul de educație al applicantului și acordă punctaje mai mari familiilor cu mulți copii, dar fondul imobiliar public de care dispun este mult prea redus pentru a acoperi nevoile persoanelor vulnerabile sub aspectul locuirii, inclusiv ale celor de etnie romă. Pentru o analiză bazată pe microsimulări ale accesului la locuințe sociale în rândul unor tipuri de familie care se regăsesc frecvent în rândul minorității rome vezi Raț (2013).

Sintetizând, atât programul de locuințe al ANL, cât și programele locale (frecvent susținute și prin co-finanțare europeană) răspund nevoii de locuire subvenționată preponderent în cazul altor categorii sociale, inclusiv a clasei de mijloc urbane, și adresează în foarte mică măsură nevoile familiilor aflate într-o situație de multiplu dezavantaj, cum sunt multe dintre familiile de etnie romă. Trebuie menționat, de asemenea, că aceste programe se desfășoară aproape exclusiv în mediul urban, primăriile rurale având prea puține resurse pentru a se mobiliza în acest sens. Mai mult, atunci când primăriile urbane folosesc fonduri structurale europene pentru regenerare urbană și reamenajează locuințele sociale, au loc relocări ale vechilor chiriași, frecvent familii de etnie romă, în locuințe de necesitate de o calitate foarte proastă: cum ar fi locuințe tip container de plastic în Târgu Mureș sau container de fier în Miercurea Ciuc, cazuri documentate de Romani Criss¹¹⁹ și Amnesty International¹²⁰, cât și mai recent în cadrul cercetării SPAREX¹²¹ (2012). Astfel, procesele de regenerare urbană au fost frecvent însoțite de evacuări forțate și relocări în zone insalubre, poluate, în locuințe de necesitate substandard, situate în zone periferice: este cazul relocării familiilor rome în strada Primăverii, lângă stația de epurare din Miercurea Ciuc în 2004; a 56 de familii extinse din locuințele sociale și anexele improvizate de pe str. Coastei lângă rampa de gunoi de la Pata Rât în Cluj-Napoca, decembrie 2010¹²²; a cca. 200 de familii din zona Craica în incinta fostei fabrici CUPROM din Baia Mare, în spații contaminate de produși chimici¹²³. Toate aceste măsuri se înscriu în rândul relelor practici de adresare a problemei locuirii în cazul persoanelor cu o situație precară, fără posibilitatea de a-și acoperi din resurse proprii costul unei locuințe adecvate.

Pe de altă parte, există și bune practici la nivelul autorităților locale din mediul urban. Spre exemplu, Primăria Sectorului 1 din București a achiziționat locuințe de pe piața liberă pentru a le închiria sub formă de locuințe sociale familiilor cu venituri scăzute, respectiv a construit blocuri de locuințe sociale care vor fi repartizate, pentru a evita segregarea, atât foștilor chiriași ai locuințelor naționalizate, cât și familiilor cu venituri scăzute¹²⁴. De asemenea, în urma semnării unui Memorandum de Înțelegere cu UNDP în iunie 2011, Primăria Cluj-Napoca, în cadrul unui proiect de asistență tehnică al UNDP finanțat de Open Society Foundations – Making Most of EU Funds for the Roma¹²⁵, a aplicat pentru finanțare europeană, fonduri structurale, pentru renovarea și transformarea în locuințe sociale a 11 apartamente

¹¹⁸ Vezi HCL 35/2013 al Consiliului Local Baia-Mare,

http://www.baia mare.ro/Baia mare/Consiliu%20local/sedintele%20consiliului/an%202013/februarie/hot035%20_13%20.pdf (accesat: 31.10.2013).

¹¹⁹ Romani Criss (2006): *CRISS versus Primaria Miercurea Ciuc. Încălcarea dreptului la locuință adecvată*. Dosar D/2004. București: Romani Criss. <http://www.romanicroiss.org/Raport%20de%20caz%20Miercurea%20Ciuc.pdf> (accesat: 06.10.2013).

¹²⁰ Amnesty International (2011): *Solidarity with the Roma Families from Miercurea Ciuc Seeking Justice for seven years on*. <http://livewire.amnesty.org/2011/08/03/solidarity-with-the-roma-from-miercurea-ciuc-seeking-justice-seven-years-on/>; <http://www.amnesty.org/fr/library/asset/EUR39/003/2011/fr/58828801-e926-4d1f-a14a-ca7b53e86138/eur390032011en.html> (accesat: 06.10.2013).

¹²¹ Cercetarea *Spațializarea și Rasializarea Excluziunii Sociale. Constituirea socială și culturală a "ghetourilor țigănești" în România în context European. 2011-2014*. Proiect finanțat prin Programul IDEI al Planului Național de Cercetare din România. Director: Eniko Vincze, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca. www.sparex-ro.eu (accesat: 06.10.2013)

¹²² Vezi documentația realizată de Grupul de Lucru al Organizațiilor Civice – GLOC din Cluj-Napoca, www.gloc.ro (accesat: 06.10.2013) cât și raportul UNDP și UBB (2012): *Participatory Assessment of the Social Situation from the Pata Rat and Cantonului Area, Cluj-Napoca*. Cluj-Napoca, UNDP and the Babeș-Bolyai University (available upon request from the UNDP Bratislava Regional Office).

¹²³ Vezi scrisoarea deschisă Romani Criss, Șanse Egale și Asociația Împreună pentru Ei adresată Primăriei Baia Mare în 2012, <http://www.romanicroiss.org/PDF/Open%20Letter%20Baia%20Mare.pdf> (accesat: 06.10.2013).

¹²⁴ Vezi Programul de locuințe sociale al Primăriei Sectorului 1 din București, <http://www.primariasector1.ro/prezentare-locuinte-sociale.html> (accesat: 06.10.2013).

¹²⁵ Pentru mai multe detalii privind proiectul *Preparatory Phase of a Model Project: Making the most of EU Fund for Sustainable Housing and Inclusion of disadvantaged Roma (explicitly but not exclusively targeted) in Cluj Metropolitan Area* vezi: http://www.undp.ro/projects.php?project_id=68 (accesat: 06.10.2013)

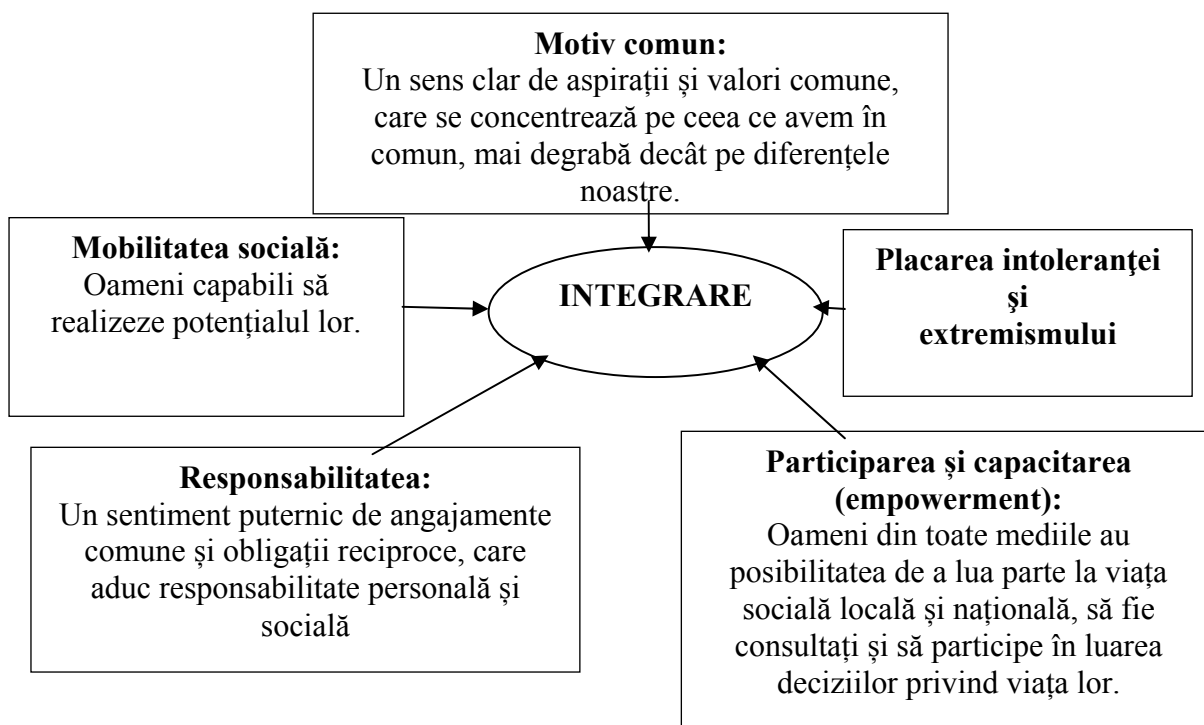
dispersate în oraș, care vor fi utilizate ca locuințe sociale pentru familiile nevoiașе de etnie romă din zona Pata-Rât și Cantonului.

Trebuie însă avut în vedere că măsurile vizând locuirea decentă pot fi sustenabile pe termen lung doar dacă sunt planificate și implementate în mod integrat cu măsuri de facilitare a accesului la locuri de muncă, îmbunătățirea nivelului de educație și calificare profesională, asigurarea accesului la servicii medicale și servicii sociale, în special îngrijirea persoanelor cu dizabilități și a copiilor mici în creșe și grădinițe publice, permițând astfel femeilor, care în mod tradițional preiau aceste sarcini de îngrijire în mediul familial, să folosească oportunitățile de calificare și angajare ce le sunt oferite. Programele de locuințe sociale își pot atinge obiectivele așteptate de incluziune socială doar dacă sunt gândite pe termen lung, integrat și desegregat.

Problema segregării spațiale și a locuirii precare în rândul familiilor deprivate de etnie romă este comună și zonelor rurale, dar acolo primăriile au mult mai puține resurse pentru a implementa politici ce urmăresc desegregarea, ca atare, în domeniul locuirii. Drept obiective viabile, poate fi mai realist ca politicile de incluziune din mediul rural să își propună îmbunătățirea calității locuirii și a infrastructurii zonei, respectiv a drumurilor și serviciilor publice utilizate de comunitățile dezavantajate de romi, astfel încât să se asigure accesul la școală, la locuri de muncă, cât și utilizarea facilităților indispensabile unui mod de viață adaptat la cerințele cotidiene. În acest sens, putem considera că exemplele din mediul rural descrise în continuarea acestui capitol sunt “bune practice”, chiar dacă acestea nu și-au propus dispersarea în spațiu a caselor familiilor romе din comunități dezavantajate.

Accesul la condiții de locuire adecvate, atât din punct de vedere al configurării locuințelor, al utilităților de care dispun acestea, cât și al mediului în care sunt acestea situate, reprezintă o măsură esențială a incluziunii sociale și este considerată ca o prioritate în cadrul politicii UE¹²⁶. Conceptul de incluziune, în abordarea UE, cuprinde atât o dimensiune individuală cât și una colectivă, încapsulând atât așa-numitul principiu personalist cât și principiul solidarității. Astfel că, pentru o bună integrare socială există 5 factori care contribuie decisive, precum ilustrează Figura 1:

¹²⁶ Conform Comunicatului Comisiei Europene, Un Cadru UE pentru Strategiile Naționale de integrare a romilor până în 2020, 5 aprilie 2011

Figura 1: Factorii care influențează integrarea

Sursa: *Creating the conditions for Integration*, 2012: 4.

În ceea ce privește domeniul locuirii, Strategiei Guvernului României de Incluziune a cetățenilor români aparținând minorității romilor pentru perioada 2012-2020 îi lipsesc în totalitate măsuri care să vizeze abordarea discriminării. Prin încălcarea drepturilor la locuire societatea contribuie la excluziunea socială a persoanelor de etnie romă, prin fenomene ca segregarea rezidențială, condiții precare de locuire, (in)accesul la locuințele sociale, evacuări forțate ilegale (un mod al politicii urbane de a învinge pe termen scurt), nelegalizarea locuințelor – așezărilor informale ale persoanelor de etnie romă, ș.a.m.d..

Referitor la situația persoanelor de etnie romă în ceea ce privește amplasarea locuințelor, majoritatea trăiesc în mici localități rurale (53,2%), doar o mică parte dintre ei locuind în orașe, în general în zonele de periferie extremă (conform datelor prezentate în tabelul 6.1).

Tabelul nr. 6.1 Amplasarea locuințelor

Unde este amplasată locuința dumneavoastră?	Romii din România
În mediul rural, într-un sat	53,2%
În mediul rural, în vecinătatea unui sat	8,7%
Într-un oraș, exact în centru	4,1%
Într-un oraș, la periferie	30,6%
Într-un oraș, în zona periferică extremă	3,4%

Sursa: Tarnovski *et al*, 2012: 57

Potrivit datelor furnizate de un alt studiu recent, “o proporție semnificativă a romilor au dificultăți de locuire, care variază de la lipsa unei locuințe, la condiții de locuire mizere, până la lipsa actelor de identitate și de proprietate” (Preoteasa *et al*, 2011). Conform aceluiași date, circa 2/3 (67%) dintre persoanele de etnie romă locuiau în comunități compacte/segregate (majoritatea de tip rural, 74% dintre ei), în care majoritatea populației este de etnie romă și erau marginalizați, separați de restul comunităților. Datele ultimului Recensământ (RPL, 2011) evidențiază situația precară a locuirii persoanelor de etnie romă, 36% dintre gospodăriile lor aveau acces la rețeaua publică de apă potabilă (comparativ cu 61,2% dintre toate gospodăriile în România), 24% dintre locuințele romilor aveau acces la canalizare (rețeaua

publică sau fose septice) comparativ cu cei 43,5% la nivel național, 16% aveau toaletă cu apă curentă față de 42% din populația României și 68% au spus că au toaletă în curte sau în afara locuinței.

Conform planului Guvernul României în cadrul Deceniului de Incluziune a Romilor 2005 – 2015, pe parcursul acestor 10 ani, referitor la locuire, România și-a asumat reabilitarea locuințelor persoanelor de etnie romă, accesul la utilități în comunitățile de romi precum și construirea unor locuințe sociale la care să existe acces non-discriminatoriu pentru persoanele de etnie romă. Locuințele construite sunt însă la un standard mult prea ridicat față de posibilitățile populației de etnie romă de a plăti întreținerea acestora, iar criteriile de acordare a locuințelor sociale sunt, de asemenea, în defavoarea etnicilor romi, așa cum am analizat anterior.

Astfel că este nevoie de cunoașterea bunelor practici în domeniul locuirii pentru a ști care sunt modelele bune de replicat. *“O bună practică este definită ca orice încercare care și-a arătat funcționalitatea într-un anumit fel – fie integral, fie parțial, dar există dovezi ale eficacității sale - și care poate avea implicații pentru practici desfășurate altundeva, la orice nivel. Prin urmare, există trei nivele de bună practică: promițătoare, demonstrate și replicate (sau “cele mai bune”) practici.”* (definiția lui Olivier Serrat citată de CoE, baza de date a bunelor practici în domeniul incluziunii Romilor¹²⁷, Good Practice Roma, 2011).

Într-o altă abordare (Cace, Nicolescu și Scoican, 2010), există două tipuri de bune practici, definite prin evaluare sau instant, dar care au caracteristici diferite, cum se vede și în tabelul nr. 6.2.

Tabel nr. 6.2 Caracteristicile celor două tipuri de bune practici

Bune practici definite prin evaluare	Bune practici definite instant
✓ practici testate și validate ✓ grad înalt de încredere ✓ grad înalt de replicabilitate ✓ standard metodologic înalt ✓ costuri mari ✓ interval de validare mare ✓ timp de elaborare și de diseminare mare ✓ folosește și furnizează cunoaștere explicită ✓ relevante pentru programe mari, grupuri țintă mari, intervenții sociale generalizate ✓ utile pentru decidenți de nivel înalt ✓ atractive pentru cercetători	✓ practici „brute” ✓ grad redus de încredere ✓ replicabilitate relativă ✓ nu implică metodologie ✓ costuri reduse ✓ validare rapidă ✓ elaborare și diseminare rapidă, adesea informală ✓ folosește cunoaștere tacită, și explicită ✓ relevante pentru proiecte mici, grupuri țintă mici, intervenții individualizate ✓ utile pentru practicieni ✓ neinteresante pentru metodologii, dar atractive pentru cercetătorii care studiază intervențiile sociale inovative, de tip „pilot”

Sursa: Cace, S., Nicolăescu, V., Scoican, A., 2010: 119

Astfel că pentru a identifica un model de bune practici în domeniul locuirii trebuie să se țină cont atât de specificul grupurilor vulnerabile adresate în programul respectiv, cât și de o serie de factori umani, sociali, contextuali și economici, cum ar fi: factorii care au influențat succesul, tehnicile și metodele de abordare, inovația organizațiilor sau/și criteriile finanțatorilor de proiecte, utilizarea capitalului relațional (al managerilor, reprezentanților organizațiilor romi și a membrilor comunităților de romi), instrumente specifice utilizate, încheierea de parteneriate, contribuțiile financiare sau/și în natură, implicarea autorităților locale etc. (Cace S., Duminiță G., Preda M., 2005: 64).

¹²⁷ Council of Europe, Good Practice for Roma Inclusion dataset, <http://goodpracticeroma.ppa.coe.int> (Accesat: 31.10.2013).

De-a lungul timpului au existat o serie de proiecte bine implementate (unele reprezentând chiar modele de bune practici în domeniul locuirii) care vin să sprijine îndeplinirea planului asumat de Guvern. În ciuda numeroaselor probleme cu care se confruntă unele comunități compacte de romi în domeniul locuirii, precum și în ciuda faptului că locuirea sub standardul parametrilor minimi admiși ca definind locuirea adecvată, are consecințe adânci asupra modului în care indivizii își desfășoară activitatea (la școală, la locul de muncă, în societate), intervențiile în domeniul locuirii ce vizează romii din România, dar și din spațiul european în general, sunt nu doar puține la număr, ci și slab documentate până în prezent. Am dori să prezentăm șase asemenea programe, patru din România, una din Ungaria (mediul urban), una din Spania (mediul urban metropolitan) și una din Slovacia (mediul rural).

1. Proiectul „**O casă, un viitor**”, derulat de Habitat for Humanity Romania în două comune cu număr semnificativ de locuitori romi;
2. Programul de dezvoltare comunitară derulat de Agenția de Dezvoltare Comunitară „Împreună”
3. Proiectele de renovare și construcție de locuințe desfășurate de Fundația olandeză **ProRroma** în câteva locații din centrul și nord-vestul țării;
4. Proiectele de construire comunitară din 4 comunități de romi din cadrul programului „**Arhipera**” , proiect implementat de Fundația Soros România;
5. Proiectul „Case mai Bune” implementat de Fundația pentru Asistență Socială și Tineret (FAST);
6. Reabilitarea comunitară a „Turnului Iadului” în localitatea Veszprém”, implementat de organizația Hungarian Maltese Charity Service;
7. Programul IRIS al Comunității Autonome Madrid;
8. Programul de dezvoltare al comunei Spišski Hrhov, Levoča District, regiunea Prešov, Nord-Estul Slovaciei.

1. O casă, un viitor¹²⁸. Proiectul a vizat construirea a 48 de locuințe noi pentru familii de romi din comunitățile Bălțești, județul Prahova și Vânători, județul Neamț și a fost implementat în 2011 de Habitat for Humanity Romania, în parteneriat cu Fundația Soros România și cu sprijinul autorităților locale și este finanțat de către Fundația Timken din Canton, Statele Unite ale Americii (la Bălțești) și Fundația Vodafone România. Construcția s-a realizat chiar de către familiile de beneficiari, sub îndrumarea personalului specializat, în scopul de a crește sentimentul responsabilității beneficiarilor față de locuințele noi. În același timp, proiectul a vizat și domeniul ocupării, formând 30 de persoane din comunitățile de romi în domeniul construcțiilor, facilitând angajarea acestora în proiecte similare sau pe piața privată a construcțiilor.

2. Programul de dezvoltare comunitară derulat de Agenția de Dezvoltare Comunitară „Împreună”. Conceptul intervenției Agenției „Împreună” s-a numit „*Mai mult decât cărămizi*”. Proiectul a fost implementat în perioada iunie-octombrie 1999 în localitatea Nușfalău, județul Sălaj, a vizat construirea a 10 locuințe sociale și a fost considerat de mass-media și de specialiști drept o premieră națională și totodată un model de abordare integrată în dezvoltarea comunitară. În vederea construirii de locuințe sociale s-a folosit forța de lucru existentă în comunitatea romă, proiectarea s-a efectuat cu ajutorul unui inginer constructor rom. În realizarea caselor au fost folosite materii prime realizate de membrii comunității rome iar criteriile de selecție a beneficiarilor și alocarea locuințelor sociale a fost stabilită în cadrul comunității, în mod participativ. Este considerat un model de bune practici datorită metodei dezvoltării comunitare folosite în comunitatea de romi, axată pe participarea comunității în toate etapele proiectului, prin valorizarea contribuției umane și financiare locale, datorită implicării active a membrilor

¹²⁸ Informațiile au fost preluate de pe site-ul Habitat for Humanity, http://www.habitat.ro/detalii/o_cas%C4%83,_un_viitor_pentru_familii_defavorizate/proiect-10.html?projecttabs=0, accesat în septembrie 2013.

comunității. *Rezultatele proiectului:* 10 familii din Nușfalău și-au îmbunătățit condițiile de locuit; s-au creat locuri de muncă sezoniere pentru 18 tineri romi din comunitate; după terminarea proiectului, alte 3 case au fost construite, iar altele 2 au fost renovate din resurse proprii.

3. Proiecte de renovare și construcție de locuințe ProRroma. Fundația olandeză ProRroma desfășoară proiecte educaționale și de reabilitare și construcție de locuințe și facilități comunitare (școală privată, centru educațional etc.), începându-și activitatea în România în anul 1990 cu un proiect de reabilitare de locuințe în comuna Tinca, județul Bihor.¹²⁹ Fundația îmbină proiectele și activitățile educaționale de tip școală privată religioasă cu acțiuni de îmbunătățire a condițiilor de locuire și infrastructură (reabilitarea drumurilor, extinderea rețelei de apă) a comunităților de romi beneficiare ale activităților educaționale, contribuind astfel la îmbunătățirea substanțială a condițiilor de viață.

4. Proiecte de construire comunitară. Fundația Soros România desfășoară programul Arhipera, cu scopul de a crea o arhitectură a interesului comun în România¹³⁰. Obiectivele programului sunt îmbunătățirea condițiilor de viață a grupurilor în situație de sărăcie extremă și excluziune socială, prin creșterea calității locuirii și serviciilor sociale în acest tip de comunități; crearea unei metodologii și a unui model de intervenție aplicabil la nivelul întregii țări; crearea unei școli de arhitectură participativă în România. Printre proiectele derulate în cadrul programului se află și două proiecte de construire comunitară în comunități compacte de romi din România, și anume, Dor-Mărunt și Sărulești în județul Călărași, Procesul de construire de locuințe este acompaniat de activități de dezvoltare comunitară care utilizează principiile lucrului participativ, caracterizat prin participarea comunității la luarea de decizii în legătură cu produsele și procesele proiectului. Prin formarea de Grupuri de Dezvoltare Comunitară se asigură participarea comunității la deciziile legate în special de beneficiarii de locuințe noi sau reabilite, precum și de utilizarea clădirilor comune în beneficiul întregii comunități. Astfel, comunitatea este cea care desemnează beneficiarii activităților de construire / reabilitare precum și funcțiunea centrelor construite adiacent. Clădirile se proiectează participativ, cu sprijinul și feedback-ul beneficiarilor și discuții asupra machetelor.

5. Proiectul „Case mai Bune”¹³¹ implementat de Fundația pentru Asistență Socială și Tineret (FAST). Misiunea proiectului este de a „îmbunătăți viața celor mai săraci membri din comunitățile locale de romi, prin oferirea unui adăpost sigur, în care familia să locuiască în demnitate, iar copiii să crească sănătos”. Cu sprijinul autorităților locale dar și cu cel al membrilor comunităților de romi, FAST construiește case noi pentru acele familii de romi care trăiesc în sărăcie extremă în zone rurale din județul Brașov (în Tărlungeni, Zizin, Budila și Săcele), comunități populate exclusiv de persoane de etnie Roma izolați din punct de vedere geografic, social și economic. Echipa de muncitori care lucrează la realizarea caselor pentru romi este formată din: membri ai comunităților de romi, personal al fundației FAST și voluntari. Construcția unei case (simple, prefabricate) durează circa 2 luni iar materialele folosite la construirea caselor sunt realizate în atelierul lor local, de la demararea proiectului în anul 2007 s-au construit 20 de case noi iar alte câteva familii au fost ajutate să obțină materiale de construcție (ajutor privind mâna de lucru, sprijin financiar) în vederea construcției de case sau de îmbunătățire a caselor deja construite.

Pentru a compensa lipsa de modele de practici pozitive implementate în România, adăugăm un caz din Ungaria care ar putea constitui un model de replicat și în România.

6. Reabilitarea comunitară a „Turnului Iadului” în localitatea Veszprém¹³², implementat de organizația Hungarian Maltese Charity Service.¹³³ Organizația maghiară Serviciul de Caritate Maltez

¹²⁹ Informațiile au fost preluate din prezentarea d-lui Caba Gavril, președinte al Fundației, în cadrul Conferinței din 18 octombrie 2012 „Observatorul pentru Romi”, organizată de Agenția de Dezvoltare Comunitară „Împreună” la București. Parțial, informația se regăsește și pe site-ul Fundației, http://www.prorrroma.org/eng/project_info/renovation_and_construction_projects/, accesat în septembrie 2013.

¹³⁰ Informațiile au fost preluate de pe link-urile <http://www.soros.ro/ro/program.php?program=54> și http://www.soros.ro/ro/program_articol.php?articol=382, accesate în septembrie 2013.

¹³¹ Informațiile despre acest proiect au fost preluate de pe site-ul oficial al fundației: <http://fastcharity.ro>

¹³² Traducerea termenului: „Community-based rehabilitation of “Hell’s Tower” in Veszprém”

(Hungarian Maltese Charity Service) și-a inițiat activitatea în clădirea „Turnul Iadului” în 2009. În acel moment, clădirea de zece etaje se afla într-o stare avansată de degradare, fără infrastructura necesară, fiind locuită de un grup aflat într-o stare de sărăcie extremă, în situație de segregare completă față de restul localității. Organizația a achiziționat spațiul locativ aferent unui etaj întreg, închiriind totodată două etaje suplimentare, putând astfel, cu o majoritate a voturilor rezidenților, să demareze reabilitarea spațiului. S-au efectuat lucrări de reparare a acoperișului și a ascensorului, de securizare a geamurilor și balcoanelor și de înlocuire a țevilor și restabilindu-se rețeaua de electricitate și prevăzând locuințele cu contoare de consum individual. După achiziționarea spațiului, s-a instalat de către organizație un centru de zi în asistență socială destinat persoanelor fără adăpost, cu o capacitate de 50 de locuri, precum și o sală comunitară cu o capacitate de 150 de locuri. De asemenea, zece locuințe au fost achiziționate de către organizație și date în folosință ca locuințe sociale. La parterul clădirii a fost instalată o recepție, clădirea a fost de asemenea prevăzută cu camere de luat vederi cu circuit închis, iar ascensorul nou funcționează pe bază de card de rezident. Conform informațiilor identificate, rezidenții clădirii valorizează noul spațiu, protestând împotriva denumirii clădirii de „Turnul Iadului” și demonstrând că odată cu îmbunătățirea spațiului locativ s-a ridicat nivelul de trai, iar relațiile sociale din comunitate s-au îmbunătățit.

7. Programul Institutului pentru Relocare și Integrare Socială – IRIS (subordonat Ministerului Regional al Mediului, Locuirii și Planificării Teritoriale, Comunitatea Autonomă Madrid) s-a desfășurat în municipalitatea Madrid în perioada 1999-2011 și a urmărit desființarea celor 62 de zone de *slum* cu aproximativ 2,674 locuitori (conform datelor citate de FRA, 2009: 24) și relocarea familiilor deprivat din aceste zone, majoritatea de etnie romă, în locuințe sociale integrate din cartierele madrilene. În prima perioadă a programului, 1999-2008, au fost relocate 1,400 de familii (FRA, 2009: 24). A doua perioadă a programului, realizat în parteneriat cu Fundația pentru o Societate Deschisă în octombrie 2008-decembrie 2011, este prezentat ca singurul exemplu de bună practică replicată (*replicated good practice*) în domeniul locuirii în baza de date a bunelor practici de incluziune a romilor¹³⁴ redactat de Consiliul Europei (2011). În cursul celor trei ani, au fost relocate 255 de familii, adică aproximativ jumătate din populația țintă (CoE, 2011: 14). Programul și-a propus alocarea de locuințe sociale și suport social pe toată perioada implementării (*ongoing*) pentru familii (marea lor majoritate de etnie romă) aflate în situații de excluziune socială și rezidențială în patru zone de locuire precară segregată (*slum*) din Madrid. Consiliile locale ale municipalităților¹³⁵ din Comunitatea Autonomă Madrid au preluat și replicat programul elaborat de municipalitatea Madrid, dar și alte orașe spaniole, portugheze, cehe și ungare s-au arătat interesate. În 2011, programul a primit premiul *Dosta!* din partea Congresului Autorităților Locale și Regionale ale Consiliului Europei¹³⁶.

Programul a fost finanțat din bugetul local al municipalității Madrid (10%) și al Comunității Autonome Madrid prin IRIS (90%) și în perioada s-a desfășurat trei etape: (1) semnarea acordurilor cu consiliile locale, oferirea de asistență socială în vederea pregătirii relocării, elaborarea unui plan de lucru pentru fiecare familie; (2) relocarea în locuințe sociale; (3) suport în vederea integrării în comunitatea cartierului, în muncă și la școală. Familiile participante beneficiau de cursuri de pregătire pentru gestionarea locuinței, cât și de facilitarea integrării lor în cartierul unde urmau să locuiască, prin organizarea unor activități de socializare cu noii vecini. În cazul în care după cinci ani de participare în program, o familie încă nu a ajuns la stadiul de integrare, IRIS continua munca cu familia respectivă (CoE, 2011).

Evaluarea din 2009 a programului IRIS comisionată de FRA relevă însă și o serie de aspecte care necesită îmbunătățire: comunitățile rome vizate de program ar fi trebuit incluse în procesul de elaborare,

¹³³ Informațiile au fost preluate de pe site-ul http://www.eukn.org/Hungary/hu_en/E_library/Skills_Capacity_Building/Working_with_Communities_Engaging_Individuals/Community_based_rehabilitation_of_%E2%80%99CHell%E2%80%99s_Tower%E2%80%9D_in_Veszpr%C3%A9m cât și din documente interne ale organizației.

¹³⁴ Baza de date a bunelor practici în domeniul incluziunii romilor, Consiliul Europei, <http://goodpracticeroma.ppa.coe.int> (31.10.2011).

¹³⁵ Municipalitățile din Comunitatea Independentă Madrid sunt: Madrid, Aranjuez, Torrejón, Móstoles, Leganés, Galapagar and Mejorada del Campo.

¹³⁶ Premiul *Dosta!* al Consiliului Europei, http://www.coe.int/t/congress/Files/Topics/Dosta/default_en.asp (31.10.2013).

implementare și evaluare a acestuia; o atenție accentuată trebuia acordată vulnerabilității a persoanelor cu dizabilități și a femeilor; ar fi fost necesare soluții pentru familiile care, din motive diferite, acumulasă datorii considerabile la plata chiriei și a utilităților, urmând să fie evacuate din acest motiv. Totodată, este subliniată importanța angajamentului solid al autorităților locale, programul necesitând un consistent sprijin financiar și alocare de resurse umane.

8. Programul de dezvoltare comunitară din Spišski Hrhov (Levoča District, regiunea Prešov, Nord-Estul Slovaciei) este menționat ca un exemplu de bune practici în domeniul locuirii în *Raportul de Monitorizare a Implementării Planului Național de Incluziune a Romilor în Slovacia* (Lajcakova, 2013: 82) când și în alte studii de specialitate (Kolesarova, 2012; Musinka, 2012). Comuna Spišski Hrhov are doar 1,300 de locuitori, dintre care 300 sunt de etnie romă. În prezent, familiile rome nu locuiesc într-o colonie segregată, tipică de altfel multor localități rurale din Europa Centrală și de Est, ci pe o stradă care vine în continuarea străzii principale, iar locuințele lor nu se diferențiază considerabil de locuințele sătenilor ne-romi. Această situație nu este întâmplătoare, ci se datorează planurilor de dezvoltare locală care au conținut măsuri incluzive adresate romilor încă din anii 2000. Factorii-cheie ai dezvoltării locale incluzive au fost: (1) autoritățile administrației locale, (2) asistența socială comunitară, munca de teren; (3) întreprinderile administrației locale care au angajat forța de muncă și au diminuat șomajul și (4) centrul de servicii comunitare (Musinka, 2012: 14). Programul a fost unul integrat: componenta de incluziune în muncă prin intermediul înființării unei întreprinderi cu capital de stat, așa-numita „întreprindere a satului” aparținând administrației locale (Kolesarova, 2012), complementată de o componentă de facilitare a participării și performanțelor școlare (prin numeroase programe extra-curriculare pentru care școala a reușit să atragă finanțare prin proiecte) și de sprijin financiar pentru îmbunătățirea infrastructurii în zona locuită de familiile rome deprivat, cât și de renovare a caselor. Elaborarea proiectelor de dezvoltare integrată a primit sprijin profesional din partea Environmental Training Project (ETP) Slovakia¹³⁷, dar și a Asociației pentru Regenerare și Dezvoltare Regională OZ Spiš, cât și a partenerilor din sectorul ONG și academic, în particular Universitatea din Nitra și Universitatea din Prešov (Musinka, 2012: 15).

Faza de renovare și construcție a locuințelor a fost precedată de asistență socială comunitară, înființarea unui centru de servicii comunitare și a unei „întreprinderi a satului” care angaja în sectorul public șomerii de lungă durată, printre care mulți etnici romi din comunitatea deprivată (Kolesarova, 2012). Construcțiile au fost realizate de această „întreprindere a satului” împreună cu viitorii chiriași, ținându-se cont de structura familiilor și nevoile lor gospodărești. În loc de a construi locuințe sociale standard, administrația locală a consultat viitorii chiriași și a apelat de munca lor pentru realizarea noilor imobile (Musinka, 2012: 23-24). Astfel, costurile îmbunătățirii situației locative (infrastructură, construcții, renovări, etc.) au fost suportate de către autoritățile locale și prin fonduri structurale europene, dar și de către familiile rome înseși. De asemenea, mai multe familii din comunitatea romă, integrate în muncă mai întâi la „întreprinderea satului”, apoi în sectorul privat, s-au mutat în alte zone ale satului, unde și-au cumpărat teren pentru construcție de case familiale.

Un proiect identificat drept practică pozitivă (CEGA și SPOLU 2000:9-18) s-a desfășurat în orașul Brno din Republica Cehă, începând cu 1999 și constituie un proiect integrat de locuire comunitară. Situația inițială era caracterizată de slabă calitate a locuințelor ocupate de romi, datorii financiare acumulate ale celor 60 de familii care locuiau în ansamblurile de locuințe sociale, precum și o stare de precaritate determinată de faptul că administrarea locuințelor fusese scăpată de sub control, iar locuitorii erau amenințați de evacuarea din ansamblul rezidențial social situat în centrul orașului, unde interesele imobiliare crescând puneau presiune asupra autorităților de a rezolva situația celor două blocuri de locuințe.

De la începutul anilor 90, într-unul din apartamentele sociale din blocul de pe strada Bratislavská, funcționase centrul Drom, care oferea copiilor și tinerilor de etnie romă activități educaționale și recreative. Reprezentanții centrului, împreună cu Fundația olandeză SPOLU CZ, s-au implicat în medierea relației dintre autoritățile publice locale și locuitorii blocului și în găsirea de soluții pentru rezolvarea problemelor cu care se confrunta comunitatea. Metodologia utilizată s-a bazat pe principiile dezvoltării

¹³⁷ Environmental Training Project – ETP Slovakia, <http://www.etp.sk/en/o-etp/> (accesat: 30.10.2013).

comunitare, aplicând metode de lucru participative și stimulând comunitatea să găsească și să propună soluții, implicându-se activ.

Astfel, din întâlnirile organizate de cele două organizații neguvernamentale și locuitori a reieșit că una din resursele pe care comunitatea le putea angrena în soluționarea problemei era forța de lucru, propunându-se ca, în schimbul dreptului de a rămâne în spațiu, dar și în scopul de a-și regulariza situația cu privire la plata datoriilor locative, adulții din familiile respective să presteze muncă în folosul comunității, dar de pe urma căreia urmau să beneficieze ei înșiși. Munca, evaluată la un tarif orar fix, a constat din lucrări de reabilitare a blocului, atât a spațiilor folosite de fiecare familie cât și a celor comune. În urma prestării muncii, suma corespunzătoare orelor lucrate era scăzută din datoriile respectivei familii, iar rezultatul muncii a constat din îmbunătățirea substanțială a calității locuirii. Familiile care își stingeau datoriile obțineau un contract de închiriere a apartamentului, regularizându-și astfel situația. De asemenea, proiectul a inclus și o componentă de mediere pe lângă autoritățile competente în domeniul ocupării, în scopul de a asigura locuitorilor surse de venituri regulate, care să le permită achitarea chiriei pe termen lung.

Sursele financiare ale proiectului au fost autoritățile locale ale orașului și Guvernul Republicii Ceha printr-un împrumut de la Banca de Dezvoltare.

Printre ingredientele de succes ale proiectului se pot evidenția bunele relații dintre președintele centrului Drom și autoritățile publice locale, precum și abordarea participativă a metodei dezvoltării comunitare, care a condus, prin mobilizarea oamenilor în propunerea de soluții, la implicarea lor pro-activă și la crearea sentimentului de „proprietate” asupra soluțiilor, crescând astfel sustenabilitatea intervenției. Situația a fost rezolvată printr-o metodă de tipul câștig-câștig, prin care nu numai că autoritatea locală a recăpătat controlul asupra administrării locuințelor sociale, dar oamenii au putut să-și regularizeze situația și să-și reabiliteze locuințele fără a fi evacuați.

Este important de menționat că există în România numeroase situații similare de locuințe, sociale sau nu, de calitate inferioară, deteriorate, ocupate de familii dezavantajate fără acte, iar asupra locuitorilor planează riscul evacuării. Așa cum arată exemplul de practică pozitivă detaliat mai sus, aceste situații ar putea fi soluționate evitându-se evacuările și în beneficiul tuturor părților implicate.

O altă practică de impact, materializată prin construirea de locuințe sociale, a fost identificată în Bulgaria, în cartierul Iztok din orașul Kyustendil¹³⁸. Asociația ADRA Austria, în parteneriat cu ADRA Bulgaria și Municipality Kyustendil, a implementat un proiect de locuințe modulare pentru beneficiari de etnie romă afectați de sărăcie, cartierul fiind locuit preponderent de romi.

Au fost construite 32 de case modulare prefabricate pe un teren pus la dispoziție de Municipality. Terenul a fost de asemenea conectat la toate utilitățile de infrastructură, iar autoritățile locale s-au implicat în activități de întreținere a spațiului comun și a infrastructurii.

Comunitatea de romi a fost inclusă în procesul de luare a deciziilor încă de la început, din faza de planificare a intervenției. Astfel, s-a stabilit un Comitet de Locuire, care a participat la luarea de decizii cu privire la candidații cei mai potriviți pentru locuințele ce urmau a fi instalate, la modul în care aceștia se pot implica în intervenție, la sistemul prin care se colectează chiriile lunare și la alte aspecte organizatorice legate de serviciile de care urmau să beneficieze locuitorii din locuințele modulare.

La lucrările de construcții au participat persoane dintre beneficiari, care au dobândit competențe în domeniul construcțiilor, crescându-le astfel angajabilitatea.

La componenta de locuire s-a adăugat de asemenea o componentă de servicii de sănătate, fiind construit de asemenea în apropierea locuințelor modulare și un centru de sănătate care deservește

¹³⁸ Informațiile referitoare la acest proiect au fost colectate prin intermediul proiectului PAIRS – Effective Programs for the Integration/Inclusion of the Roma in South East Europe: <http://pairs-see.net/page?view=1> (accesat: 8.11.2013).

comunitatea romă din cartier. De asemenea, lucrători din Asociația ADRA Bulgaria s-au dedicat unor activități educaționale și de consiliere în vederea creșterii angajabilității și obținerii unui loc de muncă pentru familiile din cartier.

Printre punctele tari ale intervenției se evidențiază abordarea integrată, cu componentele de locuire, educație, ocupare, sănătate și servicii sociale, precum și includerea beneficiarilor ca decidenți activi în procesul de implementare a proiectului. De asemenea, un alt punct tare l-a constituit relația pozitivă cu autoritățile locale și parteneriatul funcțional dintre societatea civilă, prin asociația ADRA, și Municipality din Kyustendil.

În prezent, România nu deține o politică națională de locuințe încheagată. Deși există o serie de programe în sectorul imobiliar și al planificării teritoriale, în România nu există niciun document care să fi formulat obiectivele pe termen lung, prioritățile sau direcțiile pentru sectorul locuințelor, sau care să evalueze pe baza unor criterii relevante pentru incluziunea socială proiectele deja implementate (nu există nici măcar o evidență sau monitorizare a acestor proiecte).

Bibliografie

1. Amnesty International (2011): *Solidarity with the Roma Families from Miercurea Ciuc Seeking Justice Seven Years On*. <http://livewire.amnesty.org/2011/08/03/solidarity-with-the-roma-from-miercurea-ciuc-seeking-justice-seven-years-on/> ; <http://www.amnesty.org/fr/library/asset/EUR39/003/2011/fr/58828801-e926-4d1f-a14a-ea7b53e86138/eur390032011en.html> (accesat: 06.10.2013).
2. Cace S., Nicolăescu V., Scoican A. (2010), *Best Practices in Social Economy sector in Greece and other EU countries*, Expert , București.
3. Cace S., Duminică G., Preda M., (2005) , *Evaluarea programelor pentru comunitățile de romi din România*, [disponibil pe: http://www.agentiaimpreuna.ro/files/publicatii/Evaluare_programe_romi.pdf] [Accesat: 12.09.2013]
4. Comunicatului Comisiei Europene, *Un Cadru UE pentru Strategiile Naționale de integrare a romilor până în 2020*, 5 aprilie 2011.
5. Council of Europe (2011). *Good practice No.16 - Spain - Allocation by IRIS of Social Housing and Ongoing Social Support to Romani Families in Situations of Social and Residential Exclusion*. Strasbourg: CoE. <http://goodpracticeroma.ppa.coe.int/en/pdf/83> [Accesat: 31.10.2013].
6. Creating the conditions for Integration (2012) [disponibil pe: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/7504/2092103.pdf] [Accesat: 12.09.2013]
7. Dan, A. N. (2003) , Accesul la locuire în România astăzi, în „Calitatea Vieții”, Editura Academiei Române, București, nr. 3–4 / 2003.
8. Eurostat (2011): *Housing in Europe in 2009*. Brussels: The European Commission (data from EU-SILC). http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-11-004/EN/KS-SF-11-004-EN.PDF [Accesat: 06.10.2013].
9. European Union Agency for Fundamental Rights – FRA (2009): *Improving Roma Housing and Eliminating Slums in Spain*. EU-FRA. <http://bookshop.europa.eu/en/improving-roma-housing-and-eliminating-slums-spain-pbTK3010306/> [Accesat: 31.10.2013].

10. Kolesarova, Jana (2012). Empowerment of Roma communities through municipal enterprises in the context of Slovak Republic. In: Penczes, J., Radics, Z. (Eds.): *Roma population on the peripheries of the Visegrad countries. Integration issues and possible solutions*. Debrecen, pp. 143-156.
11. Lajčáková J., (2013). *Civil Society Monitoring Report on the Implementation of the National Roma Integration Strategy and Decade Action Plan in 2012 in Slovakia*, [disponibil pe: http://romadecade.org/cms/upload/file/9270_file14_sk_civil-society-monitoring-report_en.pdf] [Accesat: 20.09.2013]
12. Moisă F., Rostas I.A., Tarnovschi D., Stoian I., Rădulescu D., Andersen T.Ș. (2012), Raportul societății civile asupra implementării Strategiei Naționale de Integrare a Romilor și a Planului de Acțiune al Deceniului în România, [disponibil pe: http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9270_file25_ro_civil-society-monitoring-report_ro.pdf] [Accesat: 10.09.2013]
13. Musinka, Alexander (2012). *The Things that Worked*. University of Presov, Institute for Roma Studies, Presov. Musinka, Alexander (2012). http://ec.europa.eu/regional_policy/conferences/roma2013/doc/things_that_worked.pdf [Accesat: 20.09.2013]
14. Niță, D. (2009) , *Housing Conditions of Roma and Travellers* , București: Centrul de Resurse Juridice, 15: “Un exemplu al unei justificări. [disponibil pe: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/591-RAXEN-Roma%20Housing-Romania_en.pdf] [Accesat: 10.09.2013]
15. *Panelului pentru Evaluarea de Politici Publice* (2009). Cercetare panel, primul val, realizat de IMAS, INSOMAR și MetroMedia Transilvania în Noiembrie-Decembrie 2009, la comanda *Agenciei pentru Strategii Guvernamentale*, www.publicinfo.gov.ro [Accesat: 01.03.2010].
16. Preoteasa A.M, Șerban M., Tarnovschi D. (2011), *Situația romilor în România, 2011. Între incluziune socială și migrație*, București: Fundația Soros România.
17. Rat, Cristina (2012): *Politica marginalizării. Abrupt și invizibil*. Antologia CriticAtac 2012. Cluj-Napoca: Editura Tact.
18. Rat, Cristina (2013). Accesul la locuințe sociale – comparație între Cluj-Napoca, Târgu Mureș, Miercurea Ciuc, Ploiești și Călărași. *Raport de cercetare elaborat în cadrul proiectului SPAREX, Mai 2013*. http://sparex-ro.eu/wp-content/uploads/Accesul-la-locuinte-sociale_Sparex.pdf (Accesat: 06.10.2013).
19. Rista, A., Stanciu, T., (coord), (2011), *Economia socială: de la afacere la profit social*, lucrare editată de Asociația React, București.
20. RomaniCRISS, *Discriminarea romilor în ceea ce privește dreptul la locuire - Cazuri de încălcare a dreptului la locuire din România*.
21. Romani Criss (2006): *CRISS versus Primaria Miercurea Ciuc. Încălcarea dreptului la locuință adecvată*. Dosar D/2004. București: Romani Criss. <http://www.romanicriss.org/Raport%20de%20caz%20Miercurea%20Ciuc.pdf> (accesat: 06.10.2013).
22. RPL (Recensământul Populației și al Locuințelor) (2011), *Rezultate definitive_RPL_2011*, [disponibil pe: <http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2/>] [Accesat: 7.09.2013]

23. Sandu, D. (2005). Comunitățile de romi din România. O hartă a sărăciei comunitare prin sondajul PROROMI, Banca Mondială, București, 2005, p. 6, [disponibil pe: http://www.anr.gov.ro/docs/statistici/PROROMI_Comunitatile_de_Romi_din_Romania_187.pdf] [Accesat: 6.09.2013]

24. Spațializarea și Rasializarea Excluziunii Sociale. Constituirea socială și culturală a "ghetourilor țigănești" în România în context European. 2011-2014. Proiect finanțat prin Programul IDEI al Planului Național de Cercetare din România. Director: Eniko Vincze, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca. www.sparex-ro.eu [Accesat: 06.10.2013].

25. Tarnovschi, D. (coord) (2012) EU Inclusive transfer de date și experiențe privind integrarea pe piața muncii a romilor între România, Bulgaria, Italia și Spania: *Romii din România, Bulgaria, Italia și Spania, între incluziune socială și migrație*. [disponibil pentru download pe: <http://www.soros.ro/ro/publicatii.php?pag=2>] [Accesat: 11.09.2013]

26. UNDP/WB/EC Regional Roma Survey și FRA Pilot Roma Survey (2011), [disponibil pe: http://issuu.com/undp_in_europe_cis/docs/_roma_at_a_glance_web/1#download]

[Accesat: 7.09.2013]

27. UNDP și UBB (2012): *Participatory Assessment of the Social Situation from the Pata Rat and Cantonului Area, Cluj-Napoca*. Cluj-Napoca, UNDP și Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca.

Pagini web:

http://www.habitat.ro/detalii/o_cas%C4%83_un_viitor_pentru_famiile_defavorizate/proiect-10.html?projecttabs=0 [Accesat: 19.09.2013]

http://www.prorroma.org/eng/project_info/renovation_and_construction_projects/ [Accesat: 9.09.2013]

<http://www.soros.ro/ro/program.php?program=54> [Accesat: 9.09.2013]

http://www.eukn.org/Hungary/hu_en/E_library/Skills_Capacity_Building/Working_with_Communities_Engaging_Individuals/Community_based_rehabilitation_of_%E2%80%99CHell%E2%80%99s_Tower%E2%80%99D_in_Veszpr%C3%A9m [Accesat: 19.09.2013]

<http://fastcharity.ro/> [Accesat: 22.09.2013]

<http://goodpracticeroma.ppa.coe.int> [Accesat: 31.10.2013].

<http://pairs-see.net/page?view=1> [Accesat: 8.11.2013].

CAP. 7. SPRE O POLITICĂ COMUNĂ DE INCLUZIUNE A ROMILOR. ABORDĂRI EUROPENE ȘI NAȚIONALE

Pornind de la experiența statelor membre, inclusiv a celor care participă la Deceniul Romilor, Comisia Europeană a încurajat alinierea strategiile naționale de incluziune a romilor și extinderea perioadelor de implementare până în 2020. Este recomandat ca strategiile naționale ale statelor membre să urmărească o abordare specifică, care, în conformitate cu Principiile comune de bază privind incluziunea romilor, vor contribui activ la incluziunea socială a romilor în societate și la eliminarea segregării acolo unde aceasta persistă. Strategiile trebuie să se integreze în cadrul mai larg al Strategiei Europa 2020 și să contribuie la aceasta, prin urmare, să fie coerente cu programele naționale de reformă.

La finalul anului 2011, statele membre au avut responsabilitatea de a propune strategii de integrare sau pachete de măsuri politice pentru îmbunătățirea accesului populației romi în următoarele direcții:¹³⁹ educație (astfel încât toți copiii romi să termine cel puțin ciclul primar de învățământ); ocuparea forței de muncă, servicii medicale, locuințe și servicii esențiale (în special la utilitățile de apă, gaz și electricitate), pentru reducerea decalajelor existente între romi și restul populației.

În 2012, Comisia a realizat o evaluare a acestor strategii naționale să se asigure de implementare eficientă printr-un mecanism de monitorizare care implică instituții diverse. Statele membre trebuie să prezinte rapoarte anuale de monitorizare către Consiliu și către Parlamentul European. Elaborarea strategiilor de incluziune s-a realizat cu implicarea directă a actorilor interesați, în special a autorităților regionale și locale, a reprezentanților societății civile și reprezentanții populației de etnie romă. Obiectivele naționale de incluziune a romilor trebuie stabilite luând în considerare necesitățile, constrângerile și diversitatea situațiilor în fiecare stat membru.

În vederea incluziunii romilor cea mai promițătoare cale este aceea de a integra aspectele care țin de problematica romilor în toate politicile naționale și europene, conform sugestiei emisă de Comitetul Economic și Social European în 2008. Un exemplu potrivit pentru această metodă ar fi activitatea comună privind inegalitățile din domeniul sănătății menționate în Strategia pentru Protecție Socială și Incluziune Socială și în Strategia pentru Sănătate a Uniunii Europene. Această metodă nu exclude promovarea modului integrat și adaptat, care ia în considerare situația specifică a comunităților de romi din statele membre.¹⁴⁰

Pentru crearea unui cadru comun, a unor principii comune precum și pentru o cooperare cât mai eficientă în domeniul incluziunii romilor s-a creat *Platforma europeană pentru incluziunea romilor*. În cadrul acesteia se pune accentul pe necesitatea unor programe și politici care să vizeze integrarea, în scopul evitării separării intervențiilor specifice pentru romi față de inițiativele politice generale. De asemenea, principiile acesteia scot în evidență faptul că autoritățile locale precum și ONG-urile dar și comunitățile de romi ar trebui să fie mai responsabile în această direcție. Mai mult, programele și politicile care se adresează romilor nu ar trebui să excludă membrii altor grupuri care trăiesc în circumstanțe socio-economice asemănătoare cu ale acestora.

¹³⁹ http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/social_inclusion_fight_against_poverty/em0049_en.htm

¹⁴⁰ COMUNICAREA COMISIEI CĂTRE CONSILIU, PARLAMENTUL EUROPEAN, COMITETUL ECONOMIC ȘI SOCIAL EUROPEAN ȘI COMITETUL REGIUNILOR - Integrarea socială și economică a romilor în Europa (2010)

În vederea îmbunătățirii eficienței acțiunilor, CE va lua câteva măsuri, după cum urmează:

- va veni în sprijinul fiecărui președinte a Consiliului în vederea îmbunătățirii eficienței platformei și va încuraja organizarea reuniunilor din cadrul platformei;
- va interveni în sprijinul organizării summit-urilor romilor alături de președintele Consiliului;
- va susține respectarea principiilor comune de bază pentru incluziunea romilor în elaborarea, aplicare și evaluarea politicilor relevante în acest sens;
- va identifica și aplica cele mai eficiente modalități de includere a aspectelor referitoare la romi în cadrul politicilor relevante;
- va cofinanța realizarea unei rețele europene de reprezentare a romilor permițând astfel o contribuție directă a romilor la procesele politice.

Comisia Europeană dorește să elaboreze un ansamblu de metode de intervenție care să vină în sprijinul factorilor politici. Aceste metode se vor baza pe modele de bună practică și ar trebui să vină în întâmpinarea nevoilor principalelor tipuri de comunități de romi și ale subgrupurilor foarte vulnerabile propunând astfel intervenții adecvate și concentrate în domeniul politicilor publice. Mai mult, prin intermediul acestor metode se vor identifica factorii-cheie precum și instrumentele juridice și financiare potrivite în vederea aplicării agendei de integrare locală, regională sau națională dar și posibilele inițiative pentru îmbunătățirea accesului romilor la educație, locuri de muncă, asistență medicală și locuințe. În plus, vor exista inițiative de combatere a discriminării precum și de integrare a principiului egalității de gen și de protejare a subgrupurilor vulnerabile. Metodele menționate nu vor fi obligatorii, dar statele membre vor fi încurajate să își structureze politicile de incluziune ale romilor pe baza acestora. Utilizarea acestor metode în modelele deschise de coordonare și în aplicarea Platformei europene de combatere a sărăciei dar și în sprijinirea acestora prin instrumentele financiare ale UE va fi supravegheată de către Comisia Europeană. Elaborarea acestor metode se va realiza de către Comisie împreună cu ajutorul experților interni și externi și cu cel al forurilor relevante, și anume Platforma europeană pentru incluziunea romilor.

În vederea acordării sprijinului necesar rezolvării situației persoanelor marginalizate UE a pus la dispoziția statelor membre o gamă largă de instrumente juridice, politice și financiare. Deoarece există circumstanțe, nevoi și soluții diferite în fiecare din statele UE rolul acestora în dezvoltarea politicilor de incluziune a persoanelor de etnie roma este unul esențial în vederea asigurării libertății de mișcare și a drepturilor fundamentale precum și a obiectivelor comune ale politicilor de prosperitate economică, coeziune socială, stabilitate și solidaritate între statele membre. În consecință în 2011 Comisia Europeană a adoptat un cadru comun, valabil până în 2020, al strategiilor naționale de integrare a romilor solicitând în acest sens statelor membre să își revizuiască, sau în anumite cazuri, să își realizeze aceste strategii astfel încât problema integrării romilor să fie îmbunătățită semnificativ până la sfârșitul deceniului. Astfel că, prin prisma faptului că acest cadru a fost aprobat de către șefii statelor membre și de către guvernele acestora, problema incluziunii romilor a căpătat o importanță sporită chiar și în fața crizei economico-financiare.

Comisia Europeană solicită țărilor membre să coreleze Strategiile Naționale de Integrarea a Romilor cu cele patru domenii cheie: 1) educație, 2) ocupare, 3) sănătate, 4) locuire.¹⁴¹

1. Educație

Statele membre acordă o foarte mare importanță educației, majoritatea stabilind obiective care urmăresc atât standardul minim se învățământ primar cât și învățământul secundar și terțiar. Astfel că toți copiii de pe teritoriul Uniunii Europene, conform legilor naționale, care au împlinit vârsta școlarizării trebuie să fie înscriși la o școală și să urmeze cursurile acesteia. Pentru reducerea abandonului școlar statele membre au luat măsuri de sprijin precum predarea în limba romani, programe de învățare de sprijin,

¹⁴¹ Comunicatul Comisie către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor-Strategia Națională de Integrarea a Romilor: un prim pas în implementarea strategiei europene (page 4), 2012,

cum ar fi suport în învățare după orele de școală sau a doua șansă, cursuri de educație parentală, inclusiv mediere, precum și creșterea gradului de conștientizare importanței educației. De asemenea, pentru o abordare integrată ar trebui să existe o încercare mai concentrată de înțelegere a culturii romilor, aceasta fiind cea mai eficientă metodă de combaterea a stereotipurilor. Acest lucru ar putea fi realizat prin introducerea în planurile de învățământ unor informații utile și corecte în ceea ce privește cultura și istoria romilor. Mai mult, prioritățile domeniului educației conform Comisiei Europene, pentru o abordare integrată, ar fi eliminarea izolării și abuzului școlar pentru cei care necesită nevoi speciale de educație, învățământul obligatoriu să fie aplicat în toate statele membre și să fie promovată formare profesională continuă, programe de învățare și educare pentru copii preșcolari, îmbunătățirea nivelului de calificare a profesorilor precum și sistemul de mediere școlară, realizarea unor programe care să-i conștientizeze pe părinți cu privire la rolul și importanța educației în viața copiilor lor.

Tabelul nr. 7.1. Măsurile luate de statele membre în vederea creșterii nivelului de educație a copiilor¹⁴²

Măsurile solicitate în documentul cadrul al Uniunii Europene	Statele membre care au abordat aceste măsuri
Avizarea obiectivului general	Belgia, Bulgaria, Cehia, Danemarca, Germania, Estonia, Irlanda, Spania, Italia, Cipru, Letonia, Lituania, Luxemburg, Ungaria, Austria, Polonia, Portugalia, România, Slovenia, Slovacia, Finlanda, Marea Britanie
Obiective concrete pentru reducerea diferențelor educaționale	Belgia, Bulgaria, Cehia, Spania, Italia, Cipru, Luxemburg, Ungaria, Austria, Polonia, Portugalia, România, Slovenia, Slovacia, Finlanda, Marea Britanie
Lărgirea accesului la educația de calitate și la serviciile de îngrijire a copiilor preșcolari	Cehia, Spania, Italia, Cipru, Letonia, Ungaria, Austria, Polonia, Portugalia, România, Slovenia, Slovacia, Finlanda
Măsuri de prevenire a abandonului școlar înainte de finalizarea ciclului primar în rândul copiilor de etnie romă	Belgia, Bulgaria, Germania, Estonia, Irlanda, Spania, Franța, Italia, Letonia, Luxemburg, Ungaria, Olanda, Portugalia, România, Slovenia, Slovacia, Finlanda, Suedia, Marea Britanie
Prevenirea abandonului școlar la nivel liceal	Bulgaria, Cehia, Irlanda, Spania, Franța, Italia, Ungaria, Austria, Polonia, Portugalia, România, Slovacia, Finlanda, Marea Britanie
Creșterea numărului de elevi de etnie romă care urmează cursurile învățământului terțiar	Cehia, Spania, Italia, Ungaria, Portugalia, Finlanda
Măsuri care vizează prevenirea segregării	Cehia, Spania, Ungaria, Polonia, România, Slovacia
Măsuri de sprijin	Belgia, Cehia, Estonia, Irlanda, Spania, Italia, Cipru, Letonia, Lituania, Ungaria, Austria, Polonia, Portugalia, România, Slovenia, Slovacia, Finlanda, Suedia, Marea Britanie

2. Ocuparea forței de muncă

Pentru reducerea diferenței mari dintre numărul persoanelor angajate din statele membre care sunt non-romi și romi este nevoie de o abordare integrată, cu precădere în statele în care numărul romilor este

¹⁴² Comunicatul Comisie către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor-Strategia Națională de Integrarea a Romilor: un prim pas în implementarea strategiei europene (page 5), 2012,

considerabil mai mare sau în cele în care această diferență este la cote alarmante. De asemenea pentru a putea avea rezultate concrete statele membre trebuie să își descrie obiectivele în termeni concreți și cuantificabili bazați pe date statistice astfel încât progresele să poată fi monitorizate. Mai mult, statele care au o populație romă concentrată în zone rurale ar trebui să își realizeze această strategie de ocuparea forței de muncă în strânsă legătură cu acest aspect geografic. Pentru realizarea unor oportunități reale de angajare pentru romi, statele membre aflate în această situație trebuie să identifice activitățile lucrative (atât agricole cât și non-agricole) potrivite pentru persoanele de etnie romă din acele zone. O parte din statele membre au abordat deja măsuri din cadrul Uniunii Europene precum asigurarea accesului la sistemul bancar, angajarea de personal specializat în sectorul public și oferirea de servicii și mediere personalizate. Alte state însă au în vedere măsuri specifice în vederea asigurării accesului nediscriminatoriu pe piața muncii a persoanelor de etnie roma, precum cursuri de formare la locul de muncă sau accesul la servicii de îngrijirea copilului.

Pentru o abordare integrată statele membre ar trebui să pună accentul pe oferirea serviciilor de asistență personalizată în vederea căutării unui loc de muncă, sprijinirea persoanelor de etnie roma prin promovarea unor programe tranzitorii care să combine educația cu munca în domeniul public, urmărindu-se în acest fel dobândirea de abilități profesionale prin training-uri aplicate în practică, precum și susținerea dezvoltării de întreprinderi sociale dedicate membrilor comunităților roma sau prin asigurarea de servicii sociale dedicate acestora, susținerea primelor experiențe profesionale precum și oferirea de formare profesională la locul de muncă, eliminarea discriminărilor în vederea obținerii unui loc de muncă cu precădere pentru femei, oferirea unui suport semnificativ pentru persoanele care și-au găsit un loc de muncă prin surse proprii precum și pentru inițiativele antreprenoriale.

Tabelul nr. 7.2. Măsuri în vederea unei participări sporite pe piața muncii¹⁴³

Măsurile solicitate în documentul cadrul al Uniunii Europene	Statele membre care au abordat aceste măsuri
Avizarea obiectivului general	Toate statele membre
Obiective concrete pentru a reduce disparitățile de pe piața muncii	Bulgaria, Cehia, Spania, Franța, Ungaria, Polonia, Portugalia, România, Slovenia, Slovacia, Finlanda
Măsuri generale în conformitate cu principiul egalității de tratament pentru a reduce decalajul de muncă	Danemarca, Germania, Estonia, Irlanda, Franța, Cipru, Letonia, Luxemburg, Olanda, Austria, Polonia, Suedia
Măsuri suplimentare sau specifice pentru populația romă	Bulgaria, Cehia, Irlanda, Spania, Ungaria, Austria, Portugalia, România, Slovenia, Slovacia, Finlanda, Suedia
Accesul la sistemul bancar,	Irlanda, Spania, Franța, Italia, Ungaria, Portugalia, România, Slovacia, Finlanda
Accesul la locuri de muncă în sistemul public	Irlanda
Servicii personalizate,	Irlanda, Italia, Ungaria, Portugalia, România, Finlanda, Slovenia
Abordări integrate	Bulgaria, Cehia, Spania, Ungaria, Slovenia, Slovacia, Finlanda, Marea Britanie

3. Sănătate

Cu toate că accesul la sănătate există în toate statele membre, realitatea este un pic diferită cu precădere pentru populația romă. Astfel că, o parte din statele membre au inclus în strategiile lor de

¹⁴³ Comunicatul Comisie către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor-Strategia Națională de Integrarea a Romilor: un prim pas în implementarea strategiei europene (page 7), 2012,

diminuare a inegalităților în acest sector o serie de acțiuni de prevenire pe lângă cele existente deja în documentul cadru al Uniunii Europene, însă doar o mică parte dintre acestea au reușit să contureze o abordare cuprinzătoare pentru îmbunătățirea accesului populației rome la serviciile de sănătate. În câteva state membre există deja, sau urmează să fie puse în aplicare, programe în cadrul cărora persoane de etnie romă calificate să joace rolul de mediatori în scopul îmbunătățirii accesului la servicii medicale a comunităților de romi. Aceste programe, pentru a avea rezultatele scontate, ar trebui să fie însoțite și de o serie de alte acțiuni în aceeași direcție, precum o coordonare eficientă între sectorul sănătății și alte sectoare (educație, locuire, ocuparea forței de muncă și non-discriminare). De asemenea, aceste inițiative și programe trebuie să aibă termene clare și obiective măsurabile iar statele membre vor trebui să aloce mijloace financiare potrivite pentru a reuși reducerea inegalităților din sectorul sănătății.

Pentru o abordare integrată statele membre ar trebui să pună accentul pe extinderea serviciilor de sănătate și sociale de bază, îmbunătățirea accesului populației rome precum și a altor grupuri minoritare la servicii de urgență și servicii specializate, promovarea în rândul persoanelor de etnie romă a necesității controalelor medicale periodice precum și a supervizării medicale a perioadei pre și natale, a planificării familiale dar și a tratamentelor de imunizare la anumite boli, găsirea de modalități de comunicare a acestor informații către persoanele de etnie romă cu precădere către femei și copii, îmbunătățirea condițiilor de locuire.

Tabelul nr. 7.3. Măsuri pentru îmbunătățirea sistemului de sănătate¹⁴⁴

Măsurile solicitate în documentul cadru al Uniunii Europene	Statele membre care au abordat aceste măsuri
Avizarea obiectivului general	Bulgaria, Cehia, Irlanda, Spania, Franța, Italia, Ungaria, România, Slovenia, Slovacia, Suedia
Obiective concrete în vederea reducerii disparităților din domeniul sănătății	Bulgaria, Cehia, Irlanda, Spania, Franța, Italia, Ungaria, România, Slovenia, Slovacia
Măsurile generale care se bazează pe structurile existente pentru a reduce disparitățile din domeniul de sănătate	Danemarca, Germania, Estonia, Franța, Cipru, Letonia, Luxemburg, Olanda, Austria, Polonia, Portugalia, Suedia
Accesul la servicii medicale de calitate în special pentru femei și copii	Estonia, Spania, Franța, Italia, Ungaria, Polonia, Slovacia, Suedia
Măsuri adiționale	Belgia, Bulgaria, Cehia, Estonia, Spania, Ungaria, Portugalia, România, Slovenia, Slovacia, Finlanda, Suedia, Marea Britanie

4. Locuire

Chiar dacă toate statele membre resimt nevoia unei îmbunătățiri a condițiilor de locuire pentru populația romă, puține sunt cele care au aplicat măsuri concrete precum și o abordare integrată în vederea rezolvării acestei situații. De asemenea majoritatea statelor au prevăzute măsuri care privesc în special persoanele care nu fac parte din popoare migratoare existând un număr restrâns de state care promovează măsuri de locuire nediscriminatorii. Mai mult, implicarea autorităților locale, regionale dar și a reprezentanților populației rome sau a altor minorități este esențială în rezolvarea problemei locuirii. În consecință, având în vedere importanța și necesitatea rezolvării acestei probleme, Comisia Europeană a impulsat statele membre să promoveze dezvoltare locală precum și investițiile locale integrate prin intermediul unor surse de finanțare (Fondul European de Dezvoltare Regională, Fondul Social European și Fondul de coeziune).

¹⁴⁴ Comunicatul Comisie către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor-Strategia Națională de Integrarea a Romilor: un prim pas în implementarea strategiei europene (page 8-9), 2012

În vederea atingerii unei abordări agregate statele membre trebuie să pună accentul pe promovarea acțiunilor antidiscriminatorii, dezvoltarea unor metode dezvoltare de locuințe în concordanță cu specificul fiecărei zone, ținând cont și de utilitățile publice și serviciile sociale din zonă, sporirea numărului de locuințe sociale accesibile și de calitate.

Tabelul nr. 7.4. Măsuri de îmbunătățire a situației locative¹⁴⁵

Măsurile solicitate în documentul cadrul al Uniunii Europene	Statele membre care au abordat aceste măsuri
Avizarea obiectivului general	Toate statele membre cu excepția Lituaniei
Obiective concrete pentru a reduce disparitățile privind accesul la locuințe și utilități publice	Toate statele membre cu excepția Lituaniei
Măsuri generale care se bazează pe structurile existente	Danemarca, Germania, Estonia, Letonia, Luxemburg, Olanda, Austria, Suedia
Accesul la locuințe, inclusiv locuințe sociale	Bulgaria, Cehia, Danemarca, Germania, Irlanda, Spania, Italia, Cipru, Ungaria, Austria, Portugalia, Slovenia, Slovacia, Suedia,
Abordare nevoilor populației migratoare (non-sedentare)	Belgia, Irlanda, Franța, Austria, Marea Britanie
Abordări integrate	Cehia, Spania, Franța, Ungaria, Portugalia, România, Finlanda,

După o perioadă de creștere economică (2002-2008) România, asemeni altor state din UE și nu numai, a intrat într-o perioadă de recesiune cu efecte negative semnificative asupra populației: creșterea șomajului, reducerea veniturilor, restrângerea activității sau chiar falimentul unor firme, creșterea datoriei externe etc. Efectele crizei economice sunt resimțite de către întreaga populație, însă cu grade de intensitate diferită: categoriile de populație care se confruntau cu probleme socio-economice grave și înainte de declanșarea crizei resimt într-un mod mai acut efectele acesteia. Astfel, persoanele cu un nivel scăzut de pregătire școlară și profesională, tinerii cu vârsta cuprinsă între 15-24 de ani, femeile, populația din mediul rural și populația aparținând minorității rome sunt printre categoriile cele mai afectate. Cazul populației de etnie romă din România este unul special pentru că, dincolo de apartenența la o minoritate, această categorie întrunește și celelalte criterii care o expun într-o mai mare măsură efectelor negative ale crizei: populație predominant tânără (mai mult de jumătate din populația romă are vârsta sub 30 de ani), cu un nivel scăzut de pregătire școlară și profesională (marea majoritate a populației are cel mult absolvit învățământul general de 8 clase), aproximativ 2/3 din populația de romi locuiește în mediul rural.

Orice soluții, măsuri care vor fi reformulate, nou propuse pentru a sprijini integrarea socio-economică a romilor din România trebuie să plece de la aceste realități pentru a avea un impact pozitiv cât mai ridicat. Altfel spus, o ofertă de locuri de muncă ce necesită un nivel înalt de educație nu este o soluție pe termen mediu și scurt pentru etnicii romi. O astfel de soluție poate fi una de impact pe termen lung dacă pe termen scurt și mediu se acționează asupra creșterii șanselor de acces și succes la educație pentru minoritatea romă.

Strategia pentru îmbunătățirea situației romilor (2001) este cel mai important document elaborat de autoritățile române până în prezent prin care se angajează public, oficial să ia măsuri clare de reducere sau/și soluționare a problemelor cu care se confruntă minoritatea romă din România.

Documentul este unul complex ce vizează un număr însemnat de domenii – de la probleme de sănătate și locuire la cele de educație și reprezentare administrativă, de la formare și integrare profesională până la conservarea și valorificarea culturii și tradiției etnicilor romi. Elaborarea unui astfel de document a

¹⁴⁵ Comunicatul Comisie către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor-Strategia Națională de Integrarea a Romilor: un prim pas în implementarea strategiei europene (page 10), 2012

fost posibilă prin colaborarea și cooperarea instituțiilor naționale rome și ne-rome dar și a celor internaționale (în special cele de la nivel UE), a instituțiilor guvernamentale și non-guvernamentale, centrale și locale. Dintre domeniile prioritare ale Strategiei, pentru care au fost stabilite obiective și direcții de acțiune se numără educația și ocupația. Principalele obiective prevăzute în Strategie pentru domeniul educației sunt:

- asigurarea accesului egal, gratuit și universal al cetățenilor români aparținând minorității rome la educația de calitate pentru toate nivelurile de învățământ din sistemul public;
- promovarea educației incluzive în cadrul sistemului nostru de învățământ prin prevenirea segregării, combaterea discriminării pe orice criteriu etnic, religios, mediu de rezidență, psiho-fizic etc.

În ceea ce privește direcțiile de acțiune o parte a acestora recomandă continuarea unor programe educaționale de suport care se derulează deja la nivelul sistemului de învățământ din România (Laptele și Cornul, Bani de rechizite, Bani de liceu etc.). O altă categorie de direcții de acțiune propune dezvoltarea și extinderea unor programe și măsuri - creșterea personalului calificat pentru disciplinele opționale cu predare în limba romani, creșterea numărului de mediatori școlari, creșterea numărului de locuri acordate elevilor de etnie romă în licee și universități - în timp ce o altă categorie de direcții de acțiune sunt propuneri și viziuni noi - modificarea curriculumului școlar de exemplu pentru a include și elemente care țin de cultura minorității rome.

În ceea ce privește domeniul ocupării, Strategia prevede:

- conceperea și implementarea unor programe specifice de formare și reconversie profesională pentru romi;
- instruirea personalului din cadrul serviciilor de ocupare și formare profesională, privind ocuparea pe piața muncii a persoanelor aparținând minorității romilor;
- sprijinirea, în condițiile legislației în vigoare, a tinerilor absolvenți romi pentru angajare și monitorizarea evoluției profesionale a tinerilor romi cu studii superioare;
- asigurarea de facilități pentru exercitarea și revalorizarea unor meserii tradiționale, care răspund nevoilor existente pe piață;
- conceperea și implementarea unor programe specifice de finanțare a unor activități generatoare de venit și mici afaceri pentru familii și comunități de romi, inclusiv pentru femeile rome.
- reducerea ratei șomajului în rândul cetățenilor români de etnie romă, prin crearea de facilități întreprinzătorilor care angajează romi și combaterea oricăror forme de discriminare privind angajarea romilor;
- elaborarea unor programe destinate împroprietăririi și stimulării activităților agricole pentru comunitățile de romi;
- sprijinirea, în condițiile legislației în vigoare, a IMM-urilor aparținând persoanelor provenite din rândul etniei romilor, prin sistemul de credite avantajoase.
- încurajarea proiectelor de creare a locurilor de muncă pentru femeile de etnie romă.

O analiză sumară a documentului pune în evidență faptul că obiectivele sunt cuprinzătoare și generoase, însă o privire mai atentă ne conduce la observația că, în cazul unui număr limitat de obiective, direcțiile de acțiune sunt precizate și rezultatele așteptate – lipsesc indicatori de măsurare, termene de realizare.

De asemenea, Strategia prevede o serie de instituții și responsabilități ale acestora, necesarul și tipul de personal care să se ocupe de aplicarea în practică a obiectivelor și măsurilor din document. Din păcate însă, atât instituțiile cât și resursele umane alocate sunt expuși frecventelor restructurări, reorganizări instituționale care fie prin comasare, fie prin extindere conduc la diluarea responsabilităților, la transferul acestora și la dificultăți în ceea ce privește monitorizarea pe termen mediu și lung a gradului de implementare a Strategiei. Asemeni altor documente elaborate de autoritățile din România și aceasta este o acțiune declanșată de procesul de aderare a țării noastre la spațiul UE. Documentul este extrem de important și a fost apreciat în momentul publicării sale în 2001 nu doar de către autoritățile europene, ci și de către reprezentanții minorității rome din România.

Progresele înregistrate în urma implementării strategiei din 2001 sunt: „stabilirea cadrului instituțional, alocarea locurilor pentru romi în universități, organizarea caravelor de ocupare pentru romi, angajarea mediatorilor sanitari și soluționarea problemei actelor de identitate pentru o parte din populația de romi” (Stănescu *et al*, 2010, p. 29).

O analiză recentă a situației implementării Strategiei subliniază însă faptul că, „*deși importantă atât din punct de vedere politic, cât și din punct de vedere social, Strategia Guvernului nu a fost însoțită de o metodologie privind implementarea, care să prevadă într-un mod unitar, calea de îndeplinire a obiectivelor specificate în Planul general de măsuri. În locul unei metodologii coerente, Strategia a prevăzut o schemă de implementare care presupunea, pe lângă înființarea de instituții/comisii, și angajarea în aceste instituții/comisii a resurselor umane aparținând minorității romilor, termene și responsabilități pentru diverși actori în Planul general de măsuri al acesteia*” (Preoteasa *et al.*, 2009:16)

În 2010 documentul a fost reanalizat, îmbunătățit și publicat sub denumirea de Strategia Guvernului României de Incluziune a cetățenilor români aparținând minorității romilor pentru perioada 2012-2020. Importante pentru studiu sunt următoarele aspecte:

- obiectivele privind educația și ocuparea au rămas aceleași în 2010 ca și în 2001;
- și în cazul celui de-al doilea document lipsește instrumentul de monitorizare a gradului de implementarea a obiectivelor pentru cele două domenii.

Strategia, fie că ne referim la cea publicată în 2001, fie la cea din 2010, este un document care vizează intervale mari de timp (5-10 ani), situație în care nu poate fi dependentă de schimbările administrativ-teritoriale, instituționale etc. Pentru a atenua într-o măsură cât mai mare efectul negativ al schimbărilor administrative, politice, se impune fie elaborarea unui sistem de indicatori, care, chiar dacă este perfectibil în timp, este fundamentat pe un set de principii universale valabile și poate sta la baza procesului de monitorizare atingerii obiectivelor și facilitează stabilitatea și comparabilitatea. De asemenea, realizarea de studii de genul celui de față reprezintă o altă variantă de „supraveghere” a modului în care sunt transpuse în practică aceste obiective.

Pentru a veni în sprijinul populației defavorizate în ceea ce privește accesul la educație, autoritățile din România au elaborat numeroase documente, planuri de acțiune, strategii etc. în care s-au stabilit obiective, direcții de acțiune, măsuri, recomandări prin care inegalitățile în fața educației dintre membrii societății să fie reduse (Planul Național anti-sărăcie și Promovare a Incluziunii Sociale, Planul Național de Dezvoltare a României 2007-2013, Strategia pentru îmbunătățirea situației romilor 2001-2010 etc.). Mare parte a acestor documente, planuri, strategii au fost elaborate înainte de aderarea României la UE ele fiind, în cele mai multe cazuri, condiții impuse de instituțiile europene în procesul de integrare. Dată fiind legarea acestor documente de un obiectiv specific – aderarea la spațiul european – multe dintre ele au fost abandonate sau aplicate la scară diminuată atunci când România a devenit stat membru UE.

Frecvențele schimbări la nivelul structurilor instituționale - înființarea/reorganizarea/desființarea unor organisme, agenții, departamente etc. – au făcut ca responsabilitatea implementării, a monitorizării obiectivelor propuse în aceste documente să fie difuză, neclară, ajungându-se de multe ori în situația, în care „nimeni și toată lumea” răspund de transpunerea în practică a prevederilor din aceste documente.

Înainte de solicitarea Comisiei de aliniere a strategiilor naționale de incluziune a romilor și extinderea perioadelor de implementare până în 2020 abordările în statele membre erau diferite.

Unele țări europene urmăresc politicile de incluziune a minorității rome în cadrul planurilor naționale: Bulgaria, Republica Cehă, Finlanda, Grecia, Ungaria, Irlanda, Slovacia, Slovenia și Spania. Cea mai comprehensivă structură administrativă există în Spania, unde coordonarea este realizată de către Ministerul Sănătății și al Politicii Sociale. O unitate administrativă centrală (Unitatea de Serviciu a Programului pentru dezvoltarea Comunității Roma) a fost înființată pentru a oferi expertiza financiară și tehnică. Coordonarea a fost realizată de către 3 comisari responsabili cu monitorizarea, armonizarea activităților ministeriale și asigurarea cooperării dintre guvern și ONG-uri.

Alte țări europene nu au aranjamentele administrative focalizate spre minoritatea Roma dar a fost adoptată o abordare transversală la nivel de țară, pe baza presupunerii că majoritatea nevoilor acestui grup pot fi întâlnite și la alte grupuri vulnerabile, cel puțin în principiu. Se realizează prin oferirea de servicii standard. Populația romă se grupează cu alte grupuri care au nevoie de o atenție specială, cum ar fi minoritățile lingvistice sau etnice. Această situație se întâlnește în 5 țări: Belgia, Italia, Portugalia, Suedia și Regatul Unit, deși există inițiative la nivel regional/local sau inițiate de ONG-uri.

Bibliografie:

1. Arpinte, Daniel, Cace Sorin, Preotesi, Mihnea, Tomesc Cristina, 2009, Cornul și Laptele-percepții, atitudini și eficiență, Editura Expert, București
2. Comunicatul Comisie către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor - Integrarea socială și economică a romilor în Europa (2010)
3. Comunicatul Comisie către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor- Strategia Națională de Integrarea a Romilor: un prim pas în implementarea strategiei europene (2012)
4. Preoteasa, Ana-Maria, Cace, Sorin, Duminică, Gelu (coord.), 2009, *Strategia națională de îmbunătățire a situației romilor: Vocea comunităților*, Editura Expert, București; www.iccv.ro
5. Cace, S., Preoteasa A.M, Tomescu C.: Stănescu, S. M. (coord.) (2010), *Legal și egal pe piața muncii pentru comunitățile de romi. Diagnoza factorilor care influențează nivelul de ocupare la populația de romi din România*, Editura Expert, București; www.iccv.ro
6. Stănescu, S. M.; Stănescu, I.; Gheondea Eladi, A.; Tomescu, C.; Cace, S. (2010) *Analiză de politici publice cu impact asupra populației roma din România* în Cace, S.; Preoteasa, A. M.; Tomescu, C.; Stănescu, S. M.; (coordonatori), (2010) *Legal și egal pe piața muncii pentru comunitățile de romi. Diagnoza factorilor care influențează nivelul de ocupare la populația de romi din România*. București: Editura Expert. www.iccv.ro
7. Tarnovschi, D. (coord.), 2012, Situația romilor în România, 2011.Între incluziune socială și migrație. Raport de țară. Fundația Soros România

Pagini web:

http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/social_inclusion_fight_against_poverty/em0049_en.htm

CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

Complexitatea cercului vicios al cumulării dezavantajelor în comunitățile rome sărace și marginalizate impune necesitatea unor proiecte complexe, integrate, care să adreseze simultan, coerent și pe termene diferite (scurt, mediu și lung) cele patru domenii identificate drept prioritare pentru incluziunea romilor: educație, ocupare, acces la servicii de sănătate și locuire decentă. În acest sens, este necesară creșterea capacității instituționale la nivel central și local pentru a gestiona proiecte complexe, care necesită combinarea abordărilor din mai multe domenii (social, economic, medical, urbanistic, juridic, politici culturale etc.) și a finanțărilor naționale și europene (uneori și a celor private, non-guvernamentale) în scopul realizării unor intervenții eficiente și cu un grad de acoperire ridicat.

Implicarea romilor în conceperea și implementarea acestor proiecte nu poate fi redusă la participarea reprezentanților minorității rome la diferite consultări instituționale. Recomandăm inițierea unor consultări regulate mai ample cu comunitatea, atât cu beneficiarii direcți ai intervenției sociale propuse, cât și cu comunitatea mai largă, majoritari și minoritari deopotrivă. Trebuie evitată desemnarea de către autoritățile locale a unor „lideri” pentru comunitățile de rome, care pot institui regimuri de putere în interiorul comunității fără să reprezinte cu adevărat interesul întregii comunități și a tuturor membrilor acesteia. Exercitarea drepturilor cetățenești, inclusiv a dreptului la reprezentare politică, trebuie asigurată și în comunitățile cele mai deprivatate și vulnerabile.

Succesul bunelor practici descrise în capitolele 3, 4, 5 și 6 s-a bazat în mare măsură pe implicarea activă a beneficiarilor direcți (etnici rome cu o situația socio-economică dificilă, frecvent din zone sărace și marginalizate) în planificarea și desfășurarea proiectelor de intervenție socială. Procesele de dezvoltare de jos în sus (*bottom-up*), medierea comunitară, combaterea prejudecăților în rândul populației majoritare, pregătirea din timp acțiunilor de integrare prin muncă comunitară și asistență socială vizând atât persoanele/famiiliile beneficiare, cât și cu cei care urmează să îi primească în proximitatea lor (drept colegi sau vecini) sunt esențiale pentru realizarea integrării. În cazul persoanelor și familiilor care acumulează dezavantaje multiple, este necesar un efort de incluziune sporit, care trebuie sprijinit prin programe de asistență socială, management de caz, planuri individualizate de integrare socială care să prevină transmiterea intergenerațională a dezavantajelor.

Recomandări generale:

- monitorizarea mai atentă a cazurilor de marginalizare socială și asigurarea implementării măsurilor de prevenire și combatere a marginalizării sociale la nivel local, conform legii (L.116/2002). Adoptarea unor mecanisme de subvenționare a bugetelor locale din zone sărace, cu venituri mici din taxe și impozite locale, pentru asigurarea implementării legii;

- crearea unor unități de incluziune socială în interiorul structurilor administrației publice locale și/sau județene, cu atribuții de coordonare și execuție, capabile să aplice pentru și să implementeze programe complexe de dezvoltare locală incluzivă, cu finanțare locală, națională, europeană sau din alte surse, conform legii;

- dezvoltarea parteneriatelor public-privat, în particular în programele de economie socială, servicii sociale, programe de locuire și dezvoltare comunitară;

- întărirea proceselor de dezvoltare de jos-în-sus (*bottom-up*) prin asigurarea participării active a cetățenilor de etnie romă cu o situație socio-economică precară (din grupul-țintă) la toate fazele de proiectare și implementare a programelor de incluziune socială.

În domeniul **educației**, considerăm utile următoarele măsuri:

1. Necesitatea de a transforma școala într-un mediu prietenos, atât pentru copii, cât și pentru părinți. Acest lucru se poate realiza printr-o combinație de măsuri precum:

- asigurarea unui grad ridicat de incluziune prin reflectarea în școală, în curriculum și în materiale a unor elemente specifice culturii romilor;
- desfășurarea de evenimente culturale care să pună în evidență diversitatea și multiculturalismul;
- îmbunătățirea relației directe dintre cadrele didactice și copii, pe de o parte, și cadrele didactice și părinți, pe de altă parte;
- stabilirea unei relații pozitive, bazate pe respect reciproc și încredere, între cadrele didactice și copii;
- implicarea unui asistent educațional rom la clasă;
- implicarea părinților în activități școlare și extrașcolare, precum și în structurile de decizie de la nivelul școlii, în mod proporțional cu numărul de elevi romi din școală;
- adoptarea unor metode interactive de predare și a unor elemente din pedagogii centrate pe nevoile fiecărui elev (de tipul Step by Step);
- organizarea de activități creative și extrașcolare sub formă de cluburi;
- asigurarea unui cadru pentru ca opinia copiilor să fie auzită, prin grupuri informale de tip „parlamentul copiilor” sau mai clasicele „comitete de elevi” și asigurarea funcționalității acestora.

2. Necesitatea de a îmbunătăți calitatea actului educațional și relația dintre cadrele didactice și elevi, pe de o parte, și părinți, pe de altă parte. Acest lucru se poate realiza prin:

- asigurarea unui sistem de monitorizare asiduă a indicatorilor de calitate a învățământului, cu focus pe școlile cu procent semnificativ de romi, în care diverse studii recente au identificat probleme legate de calitatea scăzută a educației;
- monitorizarea alocării financiare per capita, pentru a preveni abuzurile și neregulile, în special în cazul școlilor cu procent ridicat de copii romi, școli care nu au personalitate juridică și sunt dependente de o altă școală;
- asigurarea unor stimulente pentru școlile care lucrează cu proporții semnificative de copii romi și dovedesc rezultate bune și reale;
- asigurarea unui cadru prin care să fie prevenite, descurajate și sancționate actele de discriminare a copiilor de către personalul din școală¹⁴⁶;
- îmbunătățirea infrastructurii școlilor cu procent ridicat de elevi romi;
- necesitatea aplicării periodice a unor teste standardizate, evaluate de către persoane din exteriorul școlii, pentru verificarea nivelului educațional al copiilor, în vederea depistării și eradicării timpurii a analfabetismului funcțional;
- instaurarea unui sistem prin care profesorii cei mai buni să fie motivați în a activa într-o școală cu procent ridicat de copii romi.¹⁴⁷

3. Necesitatea de a aborda educația într-o manieră integrată. Cercetările evidențiază că majoritatea familiilor romi în care există cel puțin un caz de abandon școlar suferă de probleme cumulate în mai multe domenii, printre care un loc important îl ocupă, în lanțul cauzalității, lipsa unui loc stabil de muncă pentru părinți, care determină un grad ridicat de sărăcie, un stil de viață în consecință, angrenarea copiilor în activități de îngrijire a fraților sau de generare de venituri, urmată de condiții inadecvate de locuire și lipsa accesului la utilități de infrastructură (inclusiv transport public pentru copii), distanța față de școală sau insuccesul școlar multiplu al copiilor. În statisticile colectate pe această temă, „dezinteresul” părinților romi față de școală este un fenomen suprareprezentat în opinia publică, însă fără susținere științifică. În loc

¹⁴⁶ În urma consultărilor cu societatea civilă pe marginea Legii 1/2011, Ministerul Educației comunicase că unul din elementele legii prevedea înființarea unor Comisii de Antidiscriminare în toate școlile, cu atribuții specifice în acest sens. Acest lucru nu a fost însă integrat în textul final și aprobat al legii.

¹⁴⁷ Acest model există în Statele Unite ale Americii, prin programul „Teach for America”: <http://www.teachforamerica.org/> (consultat: 12.11.2013). Programul a fost „importat” și în România, însă este blocat din motive administrative.

de campanii pentru conștientizarea părinților asupra importanței educației, trebuie identificate corect și remediate adevăratele cauze ale insuccesului și abandonului școlar în rândul romilor, printre care sărăcia ocupă un loc nedisputat de alte cauze. Astfel, o abordare integrată a problemelor din domeniul educației ar trebui să faciliteze și accesul romilor la locuri de muncă, pentru a crește nivelul de investiții pe termen lung pe care familiile le pot aloca educației copiilor: precaritatea veniturilor este un obstacol sigur în calea investițiilor în educația copiilor și întreține stilul de viață în care satisfacerea nevoilor de bază este prioritară față de investiția, îndepărtată în timp, în educație.

4. Necesitatea de a extinde, treptat, obligativitatea învățământului și la nivelul preșcolar, pentru asigurarea unui start bun în educație pentru toți copiii. Acest model a fost adoptat și în alte țări din Uniunea Europeană, demonstrând rezultate pozitive și o investiție eficientă.

În domeniul **sănătății** sunt necesare următoarele măsuri:

- suportul Ministerului Sănătății pentru extinderea rețelei de mediatori sanitari în comunitățile de romi;
- inițierea unor programe de educație civică și de educație pentru sănătate, în intenția ameliorării nivelului de informare al romilor despre sistemul asigurărilor de sănătate, a conștientizării importanței (auto)protejării sănătății;
- încurajarea cooperării între părinți, profesori și cadrele medicale pentru promovarea educației pentru sănătate în rândul tinerelor romi;
- înființarea unor cabinete medicale în școlile coordonatoare din zonele locuite preponderent de romi, în vederea depistării timpurii a bolilor infecțioase și a prevenirii extinderii acestora. În astfel de cabinete ar putea avea loc și controale periodice ale stării de sănătate a copiilor romi;
- programe prin care să se amplifice gradul de toleranță și de acceptare din partea medicilor, a furnizorilor de servicii de sănătate în general, a stilului atitudinal, cultural și comportamental specific unei părți a pacienților romi;
- campanii de conștientizare a riscurilor asupra sănătății datorate lipsei de igienă, consumului de droguri, alcool și tutun, întreținerii de relații sexuale neprotejate;
- realizarea campaniilor de vaccinare a copiilor cu sprijinul cadrelor didactice care să faciliteze familiilor rome înțelegerea scopului vaccinării;
- organizarea de campanii de informare asupra metodelor de planning familial și utilizării contraceptivelor la nivelul comunităților de romi, cu sprijinul ONG-urilor roma;
- creșterea nivelului de conștientizare și implicare a femeilor rome în prevenirea îmbolnăvirilor;
- creșterea transparenței în gestionarea fondului de asigurări pentru sănătate;
- înființarea unor unități medicale mobile care să se deplaseze în comunitățile de romi izolate, în special pentru asistența mamei și copilului și a persoanelor vulnerabile (gravide, vârstnici, bolnavi cronici etc.);
- dezvoltarea sistemului de asistență socială astfel încât să îndeplinească și rolul de interfață între sistemul sanitar și comunitățile de romi și să-i sprijine pe aceștia din urmă în găsirea celor mai adecvate soluții de accesare a sistemului de sănătate.

În domeniul **ocupării**, considerăm necesare următoarele măsuri:

- asigurarea unei bune legături între calificarea profesională oferită în cadrul mai multor axe prioritare ale Fondului Social European și piața actuală a forței de muncă, în scopul unei mai bune acordări între cererea și oferta de forță de lucru. Este esențial ca beneficiarii de calificări profesionale să fie sprijiniți și mai departe, în căutarea unui loc de muncă stabil;
- eficientizarea serviciilor publice de ocupare, în scopul includerii în sistem al unui număr mai mare de romi, adeseori șomeri de lungă durată, invizibili, ieșiți din statisticile naționale și care nu beneficiază de alocație de șomaj;
- promovarea antreprenoriatului bazat pe nișe ale pieței sau pe potențialul real al localității / zonei (în special în ceea ce privește turismul și activitățile conexe acestuia);

- conștientizarea problematicii discriminării pe piața muncii, atât de partea angajatorului, cât și a angajatului și eficientizarea mecanismului de sancțiune în caz de discriminare la angajare;
- promovarea unei abordări integrate prin care, spre exemplu, pe lângă locuri de muncă să fie asigurate și condiții adecvate de locuire, oportunități de a beneficia de serviciile unei creșe pentru mamele doritoare de a intra pe piața muncii etc.;
- promovarea femeilor rome pe piața muncii și intensificarea eforturilor pentru acest grup țintă. Studiile arată că includerea femeilor pe piața muncii aduce cu sine schimbări pozitive în lanț la nivelul familiei, al comunității și al societății: femeile beneficiază de o putere sporită de decizie asupra veniturilor gospodăriei, privilegiind investițiile în educația fetelor și băieților deopotrivă și reducând astfel disparitățile educaționale între fete și băieți.

În domeniul **locuirii**, considerăm necesare următoarele măsuri:

- necesitatea proiectării unei abordări integrate, în care locuirea este una din dimensiunile cheie ale incluziunii sociale, însă nu singura. Fără a integra în design-ul intervențiilor, acțiuni legate de creșterea globală a nivelului de trai al locuitorilor, soluțiile de locuire nu pot fi sustenabile pe termen lung. Binomul cel mai potrivit este cel alcătuit de locuire și ocupare, ca axe complementare de intervenție cu sustenabilitate sporită.
- necesitatea implicării beneficiarilor în deciziile legate de proiect, pentru a găsi soluțiile cele mai potrivite în care se poate implica activ și comunitatea, precum și pentru a crește sentimentul de proprietate asupra soluțiilor implementate, ceea ce este de natură a crește sustenabilitatea intervențiilor.
- necesitatea adoptării unui cadru de colaborare între autoritățile publice, societatea civilă și beneficiari, ale cărui soluții să fie de tipul câștig-câștig. Astfel, acolo unde este vorba de ocuparea unor locuințe sau terenuri în mod ilegal, este de preferat soluția punerii în legalitate și îmbunătățirii locuințelor, și nu evacuarea familiilor, mai ales fără a li se oferi alternative viabile¹⁴⁸.
- adresarea problemei locuirii în cadrul unor proiecte integrate care capacitează beneficiarii programelor de locuire să se poată susține financiar sau, în situațiile în care acest lucru nu este posibil, să beneficieze de sprijin financiar conform legislației în vigoare:
 - în cazul relocărilor cu scopul îmbunătățirii situației locative, asigurarea măsurilor de asistență socială și facilitare comunitară (sensibilizare, mediere etc.) care pregătește relocarea atât în rândul beneficiarilor direcți, cât și al vecinilor din zonele în care are loc relocarea;
 - prevenirea evacuarilor forțate;
 - combaterea și prevenirea segregării rezidențiale pe criterii socio-economice;
 - parteneriate public-privat cu scopul flexibilizării programelor ce vizează locuirea și implementarea unor modele de locuire adaptate nevoilor beneficiarilor și mijloacelor lor financiare de susținere pe termen mediu și lung a costurilor locuirii;
 - extinderea fondului imobiliar public destinat locuirii sociale, inclusiv prin achiziționarea de locuințe deteriorate sau nefinisate din sectorul privat și reamenajarea lor prin apel la fonduri structurale europene;
 - unde este cazul, modificarea criteriilor de prioritizare a accesului la locuințe sociale (stabilite prin hotărâri ale consiliilor locale) pentru asigurarea accesului real la acestea și pentru persoanele de etnie romă, care frecvent au un nivel de educație foarte scăzut;
 - atunci când este posibilă concesionarea terenurilor și nu există pericolul marginalizării spațiale sau risc de mediu poluat în zona respectivă, legalizarea construcțiilor ridicate fără permis;
 - renunțarea la plata asigurării obligatorii a locuinței din suma acordată ca ajutor social în baza legii venitului minim garantat (L.416/2001);
 - introducerea unor subvenții pentru repararea sau extinderea locuinței în cazul beneficiarilor de venit minim garantat (L.416/2001) sau de alocație de susținere pentru familiile nevoiașе cu copii (L. 277/2010).

¹⁴⁸ Așa cum a fost recent cazul la Eforie Sud: <http://www.romanialibera.ro/actualitate/eveniment/ce-spune-avocatul-poporului-despre-evacuarea-romilor-din-eforie-sud-314993.html> (consultat: 15.10.2013).